

ПРЕМ ЧЯНД

ПРЕМ ЧАНД

ЕЛАН ТАШЫ

ХИКӘЯЛӘР

ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
Казан 1959

Күренекле Һинд язучысы Прем Чанд 1880 нче елда Бенарес янындагы бәләкәй генә бер авылда ярлы чиновник гаиләсендә туа. Әтисе үлгәннән соң яшә Дханпат Райга (язучының чын исеме шулай була) бер үзенә бөтен гаиләне туйдырырга туры килә.

Язучының беренче әдәби әсәрләре дөньяга безнең гасыр башларында чыгалар. Ул барлыгы уннан артык роман һәм өч йөзгә якын хикәя язган. Язучы үзенә әсәрләрендә хезмәт сөючән Һинд халкының кайгы-газапларын, азатлык һәм бәйсезлек өчен көрәшен чагылдырды, бу бөек халыкның чын рухи байлыгын ачып салды. Шулай ук Прем Чанд балалар өчен дә язды. Аеруча аның «Жангаль ки Каханиян» («Джунгли хикәяләре») дигән хикәяләр тизмәсә киң танылган. Без бу китапка шул тизмәдән берничә хикәя һәм шулай ук язучының «Бер этнең сөйләгәннәре», «Гаеп бәйрәме» дигән хикәяләрен керттек.

Прем Чанд күренекле җәмәгать эшлеклесе дә иде. Ул прогрессив Һинд язучыларының Берләшмәсен башлап оештыруда катнашты һәм аның беренче рәисе булды. Прем Чанд 1936 нчы елда үлде.

Безнең көннәрдә дә Прем Чанд Һиндстан халкының иң сөекле язучыларынан берсе булып исәпләнә.

КЕЧЕ ЯШЫТӘГЕ МЭКТЭП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН

МАЛАЙ БЕЛӘН ЮЛБАРЫС

алалар, сезнең тере юлбарысларны бәлки очратканыгыз да юктыр, әмма аларны рәсемдә күргәнегез, яисә алар турында укыганыгыз бардыр.

Юлбарыслар күбесенчә урман һәм сазлыкларда яшиләр. Кайчакларда алар урман арасындагы авылларга кереп йорт хайваннарын, хәтта кешеләрне дә алып киткәлиләр. Еш кына алар көньякның кара урманнарында йөргән көтүләргә һөжүм итәләр.

Шулай, бервакыт менә нинди хәл булган.

Бер яшь кенә көтүче кара урманга сыерлар көтәргә китә. Көтүне урманга

китерү белән ул елгада балык тотарга керешә. Кичен малай көтүне җыя башлый. Сыерларны санап караса, бер сыеры җитми моның. Якын-тирәдәге куак-чытырманнар арасыннан да эзләп карый, әмма таба алмый. Көтүче малай бик курка. «Хужам кыйнар инде мине», — дип уйлый ул.

Ләкин малай сыерны озаклап эзли алмый — аз гына читкә китте исә, бөтен сыерлары таралыша да бетә. Шунлыктан ул көтүне авылга алып кайтырга да, сыер югалтканын беркемгә дә әйтмичә, кире урманга килергә була. Ул нәкъ шулай эшли дә.

Урмандагы куак һәм агачларны күзгә төртсәң күренмәслек караңгылыкка күмеп, төннең кара пәрдәсә төшә. Әйләнә-тирәдә бернинди җан иясе юк, бары тик шакалларның җан тетрәткеч улавы да әллә нинди кошларның шомлы кычкыруы гына бу тынлыкны бозып куйгалый. Малай караңгылыкка текәлеп карый-карый бара да бара. Сыерын эзли-эзли, ул кара урманның иң куге җиренә килеп чыкканын сизми дә кала. Ул арада тәмам караңгылана. Көтүче малайны курку баса. Көнъякның кара урманнарында олы кешегә дә куркыныч була, ә инде бала-чага турында әйтеп тә торасы юк. Инде нишләргә? Ары барырга — куркыныч, кире кайтырга ярамый.

Бүтән берни дә уйлап таба алмагач, малай төнне уздыру өчен бер биек агач башына менеп утыра. Көңе буге йөрөп шул тикле арыган була ул, менү белән үк йоклап та китә. «Йокы ястык сорамай» диләр шул. Кайда туры килсә, шунда кешене баса да ала бит ул.

Кинәт малай йоклап утырган агач бик нык селкенә башлый. Малай уяна.

«Агачны кем селкетә икән?» — дип гажәпләнә көтүче. Түбәнгә караса, куркуыннан кычкырып җибәрә. Аста, агач тө-

бендә, бер юлбарыс баскан да үзенәң ямь-яшел булып янып торган күзләрен моңа төбәгән. Малайның куркудан йөрәгә тибүеннән туктый яза. Ул дер калтыранып агач ботагына ябыша. Йокысын жыл алгандай була моның.

Шулай берничә сәгать вакыт уза, ә юлбарыс берәр яры китү турында уйлап та карамый. Ул үкерә һәм үзенәң корбанын эләктермәкче булып, сикереп-сикереп куя. Ерткыч сикергән саен, малай әче итеп кычкырып жибәрә: менә-менә юлбарыс эләктереп алыр кебек тоела аңа.

Таң ата. Көтүче малай хәзер инде ерткыч китәр дип өметләнә. Әмма юлбарыс көнә буга агач төбендә ята. Үзенәң табышын алай жиңел генә ташлыймы соң ул?

Бик нык арыганга күрә, малайның бөтен тәне сызлый башлый. Карыны да ачыга инде аның.

Юлбарыс исә агач төбендә ята да ята.

Ерак та түгел кечкенә генә бер чишмә ага икән. Юлбарыс вакыт-вакыт чишмә ягына күз сала башлый. Моңың су эчәргә теләвен малай төшенеп ала. «Юлбарыс чишмәгә китү белән мин агачтан төшәрмен дә качармын», — дип карар кыла ул.

Ниһаять, юлбарыс су эчәргә юнәлә. Ләкин малай агачтан төшәргә дә өлгерми, юлбарыс кире борыла, әйтерсең ул үзенәң әсиренәң ниятен аңлап ала.

Юлбарыс агач төбенә чабып килә дә бик каты акырып жибәрә һәм шундый биеккә сикерә, малай, коты очып, калтыранып куя, егылып төшә яза.

Шулай бер көн уза, тагын төн була.

Юлбарыс та бик нык ачыга, күрәсең. Ә бит аның табышы борын төбендә генә! Ул аны күрәп тора, әмма эләктерә алмый, шунлыктан тагы да катырак ярсый икән.

Бу төн дә үтә. Яңа көн туа. Ачлыктан малайның башы әй-

ләнә, күз аллары караңгылана башлый. Вакыт-вакыт юлбарыс аны барыбер эләктереп алыр да ашар кебек тоела аңа. Андый чакта ул кулларын кушырып:

— Һәй юлбарыс, кызган син мине, мескенне! — дип ялвара.

Көтүче малай еш кына як-ягына карангалап куя, эмма беркайда бернинди жан иясе күренми икән. Ул елап та алгалый. Ләкин аның елавын кем генә ишетсен соң?

Ниһаять, малайның башына бик шәп бер уй килә. Ул югарыга, агачның иң очына ук диярлек менә дә дхотиен¹ салып, аны баш өстендә болгарга тотына. «Бәлки аучыларның берәрсе күреп алыр», дип уйлый ул.

Кинәт малай ашыйсы-эчәсе килүен онытып, шат тавыш белән кычкырып җибәрә. Чишмә янында дүрт кеше һавада җилфердәгән дхотига карап торалар икән. Алар, агач башына дхоти каян килде икән дип, шаккатканнар, күрәсең.

«Ул кешеләр мине күргәннәрдер инде, аларга түбәндә ач ерткыч ятканлыгын хәбәр итәргә кирәк. Югыйсә, явыз ерткыч аларны өзгәләп ташлар», дип уйлый да малай каты итеп кычкырып җибәрә:

— Сакланыгыз! Агач төбәндә юлбарыс ята!

Кешеләр аның тавышын ишетеп алалар. Аннары туктыйлар да тиз генә мылтыкларын коралар һәм саклык белән генә агачка таба килә башлыйлар. Юлбарыс күзләрен малайдан алмаганга күрә, аучыларның якынлашуын тиз генә абайламый. Менә, ниһаять, ул аяк тавышлары ишетеп, сикереп тора да кешеләргә таба борыла һәм коточкыч үкереп аучылар өстенә ташлана. Эмма кешеләр инде әзер булалар.

Бер үк вакытта «бах-бох» итеп дүрт мылтык шартлый. Куркынган кошлар төркеме шаулап һавага күтәрелә.

¹ Д х о т и — билбау кебек әйбер.

Малай түбөнгә караса, күрә: юлбарыс егылган. Менә ул берәз күтәрелә төшә, әмма шундук яңадан жиргә ава. Шунан соң ул бүтән кыймылдамый.

Көтүче малайның куанычы эченә сыймый. Ул тиз генә агачтан төшә, шул чакны югалган сыерның хужасын күрәп ала.

Малай аның аягына егыла да үксеп елап жибәрә. Игенче аны жылкәсеннән тотып торгыза:

— Син, шулай итеп, бу агач башында ике көн, ике төн уздырдыңмыни? — дип сорый.

— Әйе, — ди көтүче малай. — Ничек төшим соң? Юлбарыс бит гел агач төбөндә булды.

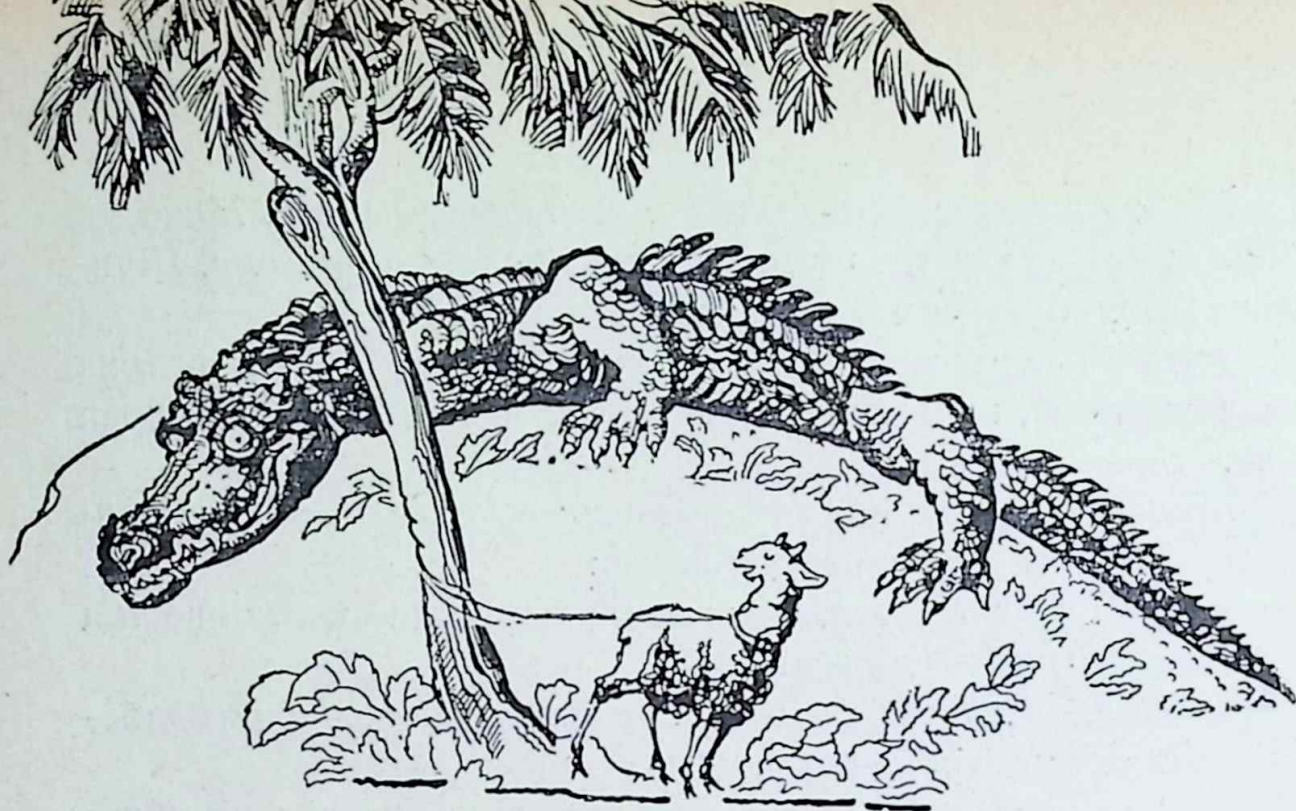
— Без инде, сине урман киекләре ашагандыр, дип уйлаган идек. Юкка ике көн эзләгәнбез. Нигә соң син беркемгә дә әйтмичә китеп бардың?

— Мин курыктым, сезнең сыерыгыз югалды бит, — ди малай.

— Һай ахмак! Шул кичне үк сыер өйгә үзе кайтып керде ич, — ди аучыларның берсе.

Малай ашыйсы-эчәсе килүдән тәмам хәлсезләнгән булса да, сыерның табылуын ишеткәч, шатланып елмая.

КРОКОДИЛ АУЛАУ

Минем авылым Саражу елгасының ярында урнашкан.

Беркөнне су коенырга барганда мин балыкчыларны очраттым. Алар елгага таба баралар иде. Балыкчыларның берсе сарык бәрәне күтəргəн, икенчесе кулына зур пычак тоткан иде.

— Сез нəрсə, бəрəннə суярга жьенасызмы əллə? — дип сорадым мин.

— Юк, без бəрəннə суярга жьенмыйбыз. Без аны крокодил-аулау өчен алдык, — диде балыкчыларның берсе.

— Ə ничек итеп аулуйсыз сез аны?

— Телисез икəн, əйдəгез, карап торырсыз.

Мин елганың икенче ярына чыгарга жьенуымны шундук онытып жибəрдем һəм балыкчыларның крокодил аулавын күрер өчен алар белəн бергə киттем.

Елга ярына барып житкәч, балыкчылар сарык бәрәнән судан бер егерме адымнар чамасындагы агачка бәйләп куйдылар да үзләре куаклар артына яшеренеп, крокодилның чыгуын көтә башладылар. Сарык бәрәне ара-тирә кызганыч тавыш белән бәэлдәп торуында булды.

Крокодилларның гажәп бер гадәтләре бар: алар кире суга кергәндә ярга чыккан жирләреннән генә төшәләр һәм һәрвакытта да бу жирне эзләп табарга тырышалар.

Берничә сәгать көткәннән соң суда крокодил башы калыкты. Без, мөмкин булган кадәр тынлыкны сакларга тырышып, куак артына постык. Крокодил аз гына йөзеп барды да су астына чумды. Ә бәти һаман:

— Ме... ме... ме! — дип бәэлдәде дә бәэлдәде.

Бераз вакыт үтүгә, су өстендә крокодил башы тагын күренде. Ул ярга йөзеп килде дә әкрән генә судан чыкты һәм игътибар белән як-ягына каранып алды. Яр буенда беркем дә күренмәгәч, крокодил сарык бәрәнәнә таба шуышты. Аңа шактый якын килде дә ул кабат бөтен якка да текәлеп карап чыкты һәм һичнинди дә куркыныч юклыгына ышангач кына, бәрәнне кабып йотар өчен авызын ачты.

Шул чакны балыкчыларның берсе су читенә йөгереп барды да крокодил чыккан яр читенә пычак тыгып куйды. Пычакны ул сабы белән жиргә батырды, аның жиде-сигез сантиметр озынлыгындагы үткен, очлы башын тырпайтып калдырды. Шуннан соң, балыкчыларның барысы да яшеренгән жирләреннән чыктылар да калын тавышлар белән кычкыра-кычкыра, таяклар болгый-болгый крокодилга ташландылар.

Крокодил, үзенң каршысында бер төркем кешеләр күргәч, куркып, тиз генә суга таба борылды. Ул суга төште дә тирәнгә кереп күздән югалды. Крокодил чумган төштә су өсте шундук кызыл төскә керде.

— Крокодил үлде! — дип шатланыштылар балыкчылар.
Мин моңа гажәпләндем.

— Нишләп үлсен, качты ич, — дидем.

— Аз гына сабыр итегез, хәзер күрерсез, — диделәр алар
миңа.

Мин пычак очына күз салдым. Ул канга буялган иде.
Пычактан алып су читенә тикле кан эзләре сузылган иде.

Егерме минутлап вакыт узгач, балыкчылар:

— Әнә ул! Әнә! Чыкты! — дип кычкырырга тотындылар.

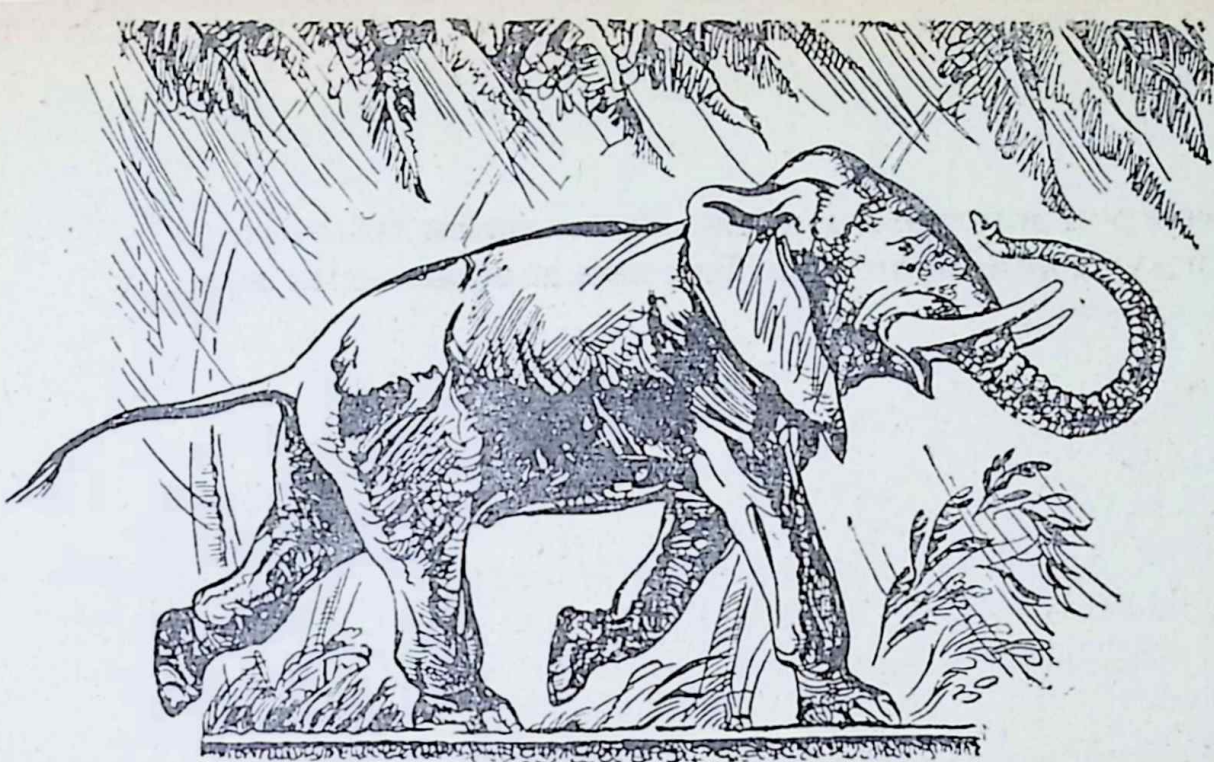
Чыннан да, елга уртасына крокодилның гәүдәсе калкып
чыкты. Аның корсагы ярылган һәм ярасыннан кан саркып
тора иде.

Балыкчылар көймәгә утырып елга уртасына кереп китте-
ләр. Алар крокодилны жәтмәгә эләктереп алдылар да ярга
тартып чыгардылар.

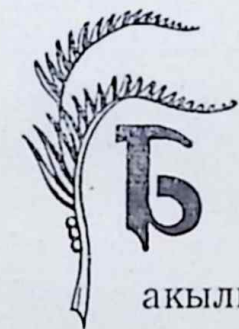
Балыкчыларның берсе үгезләр жигелгән арба алып кил-
де. Алар арбага крокодилның гәүдәсен генә сала алдылар,
койрыгы исә җиргә асылынып төште.

Мондый зур крокодилларны минем әле беркайчан да күр-
гәнем юк иде. Аның озынлыгы биш метрдан да артык иде.

МОТИ АТЛЫ ФИЛ

Бер раджаның Моти атлы өйрәтелгән филе булган. Бик зиһенле, бик зирәк хайван икән үзе, тик холкы гына шәптән булмаган: вакыт-вакыт акылыннан шашқан кебек ярып китә икән ул. Андый чакларда бу фил бөтен дөньясын оныта һәм беркемгә дә буйсынырга теләми икән. Бервакыт ул шулай ярып китеп, хәтта үзенең әйдәүчесен дә үтергән. Моңы ишеткәч, раджа бик нык ачуланган. Шуннан соң ул Мотига утырып йөрмәс булган һәм аны гади бер эшче филгә әверелдергән.

Шул вакыттан алып Моти гади бер кули¹ булып калган. Ул юан-юан бүрәнәләр ташыган, дәү-дәү ташлар төягән.

¹ Кули — кара эшче.

Төнгә аны манго агачы төбөнә бик нык чылбыр белән богаулап куя торган булганнар. Тамагына да кипкән яфрак кына ашатканнар.

«Мин бит раджаның иң яраткан филе идем, ә хәзер менә гади бер кол булып калдым», — дип уйлый икән Моти һәм тынычсызлана, кызганыч тавыш белән кычкыра башлый икән.

Бер тапкыр төнлә ул шулкадәр күңелсезләнә, шулкадәр ирексенә, тимер богауларны өзә дә качып китә.

Якында гына бер елга ага икән. Моти шунда туйганчы су коена, аннары кара урманга чаба.

Раджаның хезмәтчеләре аны куа китәләр, әмма Моти ярысган чагында коточкыч була, шуңа күрә аларның берсе дә филгә якин барырга батырчылык итми. Шулай итеп, Моти үзенә туган кара урманына китеп югала.

Кара урманда Моти башка филләрне эзләргә тотына һәм озакламый зур гына бер көтүне күрәп ала. Моти, шатланып, аларга якынлаша. Ләкин кыргый филләр Мотиның муенындагы бауны, аякларындагы чылбыр кисәкләрен күргәч, аңардан читләшәләр һәм һичбер нәрсә турында сорашып тормыйлар. Мөгаен, алар: «Син кол булгансың, һәм хәзер дә җирәнгәч кол булып каласың, кара урман синең өчен түгел», — дип уйлаганнардыр.

Моти, филләр көтүе күздән югалганчы баскан җирендә катып калгандай, карап тик тора. Аннары, нишләргә белми-чә, кире борыла да раджа сараена таба чабып китә.

Ярты юлга җиткәч, Моти җайдакларны күрәп ала. Болар раджа белән ауга чыккан хезмәтчеләр булалар. Фил тиз генә зур кыя артына кереп яшеренә.

Көн бик эссе була. Берәз ял итеп алу нияте белән, раджа атыннан төшә. Шул чак көтмәгәндә кыя артыннан Моти ки-

леп чыга да, каты үкереп, тегең таба килә башлый. Коты чыккан раджа йөгерергә тотына һәм бер бәләкәй генә ала-чыкка кереп яшеренә. Берничә секундтан Моти да барып житә. Ул озын борыны белән салам түбәне эләктереп ала да жиргә ташлап, таптарга керешә. Раджаның гомере кыл өстендә генә кала. Үләрдәй булып курыккан раджа стена аша шуышып чыга да бер читкә йөгерә. Ә Моти түбәне таптый да таптый, үзе стенаны ничек жимерергә икән, дип исәп тота. Шуннан аягы белән тибеп жибәрүе була, стена шау итеп ишелә дә төшә. Балчыктан корылган стена ярсыган филнен тибүенә чыдый димени? Раджаны тапмагач, Моти калган стеналарны да жимерә һәм кара урманга кереп күздән югала.

Раджа исә өенә кайта. Озакламый аның хәбәрчеләре: «Кем дә кем Мотины тере килеш тотып китерә, шуңа мең тәңкә бүләк биреләчәк» дигән хәбәр тараталар.

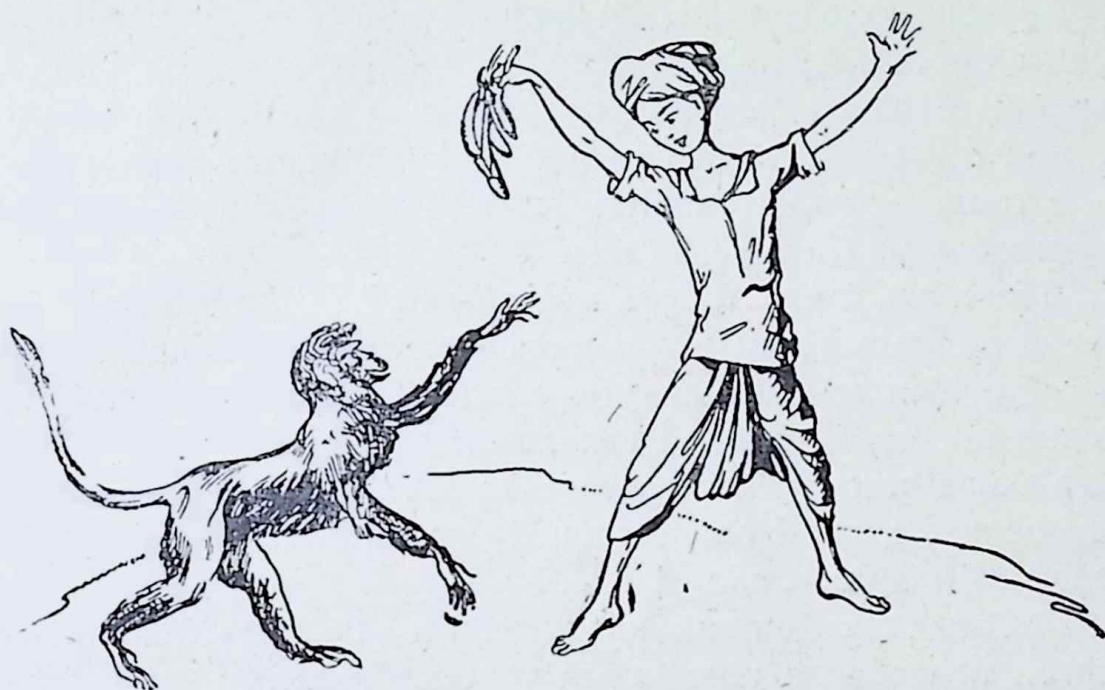
Кайберәүләр, акчага кызыгып, Мотины тотабыз дип кара урманга китәләр, әмма кире әйләнеп кайтмыйлар, шунда югалалар.

Мотиның соңгы әйдәүчесе — Мөрәле исемле, сигез-тугыз яшьлек кенә кыю бер малай була. Ул инде күптәннән бирле кара урманга барып Мотины алып кайтырга ниятләнеп йөри, тик әнисе генә жибәрми икән. Бүтәннәр дә аңа мондый эшкә тотынмаса кинәш бирәләр. Шулай да Мөрәле китә. Кара урманда ул бик озак йөри, ләкин Мотины таба алмый. Шуннан соң ул бер биек агачка менә дә тирә-юньне жентекләп күзәтергә керешә.

Бераздан Мөрәле Мотиның, башын түбән иеп, туп-туры ул утырган агачка таба килүен күрә ала. Салмак, әкрән атлавыннан ук аның инде тынычланган булуы күренеп тора.

Фил агачка килеп житкәч, Мөрәле аңа:

— Моти! Моти! — дип эндәшә.

МИТТХУ ИСЕМЛЕ МАЙМЫЛ

езнең, мөгаен, маймыллар катнашы белән үткәрелгән тамашаларны бик күп тапкыр күргәнегез бардыр. Өйрәтүченең ихтыярына буйсынып ниләр генә кыланмыйлар алар! Бәлки сез аларның төрле шаянлыкларын да күргәнсездер. Аннан соң, аларның еш кына йортларга кереп киём-салым һәм ризыклар урлап китүләре турында да һичшиксез беләсездер инде.

Бу хикәядән сез маймылларның шаянлык эшләүдән тыш бик яхшы дус та була алуларын белерсез.

Күптән түгел генә Лакнауда жәнлекләр күргәзмәсе булып китте. Бу күргәзмәдә юлбарыслар, аюлар, капланнар һәм башка кыргый жанварлар күп иде. Арада Миттху исемле бер маймыл да бар иде. Жанварларны карарга көн саен төркөм-төркөм балалар килә, аларга бигрәк тә Миттху исемле маймыл ошый иде.

Башкалар белән бергә күргәзмәгә Гопал исемле бер малай да барып йөрде. Ул анда көн саен килә, һәм сәгатьләр буе Миттху янында утыра иде. Аны юлбарыслар да, аюлар да, капланнар да кызыксындырмадылар. Гопал бирегә бары тик маймыл өчен генә килә иде. Ул өеннән ногыт борчагы, гади борчаклар, бананнар китерә һәм шулар белән Миттхуны сыйлый иде.

Маймыл да Гопалга ияләште. Ул бары тик малай китергән нәрсәләргә генә ашый торган булды.

Шулай итеп, алар арасында зур дуслык башланды.

Менә бер заман Гопал күргәзмәнең икенче шәһәргә күчеп киткән ишетте. Бу хәбәрдән малай бик нык кәефсезләнде. Ул әнисе янына килде дә күз яшьләрен көч-хәл белән тыеп:

— Әни, миңа ярты рупий¹ гына акча бир әле, мин Миттхуны сатып алырга теләм, — дип ялынырга тотынды. — Күргәзмә озакламый китә, мин аны бүтән күрә алмам. Миттху мине сагынып елар инде...

— Һай, улым! Маймыллар беркемне дә яратмыйлар алар, — диде әнисе. — Алар шаяра гына беләләр. Маймылны йортка алсак, ул бөтен савыт-сабаны кырып бетерер, киём-салымны эштән чыгарыр, җитмәсә көн саен күршеләрнең аһ-зарын ишетергә туры килер...

¹ Рупий — Һиндстанда төп акча берәмлеге.

Эмма әнисенің сүзләре Гопалны уеннан кире кайтара алмадылар. Ул кычкырып елап жибәрде һәм әнисенә акчаны бирергә туры килде.

Гопал әнисе биргән тәңкәне ялтыраганчы чистартты да сөенә-сөенә Миттхуны сатып алырга йөгерде.

Шуннан ул күргәзмә хужасы янына килде дә, акчасын күрсәтеп:

— Миттхуны миңа сатыгыз әле! — дип үтенде.

Хужа Гопалның көн саен маймыл белән уйнавын һәм аны ошатуын күрә торган иде.

— Мин сиңа Миттхуны без икенче тапкыр килгәч бирермен, яме, — диде ул, елмаеп.

Малай, тәмам кәефсезләнеп, хужа яныннан китте дә үзенің сөеклесен эзли башлады, чөнки маймыл бүген үз урынында юк иде. Эзләү белән мавыгып, малай каплан читлегенә янына килеп чыгуын да сизми калды. Каплан, үзенің читлегенә янындагы малайны күреп, бер аягын рәшәткә аша сузды да үрелеп аны эләктермәкче булды. Гопал моны абайламыйча тагын да якынарак килде. Шул вакыт каплан тырнаклары белән Гопалның кулыннан эләктереп алды да читлегенә таба сөйри башлады. Ләкин, ул да булмады, әллә каян Миттху килеп чыкты. Ул үзенің үткен тешләрен ерткычның аягына батырды. Каплан малайны ычкындырды да бар көченә маймылга сукты. Миттху каты кычкырып жиргә ауды.

Гопал үзенің сөеклесен кызганып елап жибәрде. Тавышка кешеләр йөгәрешеп килделәр һәм алар яраланган маймыл өстенә иелгән Гопалны күрделәр. Миттхуның ярасын шундук юып, бәйләп куйдылар. Озакламый ул аңына килде һәм күзләрен тутырып Гопалга карады. «Ник һаман елыйсың син? Миңа жиңелрәк бит инде» дигән кебек карыйлар иде аның күзләре.

Берничә көннән маймыл тәмам савыкты. Гопал көн саен килеп, аны икмәк белән сыйлап йөрде.

Ниһаять, күргәзмәнең китәр көне дә килеп җитте. Гопал яңадан боегып китте. Ул Миттхуның читлеге янына басып, күз яшьләре белән аңа карап торганда янына хужа килеп:

— Әгәр мин сиңа Миттхуны бирсәм, син аның белән нишләрсен соң? — дип сорады.

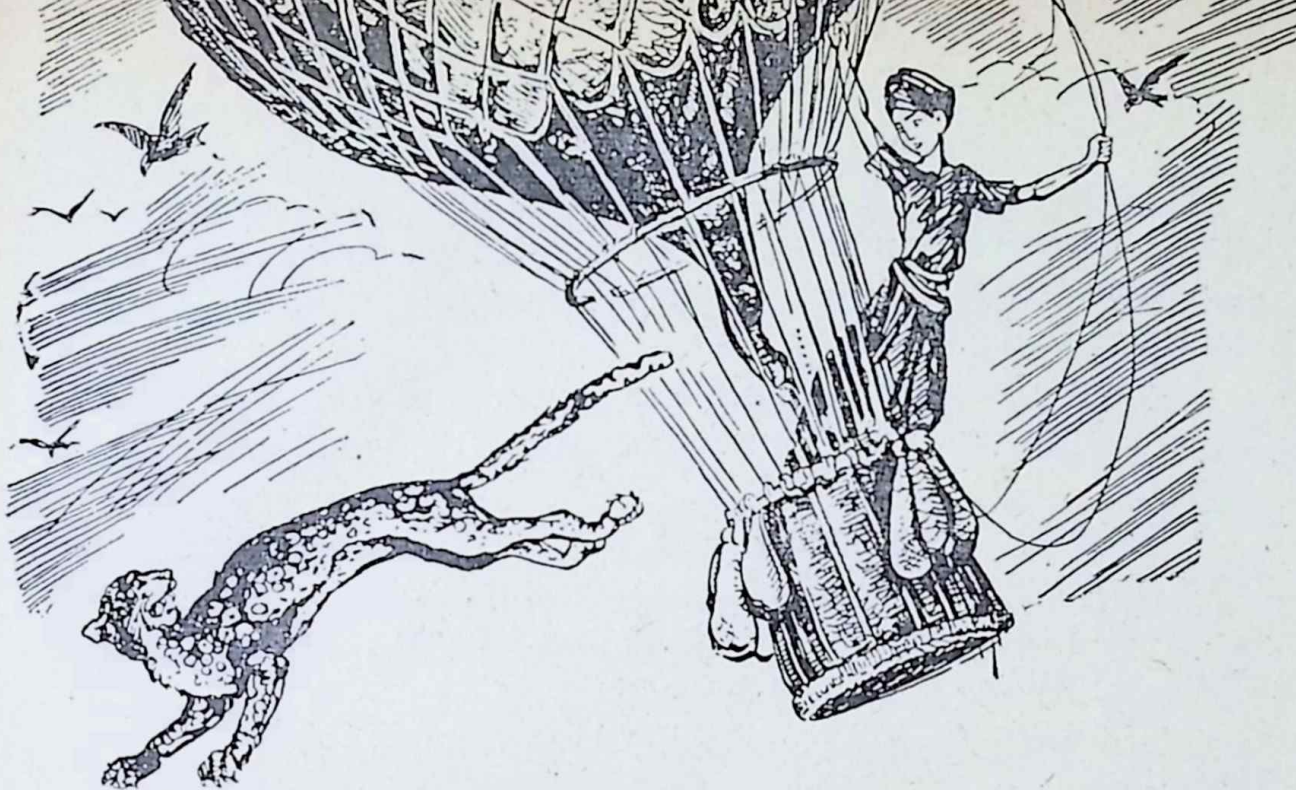
— Мин аны үзем белән алырмын, без бергә-бергә уйнарбыз, мин аңа үзем ашаган нәрсәләрне генә ашатырмын, — диде Гопал.

— Яхшы. Алайса Миттхуны үзеңә ал, ә акча кирәкмәс...

Гопал, үз бәхетенә үзе ышанмыйча, маймылны кулына күтәреп алды да өенә ашыкты. Тиздән Миттху җиргә сикереп төште һәм уйнаклый-уйнаклый малай артыннан йөгәрә башлады.

Юлда алар шулхәтле күңелле итеп уйный-уйный, сикергәли-сикергәли кайттылар, хәтта өйләре турысына килеп җитүләрен дә сизми калдылар.

АЭРОСТАТКА СИКЕРГӘН КАПЛАН

Миңа дисәгез, миң барам. Рәхсәт итәләрме, юкмы, миңа барыбер, барам дигәч барам... Мәктәп каршындагы зур мәйданга бер төркем укучылар жыйелган. Шулар арасында Балдев, кулларын кесәләренә тыккан да, башкаларны үзгә белән циркка барырга үгетләп тора.

Шәһәргә цирк килгән һәм мәйданда тамашалар куя башлаган — эш энә шунда иде. Бөтен шәһәргә игъланнар ябыштырып чыкканнар. Ул игъланнарда тамашада төрлө кыргый жанварлар катнашуы турында әйтелгән. Әлбәттә, циркка барыннан да бигрәк балаларның барасы килә. Беренче тамаша бүген кич булырга тиеш, әмма мәктәп директоры катгый рәвештә укучыларны циркка барудан тыйды.

«Цирк килде! Цирк килде! Карарга ашыгыгыз. Төрле кызыклы номерлардан тыш, сез моңарчы күрмәгән, ишетмәгән нәрсәләр күрсәтеләчәк!» — дип игъланнар кызыктырып чакырып торалар.

Шәһәр кешеләре эшләрен калдырып циркка ашыгалар.

— Бармаска, цирк Бомбей хәтле Бомбейдан килгән ләбаса, — диләр алар.

Шулай булгач, билгеле инде, укучылар бүген цирктан бүтән нәрсә турында уйлый да алмадылар. Алларында ачып куелган китап-дәфтәрләр ятса да, алар бары тик булачак тамаша турында гына сөйләшәләр:

— Чыннан да, юлбарыс сарык белән бер табактан су эчәр микәнни?

— Ничек инде ул шундый дәү фил велосипедка утырып йөрсен ди?

— Ул велосипедның тәгәрмәчләре бик тә, бик тә зурдыр инде.

— Чыннан да, тутый кош мылтыктан атар микән? Ә маймыл өстәл артына утырып ашар микән?

Балдев иң арттагы партада утыра иде. Ул арифметика дәфтәрен ачып куйды да юлбарыс сурәтен төшерә-төшерә: «Иртәгә якшәмбе булса иде, эмма дә шәп булган булыр иде; дәресләрне дә эзерләп торасы булмас иде», дип уйлады.

Зур кыенлык белән Балдев берәз акча таба алды. Аннары тизрәк циркка чабу өчен соңгы тапкыр кыңгырау шалтыравын тынычсызланып көтә башлады. Ул мәктәп директорының боерыгы турында белә иде инде, эмма бу аны туктата аламы соң!

Кыңгырау шалтырагач та Балдев башка укучылар белән бергә мәктәптән мәйданга чыкты да:

— Миңа дисәгез, мин барам. Рөхсәт итәрләрме, юкмы, барам дигәч барам, — диде.

Балаларның циркка барасылары бик килсә дә, аларның берсе дә директор сүзеннән узарга кыймады.

Балдевка юлдаш табылмады. Ул әүвәлгечә шат түгел иде инде. Күңеленнән ул үзенә бик үк шәп эшләмәгәнлеген аңлый иде. Бит аның бөтен иптәшләре мәктәптә калдылар, бары тик ул гына циркка килде.

Балдев бер аннага ¹ билет сатып алды да циркка керде. Тамаша башланды. Ләкин ни өчендер Балдевка бернәрсә дә ошамады.

— «Юлбарысмыни бу? — дип уйлады Балдев. — Аның айлар буе авырып йөргәне һәркемгә ачык. Көче, күркәмлеге кая киткән соң аның? Ә бусы — әллә аю, әллә дуңгыз шунда. Қаты авырудан котылып калгансыман күренә... Ярый әле, капланнары әйбәтрәк төсле...»

Балдев циркка килүенә үкенә дә башлады. «Директор сүзен тыңламадым, иптәшләрем белән калмадым, өстәвенә юк өчен бер аннаны да әрәм иттем. Мондый жанварларны мин бушка да карамас идем», — дип уйлады ул.

Цирктан чыгуға Балдев яқында гына зур бер аэростат күрде. Аның янына бер кеше баскан да:

— Бире килегез! Бире килегез! Дүрт анна бәясенә сез аэростатта оча аласыз. Дүрт кенә анна, дүрт кенә!.. — дип кычкырып тора.

Балдев кинәт үзенә артында ниндидер тавыш ишетте. Борылып караса, кукудан аяклары чалышаеп китте: аңа таба туп-туры бер каплан чабып килә иде. Күрәсен, ул ничектер читлектән ычкынган. Балдев жан-фәрманга аэростатка таба йөгерә башлады.

¹ А н н а — Һиндстан акчасы; рупийның уналтыдан бер өлеше.

Аэростат янында басып торган кеше үзенә таба чабып килгән капланны күреп, кулындагы бауны ычкындырып жи- бәрде дә коты очып бер читкә ташланды.

Балдев, кая барырга белмичә, аэростатның гондоласына барып керде. Каплан аның артыннан сикерде. Шул арада аэростат жирдән аерылып та китте.

Балдев белән каплан күтәрелә башладылар. Аэростат инде пальма агачлары биеклегенә житеп экренләп югарыга таба юл алды.

Балдев түбәнгә карады. Анда күз күрмәгән, колак ишет- мәгән ыгы-зыгы купкан иде. Кешеләр әле бер якка, әле икен- че якка чабалар, кычкыралар, кулларын болгыйлар. Алар Балдевка ниндидер киңәшләр әйтәләр иде бугай. Ләкин ул шулхәтле курыккан иде, бер ни дә аңлый алмады.

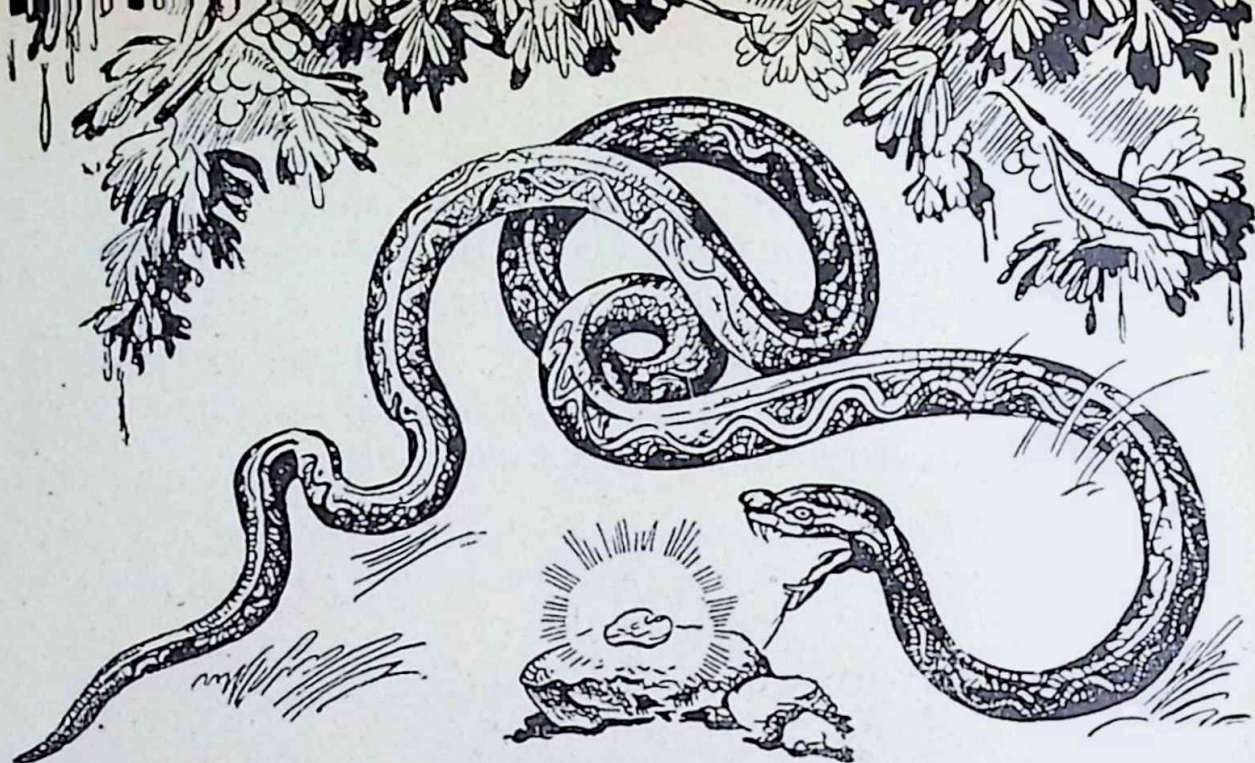
Аэростат югары менгән саен, каплан ныграк тынычсыз- лана барды. Ул ни булганын, үзенң кайдалыгын берничек тә аңлый алмады. Хәзер аңарда малай кайгысы түгел иде инде: жир торган саен ераклаша бара бит. Ни булганлыгын аңла- мыйча, каплан иң башта гондолада чәбәләнәп алды, аннары көтмәгәндә тышка сикерде. Ул жиргә төшеп бәрелүдән һәлак булды.

Балдев моңа кадәр каплан турында гына уйлады. Каплан сикергәч, үзе турында уйларга да мөмкинлек булды. Әлегә хәтле Балдевка манараларга менәргә туры килгәләгән иде. Югарыдан кешеләр курчак кебек, ә йортлар уенчык кебек кенә күренә торганнар иде. Хәзер исә ул тагын да биегрәк менде. Шул вакыт аэростатны түбән төшерү өчен аның эчен- дөгә һаваны бушатырга кирәк икәнлегенә исенә төште. Мо- ның турында Балдев кайсыдыр бер китапта укыган иде. Ләкин ул һаваны экренләп чыгарырга кирәклеген белми иде.

Балдев кисәк тартып клапанны ачты. Аэростат коточкыч тизлек белән түбән төшә башлады. Балдев аска карады: нинди бәхет — аэростат туп-туры елгага төшеп килә!

Суга төшеп җитәр алдыннан, Балдев гондола кырыена чыгып басты да аска сикерде. Ул бик яхшы йөзә иде, шуңа күрә ярга йөзеп чыгуы бер дә кыен булмады.

ЕЛАН ТАШЫ

ервакыт мин, пароходта хезмэт иткән чагымда, Коломбода булу бәхетенә ирештем. Мин күптәннән инде анда барырга хыяллана идем, Равана¹ йөргән жирләрне күрәсем килә иде минем. Пароходыбыз Калькуттадан чыкканның жиденче көнендә Коломбога барып житте. Бу шәһәрдә минем бер дусым яши иде. Ул биредә фабрикада эшли иде. Мин аңа алдан ук үземнең барып чыгасымны әйтеп хат язган идем.

Иптәшем мине пристаньда бик һәйбәт каршы алды һәм

¹ Равана — Борынгы Һиндстанның «Рамаяна» исемле атаклы эпосынан бер герой.

без, вакытны эрәм-шәрәм итмичә, шәһәрнең атаклы жирләрен карарга булдык.

Безнең пароход портта берничә көн торырга тиеш иде, шунлыктан мин капитаннан дүрт көнлек ял сорап алдым.

Иңбашта без иптәшем белән кичке ашны ашарга тукталдык. Өстәл артында мондагы энжеле кабырчыклар һәм энже турында сүз кузгалды.

— Энжене дә, энже кабырчыгын да биредә диңгездән алалар, аны кулга төшерүе кыен түгел, — диде минем дуsym, — әмма минем сиңа искиткеч бернәрсә бүләк итәсем килә, сиңең әле, мөгаен, андый нәрсәне гомерендә дә күргәнең юктыр. Хәер, бәлкем, аның турында китапларда укыганың бардыр.

— Нәрсә соң ул? — дип кызыксындым мин.

— Елан ташы, — диде ул тыныч кына.

Мин үз колагыма үзем ышанмадым:

— Елан ташы дисеңме? — дидем, аннары сүзне дәвам иттерү өчен. — Әйе, минем аның турында бик күп ишеткәнем бар, — дидем. Елан ташы турында мин берничә хикәядә һәм легендаларда укыган идем. Шулай ук мин елан ташының бәясе жиде дәүләт бәясенә тиң, дигән имеш-мимешләрне дә ишеткән идем. Ләкин ул таш чыннан да еланлыкымы икән соң?

— Әйе, дускай, ул чын-чынлап елан ташы. Менә кулыңа кергәч, үзең дә ышанырсың әле. Цейлонның кара урманнарында яшәгән еланнарның төре иллегә житә, — дип сүзен дәвам итте иптәшем. — Әмма бу илле төрнең берсе генә, аерым бер төр елан гына үзе белән яктырткыч таш йөртә. Андый еланны бездә Каалия дип атыйлар. Әлбәттә, елан ташы табу бик тә кыен, тик шулай да табарга мөмкин...

Моңарчы мин ул яктырткыч ташны елан баш өстенә куеп йөртә дип ишеткән идем, ләкин бу сүз дәрәс түгел икән.

— Таш еланның авызында була, — дип аңлатты миңа дуслым.

— Ә еланның авызыннан яктылык ничек күренә соң? — дип сорадым мин.

Дуслым елмайды да:

— Елан, яктылык кирәк булган чакта, ул ташчыкны нинди дә булса чиста, такыр таш өстенә куя, ә үзе аның каршысына ята, — диде. — Аз гына куркыныч булу белән елан үзенң ташчыгын авызына каба да төнгә караңгыда юкка чыга. Әмма кешеләр еланның кабат шул уктөшкә килүен белеп алганнар. Аның гадәте шундый икән: елан бер тапкыр ташчыгын кай төшкә куйган булса, һаман шунда гына килә икән. Мин үземнең танышларыма әйтеп куйдым инде, алар берәр жирдә шундый елан очрата калсалар, һичшиксез миңа хәбәр итәргә тиешләр.

Ике көн үтте. Өчөнчө көнне кич белән дуслым килде дә:

— Йә, туган, елан ташының урыны табылган! Әйдә! — диде.

Мин тиз генә жыендым да иптәшем белән урамга чыктым. Анда әлегә хәбәрне китергән кеше безне көтөп тора иде. Ул безгә:

— Бүгөн мин елан күрдем, ташы да бар. Елан үзенң ташы белән урманда күңел ачып ята. Әгәр дә сез хәзер үк минем белән барсагыз, ул ташны кулыгызга төшерә алырсыз, — диде.

Мин аның тәкъдименә шатланып риза булдым һәм аучыга ияреп, елан ташын кулга төшерү өчен юлга чыктым.

Менә без урманга да килеп життек. Беравык безгә, куге чытырманнар аша кыенлык белән генә атлый-атлый, дөм-караңгыда барырга туры килде. Минем юлдашым кисәк туктады да бармагы белән бер читкә күрсәтеп әкрән генә:

— Карагыз, энә ул елан, алдына яктырткыч ташын да куйган, — диде.

Мин ул күрсәткән якка карадым һәм бездән егерме адымнар ераклыкта чыннан да бер елан күреп алдым. Ул башын югары күтәреп яткан, ә тирә-юне яп-якты иде. Баштарак мин яктылык гади бер урман черегеннән киләдер дип уйлалдым. Әмма бу тигез генә янган тыныч бер яктылык иде. Ә урман череге, үзегез дә беләсездер, жем-жем итеп яктырта, аңардан чыккан яктылык я көчле, я йомшак була, ул әле яна, әле сүнә бит. Мин бөтен зинһенем белән озак кына: «Бу ташны ничек кенә кулга төшерергә икән», — дип уйланып тордым. Ахырда, юлдашыма таба борылдым да шыпыртлап кына:

— Үзебез белән мылтык та алмаганбыз, ичмасам: еланны атып үтерер идек тә, таш безнеке булыр иде, — дидем.

— Мылтыкның безгә һич кирәге юк, әфәндем, — диде юлдашым тыныч кына. — Сез мине биредә көтеп торыгыз, мин хәзер әйләнермен.

Ул шулай диде дә әллә кая китеп югалды һәм озакламый кулына нидер учлап әйләнеп тә килде.

— Нәрсә ул кулыгызда? — дип сорадым мин.

— Бер уч юеш балчык, — диде ул.

— Сез аның белән нишләмәкче буласыз соң?

— Тынлыкны бозмыйча гына карап торыгыз, — диде ул шыпырт кына.

Аучы тавыш-тынсыз гына агачка менде һәм ишарәләп миңа да менәргә кушты. Мин дә агачка үрмәләдем. Шуннан соң аучы, саклык белән генә зур ботак буйлап үрмәләп китте. Ул түбәндә елан ташы елтыраган якка таба шуышты һәм, елан яткан жир турысына барып житкәч, тынып калды. Аннары кинәт кулындагы балчыкны яктырткыч таш өстенә ыргытты. Шундук караңгы булып китте. Түбәннән, үлән һәм яфраклар арасыннан килгән кыштырдау тавышыннан еланның, тынычсызланып, үзенә ташын эзләп, әрле-бирле йөрөнүен аңлавы кыен түгел иде. Бераздан кыштырдау ишетелмәс булды. Мин, елан киткәндер инде дип уйлап, түбәнгә төшә башладым. Ләкин юлдашым кулымнан тотып:

— Хәзер сезгә жиргә төшәргә ярамый, юкса өегезгә исән-сау кайтып кермәвегез мөмкин. Елан шушы тирәдә яшере-неп ята торгандыр, — диде.

Без икебез дә төне буе агач башында утырдык. Таң беле-нүгә без тирә-якны жентекләп карап чыктык та агачтан төш-тек. Минем юлдашым балчыкны аерып алды. Аның астында елан ташы ята иде. Куануымнан хәтта үземне-үзем онытып жибәрдем.

Без аучы белән өйгә кайткачтын, дусым миннән:

— Йә, ничек, ышандыңмы инде минем сүзгә, әллә һаман да ышанмыйсыңмы әле? — дип сорады.

— Әйе, — дип җавап бирдем мин, — без чыннан да елан-ның ташын алдык. Ләкин мин әле дә булса шикләнәм: бу дө-рестән дә җиде дәүләт бәясенә тиң таш микән, әллә түгел микән?

Мин атаклы елан ташын бик жентекләп карый торгач, аның асылташ булмыйча, бәлки жылытканда яктылык сибә торган ташларның бер төре икәнлегенә төшендем. Елан таш-ны көне буе авызында тотып жылыта. Төн житкәч, ул аны

кабып ауга чыга, һәм үзенә күрә бер алдавыч урынына
файдалана. Ул яктырткыч ташны үз алдына куя да караңгы-
дан серле ут янына килгән бөжәкләрне, чебен-черкиләрне
ашап тик ята икән.

БЕР ЭТНЕҢ СӨЙЛӨГЭННЭРЭ

1

алалар, сезнең, батырлар һәм патшалар турында бик күп әкиятләр, төрлө кызыклы вакыйгалар ишеткәнегез бардыр, әлбәттә. Ләкин менә берәр эт сөйләгән хикәятне тыңлаганыгыз бармы икән? Ә бит этләр тормышында да кызыклы гына мажаралар булгалый.

Дөрес, этләр әкиятләрдәге кебек коточкыч диюләр белән көрәшмиләр, жиде дингез артындагы серле илләргә сәяхәткә чыкмыйлар, зур сугышларда даулашып йөрмиләр. Шунлык-

тан, сезнең кайберләрегез мине тыңларга да теләмәс, бәлкем. Мәгәр кабатлап әйтәм, кешеләр тормышында да булмый торган кызыклы вакыйгалар кичердем мин үз тормышымда. Ни генә булмасын, минем хикәямне сезнең ахырына кадәр тыңлавыгызга ышанам. Мөгаен, сез аңардан үзегез өчен дә кайбер файдалы нәрсәләр алырсыз әле.

Мин дөньяга йодрык хәтле генә булып тудым. Ул чакта минем күзләрем берни күрмиләр, колакларым берни ишетмиләр иде. Ястыгым мамыктай йомшак иде, аңарда йоклавы бик жылы һәм бик уңай иде. Шунлыктан мин, зур бер бай йортта торам икән, дип уйладым.

Әмма күзләрем ачылгач, мин үземнең көл өеме өстендә ятканлыгымны һәм әниемнең мине жылы туны белән каплап торганын күрдем.

Без анадан дүртәү тудык. Өчөбез жирән иде, ә мин кара идем, арада иң кечесе, иң зәгыйффе мин идем.

Әниебез безнең янда сирәк була торган иде. Көндезләрен ул ризык эзләп йөри, ә төннәрен авылны саклый иде. Безнең әни авылга ятлардан берәүне дә кертми иде. Башка авыл этләре аны күреп алу белән үк кача торган булганнар. Әгәр берәр кешенең басуына үгез керә калса, әниебез аны да куып жибәрә торган иде. Шундый хезмәтләренә карамастан, аны беркем дә ашатмый иде. Бичаракай һәрвакыт ач булды. Өстәвенә аңа безнең хакта да гел борчылырга туры килә иде. Инде тәмам түзәр хәле калмаган чакларда ул әкертен генә берәр йортка керә дә ашау әйбереннән ни дә булса эләктереп кача торган иде. Моның өчен кешеләр аны кыйныйлар һәм йортларының ишекләрен бикләп куялар иде.

Бер заман зәһәр салкыннар башланды. Күк йөзен кара болыт каплады. Салкын, ачы җил исәргә тотынды. Минем.

ике туганым үлделәр. Әниебез үкси-үкси елады. Әмма ул аларга хәзер ничек тә ярдәм итә алмый иде инде.

Шулай итеп, без энекәш белән икәү генә калдык. Бервакыт безнең авылда бәйрәм булды һәм бер бай сәүдәгәр кунаклар жыйды. Анда бик күп кешеләр килде. Хужа кунаклар өчен бик күп кабартмалар һәм башка төрле сыйлар әзерләде. Безнең әни шул сәүдәгәр йортына еш кына баргаласа да, аны һаман куып жиберә тордылар. Беркем дә кызганмады үзен. Ичмасам, кабартманың кечтеки генә кисәген дә ыргытмадылар шунда. Ә бит кунакларга бу бер дә кыен эш түгел иде. Юк шул, аларда безнең кайгымы соң!

Бөтен кунаклар жыелышып беткәч, ишек алдына озын, тар ашъяулыктар, ә алар читенә келәмнәр жәеп чыктылар. Кешеләр табын янына килеп, ашъяулык тирәли утырыштылар да ашарга тотындылар.

Нәкъ шул чакны капка төбенә безнең әни килеп туктады. Без энекәш белән аның артыннан чабабыз. Капка төбөндә торучы кеше безне куып жиберергә тырышты, әмма әниебез моңа һич игътибар итмичә, койрыгын болгый бирде. Бераздан әлегә кеше ниндидер йомыш белән бер кырыйга китте. Әниебез нәкъ менә шуны гына көтеп тора иде. Ул күз ачып йомганчы ишек алдына барып керде. Аның килеп керүе булды, ишек алдында әллә нинди ыгы-зыгы купты.

Бөтен яктан:

— Чәбә! Қит моннан! — дип кычкырырга тотындылар.

Берничә кеше кулларына таяктар алдылар. Әниебез ярыйсы гына шүрләде, күрәсең. Әгәр дә чыгу юлы ачык булса, ишек алдыннан ул жан-фәрманга чыгып качар иде. Ләкин таяклы кешеләр капка янына басканнар иде шул. Куркудан коты алынган әниебез ике рәт кунаклар арасыннан, туп-туры ашъяулык өстеннән, чаба башлады. Тавыш-гауга

тагын да көчәя төште, капка янында торучылар да әнием ар-тыннан ташландылар. Капка яны буш икәннен күргәч, әниебез ишек алдын бер әйләнде дә чабып урамга чыкты.

Бу кәмитне коты очып күзәтеп утырган сәүдәгәр урыныннан сикереп торды да, куллары белән башын тотып, еларга кереште. Ә беләсезме ни өчен? Безнең әни ашъяулык өстенән чапкан чагында кайбер ризыкка кагылып узган икән, менә шуның өчен.

Ярлырак кунаклар, эт ашамлыкларга кагылмады, аларны ашарга ярый, дисәләр дә, баерак кунаклар, этнең ашъяулык өстенә килеп керүе үзе генә дә ризыкны харам итә, дип исәпләделәр. Байларның фикере өстен чыкты һәм бөтен аш-суны чүплеккә чыгарып ташладылар.

Бу көнне без шартлаганчы ашадык. Ул көн әниебезнен тормышында да иң бәхетле көн булды.

Ләкин әниебез бәхет өләшкәндә соңга калган, күрәсең. Зур югалтулар кичерүдән ярсыган сәүдәгәр аның белән исәп-хисапны өзәргә булган. Ул кулына таяк тотып, без торган жиргә килде дә безнең бичара әнкәбезгә ташланды. Әниебезгә качарга юл калмаган иде, шуңа күрә ул инәлеп чинарга тотынды. Аның тавышыннан ташның да күңеле нечкәрер, ул да кызганыр иде, ләкин кансыз сәүдәгәргә безнең әни бер тамчы да кызганыч түгел иде.

Мин ачудан шартларга житештем. Әгәр минем көчем азгына күбрәк булса иде, мин шундук кансызлыгы өчен ул сәүдәгәрнең кирәген биргән булыр идем. Ләкин кечкенә генә зәгыйфь көчек нәрсә эшли ала соң?

Әнинең илереп чинавына кешеләр жыелды, алар сәүдәгәрне үгетләргә тотындылар.

— Кызган инде үзен, туган, — диделәр алар. — Ачлыктан кешенең дә зиһене тарала, бу бит эт. Ул бит нәрсә эш-

лэргэ яраганын, нэрсэ ярамаганын аңламый. Үткэн эшкэ кар яуган, аны үтереп, син барыбер югалган нэрсэлэреңне кире кайтара алмассың, — диештелэр.

Бу сүзлэр ерткыч сәүдәгәрнең аңына барып житте, ахры, ул безнең энине кыйнаудан туктады.

Икенче көнне кичкырын безнең авылга ниндидер бер юлаучы килеп керде. Ул, ял итеп алырга уйлаган, күрәсен, бер агач төбөнә туктап учак ягып жибәрде дә казанга бер уч ногыт борчагы салды, аннары камыр изэргә тотынды. Камыры эзер булгач, кулына бәләкәй чиләк тотып, коега су алырга китте. Шул чакны учак янына безнең эни килеп чыкты. Ул тәлинкәдә яткан камырны күреп алды да, аны кемнәндер калган калдык-постык дип уйлап, тыныч кына ашады да бетерде.

Юлаучы судан кайткач, буш тәлинкәне күреп:

— Чәбә, нәлэт төшкере! Чәбә! Чәбә! — дип энигә ачуланып кычкырырга тотынды.

Ләкин бу юлы да эни берни дә аңлый алмады. Э теге кеше өч көн буге тамагына ризык капмаган икән, аңа, билгеле, бик зур югалту иде бу. Шунлыктан ул кайнар яшьләрен түгеп елады.

Юлаучы янына берничә кеше килеп, аны тынычландырырга тотындылар.

— Камырны монда калдырмаска иде сиңа. Эт аның ташландык түгеллеген белмәгән ич. Аннан соң, син нибары биш-алты аннагына югалткансың, ә кичә безнең сәүдәгәр шушы эт аркасында мең анналык зыян күрде, — диделәр алар.

Бераз үсә төшкәч, мин бик матур көчөккә әверелдем һәм брахман¹ улы мине үзенә алды. Минем энемне исә шудра² малае алып китте. Шуннан соң без аерым яши башладык. Миңа Қаллу, энемә Зәкия дигән исемнәр бирделәр.

Хәзер безнең белән гел бала-чага уйный иде.

Қышын бергәләп кояшта жылынған чакларда, алар мине еш кына кулларына алалар да сыртымнан сыйпаштыралар иде.

— Бу безнең балабыз, — ди малайларның берсе.

— Бу безнең сөекле нәниебез, — ди икенчесе.

Ә өченчесе колагымнан тотып югары күтәрә дә:

— Малайлар, карагыз әле, каракмы ул, әллә кибетче-ме? — дип сорый.

Колагым авырта башлаганчы мин дәшми идем. Шуннан соң малайлар:

— Ташла син аны, ташла! Карак ул! — дип кычкырырга тотыналар.

Ә инде мин авыртуга түзә алмыйча чиный башласам, балалар шаркылдап көлә-көлә:

— И, кибетче икән лә ул, кибетче! — дип кычкыралар.

Бу могжиза көненә, мөгаен, йөздән дә ким кабатланмагандыр. Қайчакларда малайларның кайсы да булса берсе мине алгы тәпиләремнән эләктереп ала да үзе артыннан йөртә-йөртә:

— Карагызчы! Минем нәнием ике аягында тәпи-тәпи йөри, — ди.

Болай йөрүдән минем тәпиләрем бик яман сызлый башлай иде, ләкин нишләмәк кирәк? Қайвакыт, шундый нәр-

¹ Б р а х м а н — Һиндстанда югары катлау вәкиле.

² Ш у д р а — түбән катлау кешесе.

сэлэр дэ була: олырак берэр малай минем сыртыма кечкенэрэк малайны утырта да:

— Менэ карагыз, минем улым филгэ атланып бара, — ди.

Мондый йөктән мин бик чиный башласам гына котыла идем.

Кайбер малайлар муеныма бау тагып үзлөре артыннан чабып йөрөргә мәжбүр итэләр иде. Бер дэ йөгереп йөрисем килмэгәнгә, мин киреләнә идем. Алар аның саен катырак тарталар һәм мин буыла башлый идем. Әмма миңа ярдәм итәрдәй бер генә жан иясе дэ булмый иде.

Кайвакытларда малай-шалайлар мине авылыбыз янындагы буага ташлыйлар да суда быкырдавымны карап торалар иде. Ә инде мин ярга чыгу өчен тәпиләрәм белән суны чәпелдәтә башласам, алар көлә-көлә:

— Карагыз әле, безнең Қаллу ничек йөзә, карагыз! — дип кычкырырга тотыналар иде.

Әчемә байтак су йотып, хәлсезләнеп, мин ахырда ярга барып житәм. Талчыгудан озак кына калтыранып торам, шуннан жылы кояш нурларында ятып берәз гына хәл алсам, әлегә шаян малайларның берәрсе:

— Хәзер инде Қаллуны суга ыргытырга минем чират! — дип кычкыра иде.

Мондый сүзләрдән минем йөрәгем өзәлөп төшәрдәй була, әмма качар жир булмаганга мин яңадан буада тыпырчынам. Кайчакны мин: «Әгәр дэ бу шаян малайларның ичмасам берсенә генә батып карарга туры килсә, минем хәлемне аңларлар иде», дип уйлыйм.

Әйе, энем белән безне бәхетлеләр дип әйтерлек түгел иде.

Алай да Зәкиянең тормышы яхшырак иде. Минә начар ашаталар иде. Шунлыктан миңа еш кына ят ишек төпләрен-

дә соранып йөрергә туры килә иде. Зәкиянең хужасы исә ит ашый иде. Аның йортында көн саен диярлек итле ризыклар әзерлиләр һәм Зәкиягә азык житәрлек элэгә иде. Аңа ят кешеләрнең ишек алларында йөрергә туры килмәде. Зәкия тамагы тук булганга көннән-көн көрәя дә, көчлеләнә дә барды. Әмма мондый тормыш аның холкын начар якка үзгәртте.

Бервакыт, ачлыктан тәмам хәлсезләнәп, мин аз гына булса да азык эләкмәсме дип шудра йортына килдем. «Зәкия — минем туганым, — дип уйладым мин, — ул мине кызганыр, үзенә зыян итмичә генә миңа һичшиксез, ни дә булса бүлеп бирер, мин бит аның өлешен алырга жыенмыйм, аңардан арткан калдык-постыкны гына ашарга теләм», дидем. Мин шулай уйлаган идем, ләкин эш алай булып чыкмады. Мин якынлаша башлау белән Зәкия усал итеп ырылдап алды да минем өскә ташланды, әйтерсез, мин аның дошманы идем. Ул миннән көчлерәк иде, шуңа күрә мин каршы тора алмадым. Зәкия мине тешләре белән эләктереп, жиргә екты да тетмәмне тетә башлады. Мин чинарга тотындым, койрыгымны кыстым — бары тик шуннан соң гына котыла алдым. Зәкия мине ычкындырды. Мин аякларыма бастым да тизрәк тайдым. Ләкин безнең тирәгә халык жыелган иде инде. Зәкиянең хужасы минем качып баруымны күреп, тавыш күтәрде:

— Карагыз, кара, брахманның эте качып китте. Куркып качты! — дип кычкырды ул.

Мин оятымнан, жаным әрнүеннән нишләргә белмәдем. Ачыкканымны да, Зәкиянең миннән көчлерәк икәнән дә онытып, мин яңадан көрәшкә ташландым.

Безнең сугышуны күзәтеп торган кешеләр бу юлы миңа көч бирергә тырыштылар:

— Вах, вах! Қаллу! Менә сиңа мә, Қаллу! Әйбәт тә көчек икәнсең, Қаллу! — дип кычкырдылар алар.

Бу сүзләр миңа көч кертәп җибәрделәр, һәм мин тагын беравык Зәкиягә каршы торырдай хәлгә килдем. Ләкин, алай да, миңа ярыйсы гына эләкте, ахырда мин чигенергә мәҗбүр булдым.

Шуннан соң барысы да кул чабарга, батырлығы һәм көчө өчен Зәкияне мактарга, ә миннән көләргә тотындылар.

Мин йөгереп китеп бардым. Берәз тынычлана төшкәч, мин үземне караштырып чыксам, бөтен җирем манма кан икәнән күрдем.

Бу вакыйгадан соң байтак вакыт узды. Хурлыкка калдыруы өчен минем Зәкиядән тизрәк үч аласым килә иде. Әмма мин, төзәлмәгән җәрәхәтләремне күреп, әлегә аның белән бәйләнешмәскә дигән карарга килдем.

Шулай да озакламый миңа барыбер Зәкия белән яңадан бәрелешергә туры килде. Без көчөбездән килгәнчә тешләштек һәм бер-беребезнең тетмәсен теттек. Безнең тирәгә тагын кешеләр җыелды. Ничектер очраклы рәвештә сугышкан җиргә минем хужам да килеп чыкты.

— Қаллу, куркак көчек ул, аның беркайчан да Зәкияне җиңәсе юк, — диделәр кешеләр, брахманны күреп.

Мин бу сүзләрдән соң хужамның йөзгә кара болыт кебек каралуын күреп алдым. Шуннан соң мин ничек кенә булма-сын Зәкияне җиңәргә карар кылдым. Мин шундый тырышып сугыштым, аякларым-тешләрем белән шулкадәр каты көрәштем, ахырда Зәкияне җиргә егып салдым.

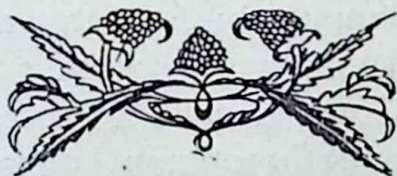
— Ай-һай, Қаллу тамашалар күрсәтә бүген, — диештеләр халык арасында. — Хужасы монда булганга күрә шулай ул. Қаллу хужасын күреп тора, бу ана көч тә, кыюлык та бирә. Беренче тапкыр сугышканда Зәкия дә шудраны гел

үзе янында күреп торды, шунлыктан жиңеп тә чыкты. Ә бүген биредә брахман тора, менә шуңа күрә Қаллу жинде дә,— диде халык.

Мин тагын хужама карадым. Бу юлы аның чырае чиксез канәгәтьләну белән балкый иде: мин бит аның йөзен кызартмадым, дәрәжәсен төшермәдем.

Минем шушы жиңуемнән соң хужам миңа шәфкәтьлерәк булып китте һәм яхшырак ашата башлады. Шудра да Зәкиягә игътибарын арттыра төште һәм көчлерәк булсын да мине жиңсен дип, аны шартлаганчы ашатырга тотынды. Ләкин Зәкия, никадәр яхшырак ашаса, шулкадәр комсызлана барды.

Бервакыт мин безнең әнинең шудра йортына чабып килгәнән күрдем. Зәкиянең хужасы аның тире белән сөяккә генә калуын күреп бер кисәк икмәк ыргытты. Әни әлегә кисәккә якынлашып кына килә иде, жен котырткан диярсен, әллә каян Зәкия киләп чыкты бит. Ул каты өреп әнигә ташланды. Ләкин әнине алай ансат кына жиңеп буламы соң! Бу кабахәт нәрсәнең бик тиз кирәген бирде ул.

3

Минем хужаның йорты балчык белән сыланган булуына карамастан, анда искиткеч күп тычкан үрчегән иде. Йортта ашлыкның бик күп булуыннан шулай икән ул. Тычканнар

Һич тынғылык бирмиләр иде. Күптәннән үк инде тәбеләр куеп, бөтен тычканнарны тотып бетерергә жыйенсалар да, хужа рөхсәт итми иде. Ул, Ганеша¹ дигән алла тычканнарны жигеп йөри дип исәпли, шуңа күрә аларны юк итәргә теләми иде.

Тычканнарның бик күп ашлыкны харәп итүенә хужаның артык исе китми иде.

— Ганеша алла безгә иген уңышын тычканнар ашаганга караганда бик күпкә арттырачак, — ди иде ул.

Берәрсә куйган тычкан тәбесен күрдә исә, ул ачуланырга тотына иде. Аның каравы, хужабыз авыл кешеләре арасында динлелеге белән шөһрәт казанды. Авылның иң диндар кешеләрен санаганда минем хужамның исемен беренче итеп телгә алалар иде алар.

Брахман үзенә бик зур зыян китерүче тычканнарны да үтерми хәтта. Менә нинди динле ул! — ди иделәр кешеләр.

Ләкин минем хужаның тычканнарны кызгануы алай озака бармады. Тычканнарның ашлыкны гына харап итеп ятуларына ул әле ничектер түзеп килде, ә инде тегеләр аның киём-салымына тотынгач, хужабыз чыгырыннан чыкты.

Эш шуннан гыйбарәт иде: брахманның кышкы киёмнәренә бер өлеше сандыкка тутырылган, ә икенче өлеше элгечтә эленеп тора иде. Жәен кышкы киёмнәр турында беркем дә исенә төшереп тормайды һәм алар белән кызыксынучы да булмады. Көз көне киём-салымны киптерү өчен чыгарып карасалар, исләре-акыллары китте: тычканнар аны бөтенләй тишкәләп бетергәннәр иде. Һәр киёмдә киёмдә меңләп тишек булгандыр. Алар, илэк кебек, үтә күренеп торалар иде.

¹ Г а н е ш а — Һинд мифологиясендә акыллылык алласы.

Ә сандыктагы киём-салымның бәйсе ике йөз, ике йөз илле рупийлап торгандыр.

Менә шунда инде хужа түзә алмады. Ул тычканнарның Ганеша алланы йөртүләрен дә шундук онытып жиберде, аларны кызгану хисенә эзе дә калмады анда. Ул ныклы рәвештә тычканнарны тар-мар итәргә карар кылды. Шул ук көнне хужа йортка мәче алып кайтты һәм берничә тычкан тәбесе сатып алды.

Хәзер сез шуннан соң ни булганын тыңлагыз.

Көн саен тәбеләргә тычканнар элөгә башлады. Минем өчен бу яңа бер күңел ачуга әйләнде. Мин үзем тычканнар белән уйнарга бик яратам. Хужам һәрвакыт тәбедәге тычканны ычкындырып алдыннан:

— Қаллу! Қаллу! — дип мине чакырып ала. Мин атылган ук кебек чабып килеп житәм. Ә хужам минем тычкан белән уйнавымны карарга бик ярата иде.

Мин тәбедән жиберелгән тычкан белән ул тәмам кымшанмас булганчы уйныйм. Ләкин мин һичкайчан аларны ашамыйм. Ашарга, мин бит ит ашамый торган диндар кеше йортында торам лабаса. Миңа ит бирмиләр иде, һәм мин аны тәмам оныттым. Минем энем Зәкия исә бөтенләй башкача яши иде. Ул итне көн саен диярлек ашый. Еш кына минем күңел ачуларыма Зәкия дә кушылып китә, ә кайчакларда безнең белән бергә әнибез дә була. Андый көннәрдә тычкан ашаудан аларның корсаклары шартларга житә иде.

Минем хужам безнең күңел ачуларыбыздан рәхәтләнеп көлә генә. Ул безнең берничә минут эчендә дистәләрчә тычканны юк итүебездән бик канәгать иде. Аның тычканнарны кызгануыннан хәзер ни генә калды икән? Әллә алар Ганеша алланы йөртмәс булдылармы инде? Хужа тычканнарны кырган өчен Ганеша алланың үзенә зур бәла-каза жиберүеннән

курыкмас булдымы эллә? Мин нәрсә дип уйларга да белмәдем. Тик бер нәрсә көн кебек ачык иде: кешеләр, үзләренен данын арттыра торган вак-төяк зыяннарга түзеп торсалар да, зыян аз гына күбәеп киттеме, аларның түземлегеннән жилләр исә.

4

Малай-шалай мине йөзәргә мәжбүр иткән теге буада безнең бөтен авыл халкы: бала-чагалар да, олылар да су коена торган иде. Буа бик тирән, аның суы беркайчан да кипми иде. Хужаның хатыны көн саен үзенең кече улын:

— Кара аны, сак бул, су коенма, югыйсә батып үләрсең, — дип кисәтә торган иде.

Хәер, бөтен ата-аналар да балаларына шулай ди иде. Ләкин бала-чага алай жиңел генә сүз тыңлыймыни! Өйләреннән чыгу белән үк буага таба йөгерәләр һәм шунда төрле уеннар уйнарга тотыналар иде алар. Берәүләр бакаларга таш ыргыта, икенче берәүләр, олыраклар, йөзәргә өйрәнә.

Аларны ни дә булса туктата ала димени?

Шулай бер заман, балалар буада су кергән жиргә хужаның кече малае да барган. Башта ул яр буенда уйнаган, аннары аның да су коенасы килгән. Ул, суга керү белән, таеп та киткән, бата да башлаган.

Балалар куркышып:

— Малай батты! Малай батты,— дип кычкырырга тотыганнар. Алар кычкыралар да кычкыралар, ләкин араларынан берәү дә батучыга ярдәм итү өчен суга сикерергә кыймый икән.

Балалар түгел, олы кеше дә, мөгаен, шундук кына сикермичә, икеләнеп торыр иде әле — батып баручыны коткаруы бик куркыныч эш бит ул, чөнки батучы коткаручыга шул хәтле каты ябыша, хәтта аларның икесенең дә су төбенә китү куркынычы туа. Коткару эшенә бары тик яхшы йөзә алган һәм батучыны ничек коткарырга кирәклеген белгән кешеләргенә тотына ала.

Нәкъ шул вакытта хужаның олы улы да башка малайлар белән бергә буада йөзеп йөри икән. Ул, энесенең батып баруын күреп, аның янына йөзеп килгән. Кече малай моңа шулкадәр нык ябышкан, болар икесе дә күз ачып йомганчы суга күмелгәннәр.

Шуннан соң яр буендагы бала-чага тагын да катырак кычкырышырга тотыган. Бөтен авыл ыгы-зыгы килгән. Кешеләр:

— Раму белән Шьяму бата! Раму белән Шьяму бата!— дип кычкыра башлаганнар.

Берничә минуттан буа янына бер төркем ирләр һәм хатын-кызлар җыелган. Ләкин аларның берсе дә суга төшәргә батырчылык итмәгән.

Шул чакны буа янына мин дә килеп җиттем. Ни булганын аңлап алгач, атылган уктай суга ташландым.

Малайларның икесе дә су астына күмелгәннәр иде инде, тик вакыт-вакыт аларның бөдрә башлары гына өскә калкып чыккалый. Мин тешләрем белән аларның чәчләреннән эләктереп алдым да, бар көчемне җыеп, ярты үлек малайларны ярга өстерәп чыгардым.

Кешеләр минем кыюлыгыма чиксез сокланып шаккатып калдылар.

Ул көнне хужам ниндидер эш белән авылдан каядыр киткән иде. Кайтып барышлый ул, жыелып торган кешеләрне күреп, алар янына килде. Бер караудан ук ул ни булганлыгын аңлап алды. Ул мине кулларына күтәрде дә нык итеп күкрәгенә кысты.

Ул арада кешеләр, селки торгач, малайларны аңнарына китерделәр.

Хәзер инде бөтен авыл халкы мине мактарга тотынды. Шул көннән алып хужам миңа үзенә бертөрле ярату белән карый башлады, һәм миңа ят кешеләрнең ишек төпләрендә соранып йөрергә туры килмәде.

Хужам өйгә күчтәнәчләр алып кайтканда аларның бер өлешен балаларына, ә калганын миңа бирә иде. Мин һәрвакыт аның янында булдым. Хужа нинди дә булса эш белән өйдән чыгып китсә, мин бик күңелсезләнә идем. Ә инде ул кайтып керде исә, мин аның тирәсендә сикергәләргә, шатлыгымнан койрыгымны болгарга тотына идем.

Хужаның да бик канәгать булуы йөзенә үк чыга торган иде.

Мин балаларны коткарган вакытта Зәкия дә буа буенда иде. Ләкин, сез игътибар итегез әле, бу кадәр дә ахмак булыр икән, Зәкия малайларны коткару өчен суга ташланырга уйлап та карамады. Мин аларны ярга чыгаргач бер кырыйга киткән идем, ул ни өчендер бик яман итеп өрергә тотынды. Шунда булган кешеләр аны ташлар белән куып жибәрделәр. Һәм бик дәрәс эшләделәр: монда кешеләр малайларның тормышын коткарып яталар, ә Зәкия үзенә өрүе белән аларга тынгылык бирми.

Зәкиянең хужасы да буа ярында иде. Ул ни булганын

барын да күрөп торды һәм аның Зәкиягә бик нык ачуы килде. Ничек ачуы килмәсен ди инде? Шудра, Зәкия әйбәт эт булыр дип ышанып, аны туйганчы ашатып килде бит. Ә хәзер менә ишетмәсәң ишет, авыл халкы Зәкияне тиргәүдән бүтәнне белми.

— Кит моннан! Чәбә!—дип Зәкияне бөтен яклап куалар.

Шул көннән соң шудра да мине бик ярата башлады. Кайда гына күрсә дә, ул мине кулына алып, озак итеп сыйпый иде. Моның өчен рәхмәт белдерү йөзеннән мин нибары койрыгымны гына селки идем. Зәкиягә исә шудра бөтенләй диярлек игътибар итмәс булды.

Мин үземнең туганым белән дошманлашырга бөтенләй теләмәдем, ләкин ул мине үзенә иң явыз дошманы дип саный һәм кайда гына туры килсәм дә өстемә ташлана иде.

Зәкия көчле иде, шунлыктан миңа еш кына жиңелергә туры килгәли иде.

5

Безнең авылда бер терлекче яши иде. Ул бик начар кеше иде. Еш кына ул игенчеләргә төрле әшәкелекләр эшли торган иде.

Бер тапкыр терлекче үзенә сарыкларын минем хужаның бакчасына кертте. Брахман сарыкларны куып жибәрде, ә терлекчене тиргәп ташлады. Ләкин берничә көннән соң теге үзе-

нең сарыкларын яңадан безнең борчак басуына куып китерде. Хужа сарыкларны икенче тапкыр куып жибәрде, ә терлекчегә хәтта сугып та алды.

Мин инде терлекче сарыкларын бүтән безнең басуда көтмәс дип ышанган идем. Әмма берничә генә көн узуга ул сарыкларын тагын хужаның басуына куып китергән булып чыкты.

Бу юлы минем хужам бик нык ачуланды. Терлекчене ул сүгеп тә, кыйнап та ташлады. Мин дә бик яман ярсыдым һәм тегене тешләп алдым.

Ул көнне терлекче ләм-мим дәшмәде, ләкин икенче көннән алып ул бар жирдән мине эзли башлады. Минне хужам белән янәшә күреп, ачуыннан иреннәрен тешли дә дәшмитынмый үтеп китә иде ул. Мин аның, алай-болай мине бер үземне тота калса, һичшиксез кыйнап ташлаячагын аңладым. Шунлыктан мин гел хужам тирәсендә булырга тырыштым.

Күршенең сарыклары безнең басуга бүтән беркайчан да кермәс булдылар. Әмма терлекче миннән дә, хужамнан да үч алу өчен жаен гына көтеп йөри иде.

Бервакыт ни булганын тыңлап карагыз әле менә.

Ул елны брахман басуында, яхшы уңыш вәгъдә итеп, шикәр камышы өлгерде. Хужамның бар кешедән дә күбрәк шикәр камышы жыеп алачагын игенчеләр дә әйтәләр иде.

Менә шул вакыт терлекче, бөтен шикәр камышын юк итү нияте белән, плантацияне яндырырга булган. Төн уртасында ул басуга килде. Явыз нәрсә минем анда плантацияне саклап ятуымны башына да китермәгән. Ул бер үч коры печән яндырып, аны камышлар арасына ташлады да йөггерергә тотынды. Нәкъ шул чакны мин сикереп тә чыктым, тешләрем

белән тегенең аягыннан эләктереп тә алдым. Терлекче жиргә егылды. Аннары ул сикереп торды да яңадан качып китмәкче булды. Ләкин булмаса булмый инде ул. Мин аны бик нык эләктереп тоткан идем инде.

Бәхеткә каршы, басу авылдан ерак түгел иде. Игенчеләр утны күреп алганнар һәм аңа артык кызып китәргә ирек бирмәделәр. Басуга йөгереп килгәч тә алар минем терлекченең аягыннан эләктереп ятуымны күреп, плантацияне яндыручы шушы терлекче икәнлеген аңладылар. Игенчеләр аны ярым үлек хәленә килгәнче кыйнадылар һәм полиция бүлегенә илтөп тапшырырга булдылар. Ләкин брахман моңа каршы төште, ул яндыручыны жибәрүләрен үтенде.

Кешеләр авызларын ачып шаккатып калдылар. Ә миңа бөтенесе дә көн кебек ачык иде. Эш шунда иде: әгәр дә иген тәмам янып беткән булса, брахман, мөгаен, терлекчене исән калдырмас иде. Әмма камышка зыян килмәгәч, үзеңнең кин күңеллелегеңне тагын бер кабат күрсәтергә мөмкин ич. Шулай булгач, ни өчен хужага андый изгелекне эшләмәскә ди? Югыйсә, кем белсен, кешеләр аның турында: «Брахман динлесен динле кеше, ә шулай да ишек төбенә килгән хәерчегә икмәк сыныгы да бирмәс», дип сөйләүләре мөмкин бит.

Шул көннән соң хужа мине тагын да ныграк ярата башлады, һәм минем бөтен авылыбызга, бик турылыклы эт, дигән даным таралды.

Әлеге терлекче булмаса, бары да яхшы булыр иде. Ул юньсез гел ничек итеп мине жир йөзеннән сөрергә икән дип уйлауда иде һәм көн дими, төн дими мине эзли иде. Мин моны белөп тордым, шуңа күрә һаман хужам тирәсендә буталдым. Озак вакытлар дошманым миңа чәч бөртеге кадәр дә зыян кыла алмады.

Ахырда ул миннән үч алу юлын уйлап тапты. Терлекче Зәкиянең мине яратмавын белә иде. Ул моңардан файдаланырга һәм аны минем өскә котыртырга булган.

Ул вакытта шудра Зәкияне үз йортынан куып жибергән иде инде.

Бусы менә ничек булган. Бервакыт төнлә полицейский шудраның йорты янында дежур тора икән, Зәкия исә тоткан да аны тешләп алган. Шуннан соң полицейскийлар этнең хуҗасына байтак кына җәфа күрсәткәннәр. Беренче вакытларда шудра хәтта Зәкияне үзенң ишеге төбенә якин да жибермәс булган, әмма соңыннан, башка этләрне ашаткан кебек, аны да ара-тирә ашаткалый башлаган.

Зәкия бик көчле, ләкин бик үк акыллы түгел иде. Ул акны карадан аермыйча теләсә кемгә ташлана торган иде. Өстәвенә ул кайчакны кимерелгән сөякләрне гыйбадәтханәгә илтеш ташлый һәм шуның белән авыл кешеләренең ачуын чыгара иде.

Ләкин бик көчле булуы, билгеле, аңа өстенлек бирә иде. Әгәр дә аның күзенә башка авыл этләре яки шакаллар чалына калса, тегеләргә ул шәп кенә төшерә торган иде. Элгәре безнең игенчеләрнең кырларына килеп йөргән кыр кәҗәләре һәм антилопалар хәзер анда килү юлын да оныттылар. Авыл кешеләрен тынгысызлап йөргән бер маймылга да Зәкиядән ару гына эләкте. Бу маймыл балаларның кулынан икмәкләрен тартып ала, хатын-кызны туктата да аларның бөтен ризыкларын алмыйча торып жиберми торган иде. Ул чын-чынлап һичкемгә юл бирми иде, йортларга керә һәм аның чирәпләрен ыргыткалап, түбәләренә эштән чыгара иде.

Зәкия ул маймылның шундый итеш кирәген бирде, теге хәтта безнең авылга аяк басарга да шүрли торган булды.

Шулай итеп, терлекче Зәкияне миңа котыртыр өчен аны ашата башлады. Ләкин ит тә балык кына ашарга күнеккән жан иясе тупас коры азык белән канәгәтләнә ала димени? Зәкия белән дә нәкъ шулай булды. Терлекче аңа икмәк ашата, ләкин бит янәшәдә генә сарыклар, ягъни чи ит бар. Шулай итеп Зәкия, күнел азуын тыя алмыйча, хужасына да игътибар итмәстән, сарык бәрәннәрен ашый башлады.

Моның өчен терлекче аны бау белән бәйләп бик шәпләп тукмады. Шуннан соң Зәкия аңардан качып китте дә бөтенләй хужасыз калды. Дөрөс, әүвәлге гадәт буенча, Зәкияне шудра эте дип йөртәләр, ләкин чынында ул тырнак очы кадәр дә аныкы түгел иде.

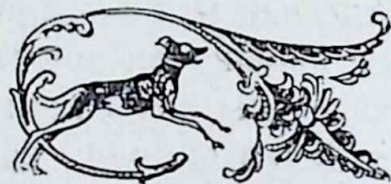
Терлекче исә, ни генә булмасын, минем белән исәп-хисапны өзәргә карар кылды.

Бервакыт ул миңа шулкадәр каты сукты, мин чак-чак кына теге дөньяга китмичә калдым. Эш болай булды. Брахман гыйбадәтханәдә, күзләрен йомып, гыйбадәт кыла иде, ә мин ишек төбәндә аның чыкканын көтеп утыра идем. Кинәт һавада бер тукмак күренеп китте һәм минем башыма шундый көч белән килеп төште, мин авыртудан чинап кына жи-бәрдем дә һушымнан яздым. Мин ветеринария врачы янында гына аңыма килдем. Берничә көннән соң мин аягыма бастым һәм өйгә кайттым, ләкин әле һаман да бик хәлсез идем.

Соңрак минем хужа үзенң танышларына ни булганын сөйләп бирде. Ул, минем чинавымны ишетеп, гыйбадәтханәдән йөгереп чыккан һәм терлекченең миңа тагын бер тапкыр сугарга жыенуын күргән. Хужам тегенең кулыннан тукмакны тартып алган да үзен шул тукмак белән тукмаклап ташлаган. Соңыннан ул терлекчене бөтен кылган начарлыклары өчен алты айга төрмәгә ябып куйдылар.

— Зыян юк, төрмәдә утырып күрмәгәннәрен күреп чыкса, бүтән анда керәсе килмәс, — диде брахман үзенә танышларына.

Мин, хужам исән чагында, миңа авырлыклар күрергә туры килмәячәгенә ышандым.

6

Ул арада минем әниң тормышы начарланганнан-начарлана барды. Гомергә ач булудан, жәфа чигүләрдән ул котырды һәм иске хәрабәләрдә япа-ялгызы яши башлады. Беркөнне шулай мин аның янына бардым. Ләкин ул минем өскә ташланды һәм, качып китәргә өлгермәсәм, һичшиксез, тешләгән дә булыр иде. Ул яшәгән жиргә кешеләр дә йөрмәс булдылар.

Ничектер шулай мин әни янына барган көнне генә терлекчәне төрмәдән чыгарганнар икән. Ул безнең авылга кайтып килгәндә, юлда аны минем әни күреп алган. Ул терлекчә өстенә ташланган һәм тегене тешләгән. Аның төкерегә шундый агулы икән, терлекчә берничә көннән үлгән.

Башка кеше бәла-казасына куану — яхшы түгел, диләр, ләкин мин куандым. Ничек инде мин куанмыйм ди? Терлекчә үлгәннән соң кешеләр арасында минем дошманым калмады, инде мин тыныч кына яши ала идем.

Ләкин минем шатлыгым озакка бармады. Ике көн үткәч, мин полицейскийларның теге хәрабәләрдә бер котырган этне

атып үтерүләрән ишеттем. Шуннан соң мин үземнең әниемне бүтән күрмәдем.

Хәзер инде минем туганнардан бары тик Зәкия генә калды.

Минем башка еш кына:

«Безнең икебезнең гомер ни белән бетәр икән?» дигән уй килә иде.

Ул чакта минем тамак һәрвакыт тук, ә Зәкия гел ач иде. Элек киресенчә иде: Зәкия һаман туйганчы ашап торды, ә мин ачлыктан интектем.

Безнең бөтенесе дә киресенчә чыга иде. Хәзер инде, Зәкия безнең йорт тирәсенә ара-тирә килеп чыккалаганда, мин ырылдамый идем. Киресенчә, мин, Зәкия үзенә һөжүм итүдән курыкмасын, тыныч кына ашый алсын дип, ризык салынган табактан ераграк китә идем. Кайчакны миңа ризыкны артып калырлык итеп бирәләр иде һәм мин аны Зәкиягә илтә торган идем.

Бервакыт менә нәрсә булды, тыңлап карагыз әле.

Дөм-караңгы төн иде. Брахманның бөтен гаиләсе туганнарына китте. Йортта мин дә хужа гына калдык. Брахман каты хырылдап йоклап ята иде. Мин, билгеле, йокламадым, ара-тирә йорт буйлап йөрөнүемдә булдым. Тирә-як тып-тын иде. Кинәт кыштырдаган тавыш ишетелде. Мин тавыш килгән якка юнәлдем һәм ишекнең ни өчендер ачык булуын, ә аның янында ниндидер кешеләр торуын күрдем. Алар сагаеп кына як-якларына караналар һәм ни турындадыр шыпыртлап кына сөйләшәләр иде. Мин аларның ни сөйләшүләрен ишетмәдем, чөнки алардан шактый еракта идем. Ул кешеләр тагын берәз пышылдашып тордылар, аннары аларның берсе яшеренеп кенә йортка керде дә тегеләргә төеннәр, савыт-саба һәм башка әйберләр бирә башлады. Мин өебезгә караклар

көргөнлеген аңлап алдым һәм яман итеп өрөргә тотындым. Караклар минем өскә ниндидер авыр нәрсә ыргыттылар, ләкин тидерә алмадылар.

Инде нишләргә? Йортны талыйлар, ә хужа тыныч кына йоклап ята, хәтта минем өргән тавышымны да ишетми!

Брахманны уятырга кирәк. Мин урын-жир янына чабып килдем дә тешләрем белән хужа өстендәге юрганны тарта башладым. Хужа йокы аралаш ни булганын аңламады, һәм, миннән котылу өчен ачуланып типкәләнә башлады. Ләкин мин моңа игътибар итмәдем. Ахырда мин көч-хәл белән генә тегенең өстеннән юрганын өстерәп төшердем дә тагын да яманрак өрөргә тотындым. Брахманның йокысы тәмам ачылды, ләкин ул әле һаман да ни булганын аңлап житкерми иде.

Караклар турында аңа ничек белгертергә соң? Мин берничә тапкыр караклар булган жиргә барып, өрөп-өрөп, яңадан хужа янына килеп карадым.

Мин брахманның минем белән баруын, каракларны күрөп, аларны куып жибәрүен теләдем. Караклар урланган әйберләргә күтәрәп китәргә кыймыйлар иде. Китә калсалар, минем куа чыгуымны аңлыйлар иде алар.

Әкреләп таң белеңде.

Шунда инде караклар урланган малны ишек алдына яшерергә булдылар. Алар бөтен әйберне дә су тутырылган чокырга салдылар, алар югалган әйберләргә сулы чокырдан эзләп торучы булмас һәм аны киләсе төнне үк килеп алып китәргә мөмкин булыр, дип исәплиләр иде, күрәсең.

Мин хужамның аңгыралыгына тәмам ярсидым. Ни өчен ул мине аңламый торгандыр, белмим. Дөрөс, әйберләр барысы да ишек алдында булгач, мин берәз тынычлана төштем.

Шунда мин кровать астында брахманның таягын күреп алдым да аны авызыма кабып, чабып киттем. Ниһаять, хужа минем аңардан ни үтенүемне аңлады. Ул миннән таякны алып, тышка йөгереп чыкты да каракларны күрде.

— Караклар бар! Караклар! — дип кычкырып жибәрде.

Күз алдына да китергесез бернәрсә купты. Кешеләр, «караклар» сүзен ишетү белән, бөтен яктан:

— Тотыгыз, тот! Каракларны тотыгыз! Каракларны тотыгыз! — дип кычкырыша башладылар.

Озакламый брахман йортына, кулларына таяклар тотып, бөтен авыл халкы диярлек жыелды. Ләкин караклардан жыллар искән иде инде.

Башта брахман берничек тә акылына килә алмыйча торды. Аннары, берәз хәл алгач, ул өйгә керде һәм кыйммәтләрәк әйберләреннән дә, акчаның да урланган булуын күрде. Авыр кайгыдан ул һушын югалтты. Күршеләр аны аңына китерергә, тынычландырырга тырыштылар.

— Туганкай! Алай өзгәләну ярыймы соң? — Акча бит ул кулны гына пычрата, аны югалтуыңның артык зыяны юк! — диделәр алар.

Хужа ухылдавын гына белә, миңа таба борылып та карамый.

Шуннан соң мин әйберләр салынган чокыр янына чабып бардым да өрә башладым. Аннары кире хужа янына килеп, башымны аның аякларына куйдым да койрыгымны селкергә тотындым.

Ләкин брахман аякларын жыеп алды һәм ярсуыннан миңа таяк белән сугып жибәрде. Мин үпкәләмәдем, барытик һаман аның игътибарын үземә юнәлтергә генә тырыштым.

Кем дә булса мине аңларга тиеш иде ләбаса!

Брахман тирәсенә байтак кына кеше жыйналган иде. Берәүләре хужаны тынычландырырга тырыша, ә икенчеләре аңардан көлә.

Кайберәүләр бөтен халыктан азлап акча жыеп чыгарга да брахманга бирергә кирәк булыр дип сөйләнә башладылар.

— Полициягә хәбәр бирергә кирәк. Полиция бәлки каракларны эзләп табар, — дип киңәш итте авылдагы жир үлчәүче.

— Юкны сөйлисез! Полиция белән эш итмәвен яхшырак, — диде староста, каршы төшеп. — Полиция кешеләре ришвәтчелек белән генә шөгыйльләнәләр алар. Мондый очракларда мин полициягә йөз генә тапкыр хәбәр итмәгәнмендер, әмма аларның моңарчы беркайчан да караклар урлаган әйберләргә тапканнары булмады эле.

— Әйе, староста, син дәрәс әйтәсең, — диде брахман, берәз хәл алгач. — Югалырга язган әйберләргә табып буламыни ул!

Кешеләр энә шулай сөйләшеп торган арада мин, ара-тирә сулы чокыр янына барып, өрүемдә булдым.

Ниһаять, кайсыдыр миңа игътибар итте:

— Карагыз эле — эт үзенең хужасы белән бергә кайгыра. Менә аңгыра хайван! Брахман инде тынычланды, ә бу акылсыз нәрсә, котырган кебек, эле һаман бөтерелеп йөри, — диде.

Минем бу сүзләрдән көләсем генә килде. Кем кем, әмма мин түгел инде ул аңгыра. Чөнки менә инде никадәр вакыт мин әйберләргә кайдалыгын белгертергә тырышып йөрим, ләкин һичкем мине аңламый. Житмәсә, үзләрен акыллыга санаган булалар бит эле!

Инде нишләргә? Кешеләргә ничек итеп әйберләргә күрсәтергә? Шул чак кинәт минем зигәнем яктырып китте. Мин

халыкны аралап чыктым да суга сикердем һәм төпкә хәтле үк чумып төштем. Шуннан тешләрем белән бакыр кувшин эләктереп алдым да аны чокырдан өстерәп чыгардым.

Хәзер инде барысы да мине аңлап алдылар.

Шуннан ни булды дисезме? Кешеләр бер-бер артлы суга сикерә башладылар, һәм тиздән караклар урлаган бөтен әй-бер судан чыгарылган иде инде. Брахман шул тикле шатланды, хәтта мине бертуктаусыз кулына алып, күкрәгенә кысып торды.

Авыл кешеләренен мондый акыллы этне һичкайчан да күргәннәре юк икән. Алар шулай диделәр.

Шул көннән башлап брахман, кем белән генә очрашмасын, һаман мине мактарга тотына торган булды.

Шул көннәрдә безнең авыл кырларына кыргый кабан дуңгызлары ияләште. Аларның кырларны талавыннан бөтен авыл зыян күрә иде. Кабан дуңгызлары, кырга басып керәләр дә, андагы бөтен азыкны ашап бетермичә торып китмиләр иде.

Кабан дуңгызлары шундый явыз иделәр, аларны куып жиберергә беркемнең дә батырлыгы житмәде. Кич булды исә, урамга аяк басар хәл калмады.

Бервакыт мин, кыюланып китеп, тормышымны кыл өстенә куеп, ул нәрсәләр белән сугышып карадым. Әй эләкте дә соң үземә! Моның шаккатырлык урыны да юк инде, билгеле: үзегез дә беләсез, бик үк көчлеләрдән түгел бит мин.

Зәкия исә бик көчле, ләкин куркак иде. Кабан дунгызларының күренүе була, Зәкия, койрыгын кысып, артына да борылып карамыйча, табанын ялтырата. Бары тик аулак жиргә барып яшеренгәч кенә ул тамагын ертып өергә тотына.

Ләкин иң сәере — безнең авылдагы йөзләрчә кешедән берәүнең дә кабан дунгызлары белән бәйләнергә кыймавында иде. Эт халкының кирәген биргәндә, алар һәммәсе дә юлбарыс кебек булалар, ә инде кабан дунгызлары белән эш итәргә туры килсә, шундук мәчегә әвереләләр.

Ниһаять, тәмам түзәр чаралары калмагач, игенчеләр полиция бүлегенә барып зарландылар. Полиция бүлегенә начальнигы яхшы аучы иде. Ул, мондый хәлне белгәч, берничә этен алып, безгә килде. Ауны күрер өчен бөтен авыл халкы жыйелды. Бирегә мине ияртеп хужам да килде. Аның балалары да бармакчы булганнар иде дә, брахман аларга рөхсәт итмәде.

— Нәрсә бар анда сезгә? Тәмле-татлы нәрсәләр бирерләр дип беләсезме әллә? — диде ул. — Кабан дунгызына туры килсәгез, сөякләрегез дә калмас. Минә әйтсәгез, мин староста боерыгы буенча барырга тиешмен. Ә сез ни сәбәптән барырга тиеш? — диде ул.

Мондый сүзләргә ишеткәч, балалар курыктылар һәм безнең белән бару теләкләрен күңелләреннән чыгарып ташладылар.

Без аучыга якынарак килгәч, башта минем бөтен игътибарымны аның этләре жәлеп итте. Алар барысы да кешеләр телендә автомобиль дип йөртелә торган арбада утыралар иде. Бәхетле тугандашларымны күргәч, минем күңелем горурлык белән тулды. Ничек инде горурланмыйм ди? Бит минем тугандашларым арасында зур начальниклар белән бергә автомобильләрдә йөри торганнары да бар икән ләбаса! Эт-

ләрнең барысы да чип-чисталар иде. Яңгырлар да ява башламаган иде бит әле. Бу вакытта су коенырдай урын булмый һәм гадәттә этләрнең йоннарында борчалар тулып ята торган иде.

Мин үземнең тугандашларыма карап сокланып торган арада Зәкия ахмак котырынып өрә башлады: кем белән дә булса горурлану аның табигатенә ят иде шул.

Автомобиль тирәсенә жыелган кешеләр Зәкиягә кычкырып та, таш ыргытып та карадылар, ләкин ул туктый белмәде. Ни дип кенә өрә икән ул? Ау этләренең безнең авылга зыян итү өчен килмәгәнлекләрен ул берничек тә аңлый алмый иде бугай. Әйе, чын-чынлап аңгыра бу Зәкия. Гомумән үзара дошманлашу безнең эт халкының иң зур кимчелеге ул. Этләр бер-берсен күрергә дә өлгермиләр, сугышып китәргә эзер торалар. Шундый орыш-сугышны күргән чакларымда минем аңгыра тугандашларыма ачуым килә, әмма мин үземне тыя идем. Байтак кына кошларны күрергә туры килгәләде миңа. Алар бик дус яшиләр һәм хәтта бер-берсе белән янәшә йоклайлар да. Этләргә ул кадәр явызлык каян килгәндер, һич аңларлык түгел.

Бәлки аны безнең гадәтебезгә кешеләр үзләре керткәннәрдер. Алар арасында да шулай була ич: туган туганы белән дошманлаша, ата улы белән, сеңел абыйсы белән. Ә без, эт халкы, кешеләргә хезмәт итәбез, алар белән бергә яшибез. Шулай булгач, аларның үзара дошманлашуы безгә дә күчкән икән, монда гажәпләнергә урын каламы соң?

Аучының этләре ни өчен өрмиләр икән? Нигә алар шулкадәр тыныч икән? Ничек кенә әйтсәң дә, алар да этләр ич.

Менә, ниһаять, аучы үзенең этләре белән кабан дунгызларының эзләре калган жиргә килде. Аның сызгыруы булды, этләр шундук тынгысызлана башладылар. Күзләренә ялкын

кабынды, сырт йоннары үрә торды. Этләр, эсләрне иснәп алдылар да, хужаларының ишарә итүе белән үк, эз буйлап чабып киттеләр. Хәзер аларны туктату мөмкин түгел иде инде. Кабан дуңгызлары куркынычны сизгәннәр ахры — качып беткәннәр. Игенчеләр шау-шу куптарып, кычкырышып шикәр камышы басуын бик жентекләп актарырга керешкәч, куаклар арасыннан бер ана кабан дуңгызы чабып чыкты. Бер төркөм кешеләрне күргәч, дуңгыз куркуыннан кайсы якка чабарга да белмәде. Нәкъ менә шул чакны аның өстенә аучының этләре ташланды, һәм алар бер минут эчендә тегенең эшен бетереп тә куйдылар.

— Ай-яй! Менә болар эт дисәң дә эт ичмаса! Кара инде нинди көч, нинди кыюлык үзләрендә! — дип кычкырдылар кешеләр, сокланышып.

Мине дә гомуми шатлык биләп алды. Минем дә берәр ничек үземне күрсәтәсем килде. Әгәр дә мин барысының да күз алдында һәлак булам икән, димәк мин аларның хәтерендә озак вакытлар яшәячәкмен. Ә ау этләре исә безнең авылда да батырлар бар икән белеп китәрләр.

Шул вакыт икенче бер кабан дуңгызы килеп чыкты. Аучының этләре аңа таба чаптылар, һәм мин дә алардан калышмадым. Безнең һәркайсыбыз кабан дуңгызына беренче булып барып житәргә тырышты. Без жылдәй чаптык, һәм ничектер мин алга чыктым, ә калган этләр минем арттан чабалар. Әгәр дә кабан дуңгызы бер урында туктап, каршы тора калса, минем хәл шәптән булмас иде, билгеле. Ләкин кабан дуңгызы бездән курыкты һәм табаннарын ялтыратырга ашыкты.

Аннары ни булды соң? Аннары без дуңгызның янтыкларын, аркасын тешләргә тотындык. Бераздан ул жирдә хәрәкәтсез ята иде инде.

Шуннан соң бар халык минем кыюлыгыма ышанды. Э аучы минем белән шулхәтле канәгать булды, хәтта чакырып алып, минем башымнан сыйпады. Минем хужа аучы белән янәшә баскан иде, кыяфәтеннән аның да минем белән бик канәгать икәнлегә күренеп тора иде.

— Шулай, шулай. Бу эт кемнеке соң? — дип сорады аучы, минем баштан сыйпаштырып.

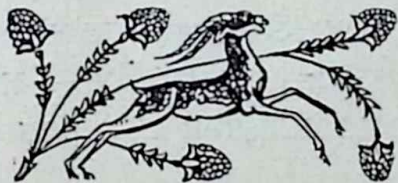
— Әй галижәнаплары, бу — минем көчек, ул миндә тора, — диде хужам.

— Сезнең этегез бик кыю, — дип мактап алды аучы.

— Сезнең ихтиярыгызда, әфәнде, — диде минем хужа әкрән генә.

Аучы мине сыйларга кабартма алым дип үрелгән генә иде, өченче кабан дуңгызы килеп чыкты. Ул камышлар арасынан чабып килде дә аучыга ташланды. Аучы кинәт каушап калды, каушавыннан хәтта үзенең мылтыгын да онытып җибәрде. Хәл бик кискен иде. Аучы янында, миннән бүтән, этләр дә юк. Тагын аз гына вакыт узса, кабан дуңгызы үзенең коточкыч тешләрен аучыга батырачак иде. Аучыны саклап калырга кирәк! Мин кабан дуңгызына ташландым һәм аның аягыннан тешләп алдым. Дуңгыз минем якка таба борылды, әмма шул чакны аучы исенә килеп, атып җибәрде. Кабан дуңгызы үлеп җиргә егылды, ләкин мин үзем дә каты яраланганмын һәм берничә сәгатьләр буга аңыма килә алмый ятканмын.

Аңыма килгәч, мин үземнең йомшак урында ятуымны һәм ниндидер кешеләрнең минем яраларымны ни беләндер майлап торуын күрдем.

Шулай итеп, мин аучы өөнә барып чыкканмын. Биредә миңа тәмле-тәмле нәрсәләр ашаттылар, андый ашлар турында аңарчы минем ишеткәнем дә юк иде. Элек мин, нинди дә булса бер сөяк тапсам да бәхеткә саный торган идем. Хәзер исә миңа гел чи ит ашаталар, ә кайчакларда сөт белән дә сыйлыйлар. Аучының хезмәтчесе мине көн саен сабынлап юа. Элек минем сабынны беркайчан да күргәнем булмады, чөнки хужа үзе дә сабынлап юынмый торган иде. Бу йортта исә хезмәтче мине тагаракка бастыра да бар жиремне сабынларга керешә. Бөтен тәнем сабын күбегенә күмелә. Күбек сөт төсле ак була, аңардан хуш ис килеп тора.

Кичләрен хужа әфәндем мине автомобильгә утырта да йөрергә чыга. Безнең белән аның хатыны да йөри. Аларның телләрен белмәгәнгә күрә, йөргән чакта ни сөйләшкәннәрен аңламый идем мин, шулай да минем колакка еш кына «Қаллу» дигән сүз ишетелеп кала иде. Димәк, алар минем хакта да сөйләшәләр иде.

Кайчакларда ханым мине тезенә утырта да танавымнан үбеп ала иде. Андый вакытларда мин үземне шундый бәхетле сизә идем, хәтта аңлата да алмыйм. Рәхмәт йөзеннән мин, койрыгымны болгап, аның муеннарын ялый идем. Әгәр дә ул безнең телне белсә, безнең дә, кешеләр кебек үк, яратуга каршы ярату белән җавап бирүебезне аңлар иде.

Беренче көннәрдә мин еш кына брахманны исемә төшерә идем, ләкин әкрелләп элек күргәннәрнең барын да оныта бардым.

Беркөнне без автомобильдә йөрөп кайтырга дип җыенып тора идек. Кинәт мин ишек алдына кемнәндер керүен күрдем. Мин килүчене шундук таныдым. Бу — минем мескен брахманым иде. Мин автомобильдән сикереп төштем дә башым

белән аның аякларына сыенып, койрыгымны болгарга то-
тындым.

Брахман кулын минем башыма куйды һәм шунда мин
аның күзләре мөлдерәмә яшь икәннен күрдем. Аның йөзе ту-
занга баткан, ә иреннәре кипкән иде. Өс киёмнәре дә бик
пычрак иде, андый киёмне хәтта яңа хужамның ишек алдын
караучысы да кимәс иде.

Мин брахманны бик кызгандым.

— Эшләр ничек? — дип сорады минем әфәндем.

— Сезнең хәер-фатихагызда, — диде брахман.

— Ни дип килдегез болай? — дип кабат сорады әфәнде.

— Әй, галижәнаплары, — дип җавап кайтарды минем
хужам. — Мин үземнең Қаллуны күрергә дип килгән идем.
Ник яшереп торырга, әфәнде, сез Қаллуны алып киткәч, ми-
нем якты көннәрем караңгы булды. Мин аны бер генә ми-
нутка да оныта алмыйм. Аның буш урынын күрүгә, чыдый
алмый елап җибәрәм. Ул минем йортыма ышанычлы сакчы
иде. Гафу итегез мине, әфәнде!

— Нәрсә кирәк соң сиңа?

— Алла үзегезгә бәхет яудырсын, әфәнде. Мин сезнең
миңа Қаллуны кире бирүегезне телим. Мин аңардан башка
яши алмыйм.

— Ай-һай хәйләкәр син! Мин сиңа Қаллуны бирә ал-
мыйм. Кирәк икән, аның урынына әнә минем ау этләремнең
теләсәң кайсын ал.

Мин ни эшләргә дә белмәдем. Брахманның мине шул
тикле яратуын күреп, минем аның белән китәсем килде, лә-
кин, ач көннәрем исемә төшкәч, мин баскан җиремнән куз-
галмый тордым.

Әфәнде мине кайтарып бирергә риза булмагач, брахман
күз яшьләрен агызып:

— Эй, эфәндем, йортта Каллу булмаганда, сезнең ау этләрөгез миңа нәрсәгә соң? — диде.

Мин брахманны тагын да ныграк кызгана төштем һәм эфәндедә яшәгән хәлемдә, төннәрен брахман янына барып, аның йортын саклармын дип карар кылдым. Ә биредә аучының эттән күп нәрсәсе юк.

— Синең бу этне бик нык яратуыңны беләм мин, — диде эфәнде. — Мин аны сиңа кире бирер идем дә, тиз арада ерак сәяхәткә китәсем бар. Үзем белән мин бу этне дә алачакмын. Ә син аның өчен ни теләсәң, шуны сора.

Моңа брахман берни дә әйтмәде. Ул эфәнде белән сау-буллашты да үз юлы белән китеп барды. Ләкин аннары, нидер уйлап, кире борылды да:

— Ә сез чит илдән кайчан әйләнеп кайтырсыз, эфәнде? — дип сорады.

— Мин аны хәзер генә анык әйтә алмыйм, ләкин кайтып төшүем белән сиңа хәбәр итәргә сүз бирәм, — диде теге.

Эгәр эфәнде мине үзе белән алачагы турында әйтмәгән булса, мин һичшиксез брахман белән киткән булыр идем. Бигрәк кызгандым шул мин аны. Брахман ягымлы карашы белән миңа тагын бер карап алды да китеп барды. Бу юлы ул миннән башка гына, берүзе генә китте.

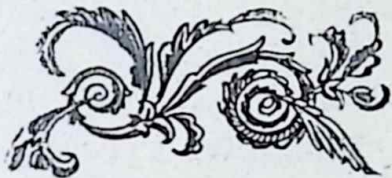
Миңа ниндидер бер тавыш ханымның иркәләүләре, сәяхәттәге рәхәтләр, тәмле азыklar турында пышылдап торган чакта, икенче бер тавыш шыпырт кына: «Нинди рәхимсез син! Бары тик тәмле ризык һәм күңел ачулар өчен генә үзеңне карап үстергән кешеңне ташлыйсың бит!» — диде.

Шушы икенче тавыш өстен чыкты. Мин брахман артынан чаптым. Тик егерме адым атларга да өлгермәдем, хезмәтче мине тотып алды да муеныма чылбыр бәйләп куйды. Мин шундый ярып киттем, ярсуымнан хезмәтчене тешләп

аласым килде. Ләкин муенда чылбыр барында нәрсә дә бул-
са эшләп буламы соң!

Мин брахман киткән якка текәлдем. Ул кайтып барган
жиреннән һаман-һаман артына борылып карый иде. Ни-
һаять, ул күздән югалды.

Бу көнне мин авызыма сыңар валчык та капмыйча, гел
брахман турында гына уйладым.

9

Бу вакыйгадан соң берничә көн үткәч, әфәнде үзенә ха-
тыны белән чит илгә чыгып китте. Алар үзләре белән мине дә
алдылар.

Әгәр мин юлда ниләр күргәнемне, нинди кешеләр белән
очрашырга туры килгәнлеген сөйләргә тотынсам, бик күп ва-
кыт кирәк булыр иде.

Мөгаен, без бер ай буге пароходта барганбыздыр. Бу —
суда йөзүче бөтен бер тимер шәһәр икән. Баштарак мин бик
курыктым. Кая гына күз салма, әйләнә-тирә бөтенләй зәң-
гәр иде. Югарыда зәңгәр күк, ә түбәндә иксез-чиксез зәң-
гәр су. Безнең тимер йортыбыз һавада очып барган күбәләк-
не хәтерләтә иде.

Бераз вакыт үткәч, безнең пароход бер илгә килеп тукта-
ды, ул илдә ирләр оп-озын күлмәкләр киеп йөриләр, ә хатын-
кызлар, күзләре өчен аз гына ярык калдырып, башларыннан
аяк табаннарына тикле бөркәнчек ябыналар иде. Ни өчен
алар шулай бөркәнчек ябына торганнардыр. Ниңә аңлый ал-
мыйм!

Диңгездә барган чакта мин кайвакыт брахманны, Зәкияне исемә төшерә идем. Алар ничек яшиләр икән?

Пароходта безнең авылдан бер генә кеше дә күренми иде. Бөтен пассажирлар да минем әфәндемә охшыйлар иде. Безнең авылга исерек кош аулаучы килгәндә, берәүдә аңа якын бармый торган иде. Биредә, пароходта исә, кая гына карама, аракылы шешәләр дә эчеп утыручы кешеләр күрәсең.

Ә хәзер минем белән бервакытны ни булганын тыңлагыз.

Һәр кич саен пароходның каюталарында ут яндыралар. Стеналарның берсенә ниндидер түгәрәк агач кисәге белән кнопка беркетелгән. Минем хужа яисә аның хатыны кнопкага баскач, бүлмә шундук якты булып китә иде. Мин моңа гел шаккатып йөрдем. Менә мин дә кнопкага басып ут яндыра алсам иде дим! Кешеләр, мөгаен, бик канәгать булырлар иде. Ләкин кнопкага ничек үрелергә? Бигрәк биектә шул. Шуннан соң, мин урындыкка мендем дә, арт аякларыма торып, алгы тәпием белән кнопкага бастым. Шулчакны кинәт, тәпиемә энә кадалып, бөтен гәүдәмне чәнчеп үткәндәй булды. Мин урындыктан идәнгә егылып төштем һәм чинап жибәрдем. Берәздән авырту әкреләп кимеде. Миңа кнопка эчендә ниндидер явыз көч утыра һәм әгәр әфәнде яки аның хатыны кнопкага баса калсалар, аларны да энә чәнчеп үтәр кебек тоелды. Мин аларны кнопкага якын жибәрмәскә булдым. Караңгы төшкәч, аучы кнопка янына килергә теләде, әмма мин аның юлына аркылы төштем. Ул мине читкә этеп жибәрде, ләкин мин тагын аның юлына аркылы бастым. Ахырда аучы мине бәйләп куйды һәм барып кнопкага басты. Каюта яктырып китте, ә аучыга бу, минем гажәпләнүемә каршы, берничек тә зыян итмәде.

Тагын берничә көн үттө.

Бер заман һава бозылып китте. Күк йөзен болыт каплады. Кинәт кенә көчле, ачы жыл исәргә тотынды. Озакламый күк гөмбәзен кызыл шәүлә басып алды, һәм жыл тагын да көчәя төште. Дингез котырына башлады. Дулкыннар пароходка шундый итеп бәреләләр, әйтерсең лә, пароход эчеп исәргән дә ава-түнә бара. Вакыт-вакыт ул бер якка янтая һәм инде бүтән бөтенләй тураймас кебек тоела. Күз алдына китерә алмаслык ыгы-зыгы купты. Куркынган кешеләр пароход буенча арлы-бирле чабышырга тотындылар.

Чатнап яшһнәгән яшен туп-туры безнең башыбызга тияр кебек күренә иде. Коточкыч күренеш иде бу. Минем үз гоме-ремдә моңа охшаган һичбер нәрсә күргәнем юк иде. Ара-тирә дингездә тамырлары белән куптарылган меңнәрчә агачлар очрый — жыл шундый көчле иде.

Аңарчы көн кояшлы булды. Ләкин, өермә башлангач, көн шул тикле караңгыланды, гүя яшен чаткылары гына уйнаклап торган дөм-караңгы төн уртасы иде. Пароходта каушау, буталыш хөкем сөрдө. Кайберәүләр аллага ялына, ә хатыннар, балаларын күкрәкләренә кысып, аларны үз гәүдәләре белән сакларга тырышалар иде. Дөм-караңгыга карамастан, мин әйләнә-тирәмдә ни булганын барын да күрөп тордым.

Безнең өскә туктата алмаслык куәт белән һиндидер дән-шәт якынлашуы ачык иде.

Кинәт безнең кораб һиндидер каты әйбергә килеп бәрелдә дә бата башлады. Минем әфәндем белән ханым, бер-берсен кочаклаган хәлдә, үкереп еларга тотындылар. Мин хәзер безнең корабның батып баруын, озакламый океан аны үз кочагына алачагын һәм бөтен халыкның дингез упкынында һәлак булачагын аңлап алдым. Әйтерсең лә, котырылган

океан үзөндө йөзөп барырга батырчылык иткәне өчен, эдәп-сезлегө өчен корабтан үч ала иде.

Мин хужа белән аның хатынын коткару өчен үз тормышымны да корбан итэргә эзер идем. Ләкин ничек коткарырга соң? Әгәр мөмкин булса, мин аларның икесен дә аркама утыртып, диңгезгә ташланыр идем дә берәр кая йөзөп чыгар идем. Безнең кораб бәрелгән элөгө таш кыяда булса да без үзөбөзгә сакланыр җир тапмас идекмәни? Тик мин, әлбәттә, аларны аркама утырта алмый идем.

Хужаларымның күңелен күтәрәсем килеп, мин яннарына бардым да, аларны ялый башладым, койрыгымны болгадым, әмма котлары алынган кешеләр мине күрер хәлдә түгел иделәр.

Минут саен кораб суга батканнан-бата барды. Хатын-кызларның, балаларның ачы тавышыннан минем йөрәгем шартларга җитте. Кинәт су кораб өстенә шундый көч белән ташланды, әйтерсез ул күкнең үзеннән ташкын булып төште.

Бу ни хәл бу? Хужалар кая?

Кораб океан төбенә, упкынга төшөп китте, ә мин суда калдым. Дулкын арасында тегендә дә, монда да кешеләр тыпырчына, әмма минем хужа да, аның хатыны да күренми иде. Күпме вакыт йөзгәнмендер, белмим. Мин һаман да хужаларымны хәтеремдә тоттым. Хәтта шушы хәлемдә дә мин аларга ярдәм итү өчен ташланырга хәзер идем. Менә караңгыда тагын яшен чатнап куйды һәм мин бер ир белән бер хатынны күреп алдым. Алар бер-берсен кочаклаганнар һәм җил аларны дулкын белән алып бара иде. Мин тәпиләрем белән тиз-тиз ишеп киттем һәм тиздән алар янына барып та җиттем.

Боларның минем хужа белән аның хатыны икәнлеген күргәч, минем шатлыгымның чиге булмады! Ул кадәре көч каян

килгәндер миңа, белмим. Минем бит беркайчан да артык көчле булганым юк иде. Мин тешләрем белән хужаның кулыннан эләктердем, йөзен югары каратып куйдым һәм актык сулышыма кадәр аның кулын ычкындырмаска булдым. Хужа да, хатыны да һушларынан язганнар, ләкин әле тере иделәр. Мин моны шундук аңлап алдым, чөнки аларның тәннәре жылы иде.

Мондый караңгыда кайсы якка йөзәргә кирәклеген белеп буламыни! Ичмасам, тизрәк яктырсын иде инде. Дулкыннар безне, җил яфракны куып йөрткән кебек, йөрттеләр дә йөрттеләр. Без әле түбәнгә, тирәнгә төшөп китәбез, әле югары менеп җитәбез. Дулкын безне ун-унбиш адымнарга алга ыргытып җибәрә, ә аннары тагын йөз адымнарга артка чигереп ташлый иде.

Дулкыннар ирегендә без күпме вакыт булганбыздыр, белмим. Дүрт-биш сәгәттән дә ким түгелдер ахры. Ниһаять, җил тына төште, дулкыннар басылды, болытлар сирәкләнделәр, һәм әйләнә-тирә тагын яктырып китте. Минем хәлем авырайган иде инде. Эмма шул чакны еракта бер яр күренде. Мөгаен, якында гына берәр төрле утрау булгандыр. Бу миңа көч бирде, һәм мин шул якка таба йөзә башладым. Бары тик шунда гына мин хужам белән ханымның бер-берсенә ефәк яулык белән бәйләнгән булуларын күрдем. Шунлыктан аларны дулкыннар да аера алмаган икән. Бераздан минем күземә кечкенә генә бер көймә чалынды. Аңарга гажәеп төрле берничә кеше утырган иде. Аларның тәннәре күмер төсле кара. Башларын яфрактан биек итеп ясалган таҗлар бизәгән, ә гәүдәләрен исә бил тирәсенә бәйләгән каеш кына каплаган. Алар һәммәсе дә кулларына сөнгә тотканнар иде. Бу кешеләрне күргәч мин куркып киттем. Ләкин алай да өрөп җибәрдем.

Алар безне күрделәр дә, якынарак килеп, өчөбезне дә көймәләренә күтәреп алдылар. Мондый коточкыч кешеләрне минем һичкайчан да күргәнем юк иде әле.

Бу — кыргый кешеләр, вәхшиләр иде. Мин куркудан ни үле, ни тере түгел идем. Ләкин нишлисең инде? Әгәр вәхшиләр безне көймәләренә күтәреп алмасалар, без барыбер батып үлгән булыр идек, чөнки мин тәмам хәлсезләнгән идем инде.

Безне көймәгә күтәреп алгач, вәхшиләр ярга таба ишәргә керештеләр. Анда һичшиксез кешеләр яшәргә тиеш иде. Берәз вакыт үтүгә көймә ярга килеп туктады. Су янында ук агачлар белән капланган бер тау тора иде. Безнең көймә шушы тау астында туктады. Аны бер агачка бәйләп куйдылар да, хужа белән аның хатынын ярга чыгардылар. Алар янына шатлыклы тавышлар белән кычкырышып, кара тәнле хатын-кызлар чабып килде. Вәхшиләр хужа белән аның хатынын күтәреп алып киттеләр. Тау итәгендә ниндидер алачыклар тезелешеп торалар иде. Бу — вәхшиләрнең авылы иде. Анда барып житү белән, безне йөзләрчә кеше чолгап алды. Аларның бер төрлесе хужаларымны аякларыннан тотып селкәргә тотындылар, икенчеләре кулларын әле бер якка, әле икенче якка тарткаладылар, өченчеләре исә күкрәкләренә, корсакларына баскалап тордылар. Мин хужам белән ханымның тормышы өчен бик курыктым. Әмма минем кымшанырга да, тавыш салырга да хәлем юк иде инде. Ул арада алар аңнарына килделәр, күзләрен ачып жибәрделәр һәм кул-аякларын селкетеп куйдылар. Ләкин шулай да аякларына баса алмадылар. Мин шатлыктан үз-үземне тыя алмыйча алар янына чабып бардым да яман итеп өрә башладым. Шул чакны кара тәнле кешеләр кинәт биергә тотындылар. Ни дип сөенгәннәрдер алар, мин һич аңламадым.

Аларның сәер биюләренә килсәк, аны да көлмичә карарлык түгел иде.

Ләкин миңа озак шатланырга туры килмәде, чөнки вәхшиләр минем хужаларны алачыкларының берсенә ябып куйдылар. Алай булгач, алар ни өчен хужаларыма батып үләргә юл куймадылар икән? Аларны әсир итәр өчен генә түгелме икән?

Мин төне буге авызыма бер валчык та азык капмадым, корсагым ачлыктан тәмам кысылып калды. Бичара хужалар да шундый ук ачлык кичерәләр иде. Вәхшиләр аларга ашарга бирерләрме, әллә иртәгә хәтле ябып тотканнан соң үтереп ташларлармы?

Миңа калса, мин үземә ризыкны тиз таптым. Әле анда, әле монда ит яки сөяк кисәкләре очрап кына торды. Боларга караганда, вәхшиләрнең бары тик ит кеңә ашап торулары ачык иде. Авыл тирәсендә мин бернинди дә чәчүлекләр күрмәдем. Агач төбендә бер ит кисәге очратып, комсызланып ашарга тотындым. Аннары хужаларың ачлыктан интеккән бер вакытта үз корсагыңны тутырып ятудан да әшәке нәрсә юктыр, дигән уйга килдем.

Мин хужаларым ябылып куелган алачык каршындагы агач төбенә яттым да вәхшиләр аларны чыгарырлармы, ашарларына бирерләрме дип көтә башладым. Менә көн дә үттә, кич житте, ә алачыкны бер тапкыр да ачып карамадылар. Ике вәхши ишек төбендә сакта утыра иде.

Кичне төн алмаштырды, ә алачыкны һаман да ачмадылар. Шуннан соң мин хужалар янына үзем керергә булдым. Әйтергә кирәк, һәрбер алачыкта да ит бар иде. Мин әкрен генә шуларның берсенә кердем дә бер зур ит кисәгенә ябыштым. Вәхшиләр итне казанда пешермичә, утта кыздыралар икән. Мин зур гына кисәк кыздырылган бот ите эләктереп,

аны тышка алып чыктым да яфраклар белән күмеп куйдым. Хужалар ябылган алачыкка ничек керергә икән соң? Ике вәхши әле һаман да ишек төбөндә утыралар иде. Алар киткәнче, һич югында аларны йокы басканчы, әсирдәгеләр янына керү бик кыен иде. Ә ишекне ничек ачарга соң? Ана бит искиткеч зур таш терәп куйганнар. Мин аны урыныннан кузгата алырмынмы икән?

Алачыкка ничек керергә белмичә мин байтак утырдым. Төн уртасы җитте. Шакаллар улый башлаганга инде берничә сәгать булгандыр. Мин әкрен генә шуышып ишек янына килдем. Ике сакчы да сузылып җиргә ятканнар да яман тавыш белән гырылдылар. Аз гына арырак чыелдаша-чыелдаша ике мәче сугышканы ишетелә.

Мин ташны этәргә тырышып карадым, әмма, нихәтле генә көчәнсәм дә, аны урыныннан да кузгата алмадым. Аннары, мин тавыш чыгарып сакчыларны уятырмын дип тә шүрли идем. Бераз ял иттем дә яңадан ташка тотындым. Ахырда ул чак-чак кына кузгала төште, һәм мин тәпием белән ишекне ачтым. Тешләрем белән бая яшерелгән итне эләктереп, алачык эченә үтеп кердем. Хужа да, аның хатыны да хәрәкәтсез генә идәндә яталар иде. Мин аларның аякларын ялый башладым. Алар уянып киттеләр һәм куркуларыннан алачыкның икенче почмагына барып постылар. Шуннан соң мин әкрен генә чинап куйдым һәм алар бу мин, Қаллу икәнлекне аңлап алдылар. Алар бик сөенештеләр, аннары мине сыйпарга, иркәләргә тотындылар. Мин аларга ит кисәген китереп тотырдым, һәм алар ашарга керештеләр. Шул чакны минем нинди бәхетле булуымны аңлатуы да кыен. Бераз тамаклары ялгап алгач, алар калган ит кисәген миңа бирделәр, ләкин мин баш тарттым.

Ашаганнан соң каян да булса су табарга кирәк иде.

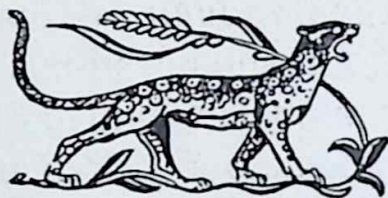
Ләкин ничек итәргә? Мин ашаганнан соң су эчәргә гадәтләнмәгән, әмма кешеләр ашаганда яки ашап туйгач, гадәттә ни дә булса эчәләр. Шуны исемә төшереп мин су эзләргә киттем. Алачыкларның барысы да ачык иде, кешеләр ишек яннарында йоклыйлар иде. Мин шуларның берсенә кердем дә берәр төрле сулы савыт эзли башладым. Вәхшиләрнең балчыктан яки металлдан эшләнгән савыт-сабалары юк икән. Алар суны зур хайваннарның баш сөягенә тутыралар һәм эчкәндә бәләкәй баш сөякләре белән чумырып алып эчәләр икән. Мин су тутырылган бәләкәй генә баш сөяге табып, аны тешләрем белән эләктердем дә кире хужаларым янына килдем. Суны күрү белән үк алар аны кабаланып кулларына алдылар һәм бер йотуда эчеп тә бетерделәр. Мин сөякне авызыма кабып яңадан су белән тутырып китердем. Шулай итеп, мин хужалар эчеп туйганчы, суга бишме, алтымы тапкыр бардым. Аннары алачыктан чыктым да ташны үз урынына этәрәп куйдым. Мин хужаларымның да алачыктан чыгуларын тели идем дә бит, ләкин хәзер кая барасың? Төн уртасында, таныш булмаган утрауда кая качасың? Вәхшиләр аларны яңадан тотып алырлар һәм инде бу юлы, һичшиксез, исән калдырмаслар иде. Иң башта утрауны жентекләп карап чыгарга, тик аннары гына качарга кирәк иде.

Бу минем бурычым иде. Көннәр буге мин иректә чабып йөрдем, ә төннәрен хужа белән ханымны ашатып-эчәрәп тордым.

Шулай итеп яшәдек инде.

Тик мин бернәрсәне аңламый идем: ни өчен бу кара тәнле кешеләр минем хужаларны ябып тоталар икән? Бәлки аларны берәрсә эзләп килер дип уйлый торганнардыр? Бәлки аларның гадәтләре шундыйдыр? Ә бәлки хужа белән аның хатынын аллалар дип белгәннәрдер? Алар ябылып куелган

алачык гыйбадәтханә булганга, аның янында һәрвакытта биюләр оештырыла иде. Бәлки, вәхшиләр, аллалар ашауны кирәксенмиләр дип, аларга ашарга бирми торганнардыр. Кем белсен!

10

Бу утрауда без бер айга якын булдык. Вәхшиләр минем хужаларны алачыктан бер тапкыр да чыгармадылар. Бәлки алар, бу аллалар алачыктан чыга калсалар, утрауларына берәр бәла-каза килер дип уйлаганнардыр? Ә бәлки, аллалар зыян гына итәләр, алардан бернинди дә файда тими, дип исәпләгәннәрдер?

Шушы бер ай вакыт эчендә мин утрауны шактый яхшы өйрәнәп чыктым. Бер яктан ул океанга килеп терәлгән, ә көнбатыш ягында кар каплаган биек таулар тезелешеп яталар. Көнъякка исә үләннән бүтән һичнәрсә үсмәгән ташлы тау даласы жәелеп киткән иде. Океан ярларында вәхшиләр яши һәм, бу якка кача калсаң, алар кулына яңадан элэгүең бик мөмкин иде. Биек тауларга менүе дә ифрат куркыныч иде. Өстәвенә ул таулар артында сине ни көтүе дә билгесез. Шулай итеп, бер генә юл кала — ул да булса, тау даласы аша качу. Әгәр без ике йөз, өч йөз чакрым юл үтә алсак, бәлки, вәхшиләр яшәмәгән берәр илгә барып чыгарбыз. Мин шушы юл белән качарга карар кылдым.

Бер төн ничектер яман салкын булды, жир өстенә томан төште. Хужаларны саклап утырган ике вәхши дә салкыннан алачыкларына кереп постылар. Мондый уңай вакытны ычкындырырга ярамый иде.

Авылда бар халык йокыга чумгач, мин ташны этәрәп, ишекне ачтым да хужаларны тышка алып чыктым. Иң алдан мин, ә минем арттан хужалар чаба башладык. Аңарчы ук әле мин хужага бер ике көнлек ризык ташып куйган идем. Безнең арттан куа чыгарлар дип куркып, без тукталмый-нитми төне буе барырга булдык. Дөм-караңгы иде. Миңа йөгерергә жиңел, хужаларга исә бик кыен иде. Авылдан чыгып аз гына киткән идек, хужа хатыны хәлдән таеп, ял итәргә утырды. Ул шактый озак үгетләгәннән соң гына аягына басты. Тагын берәз юл уздык. Ханым ачулы тавыш белән:

— Қайчанга тикле без болай барырбыз инде? — дип сорады.

— Барып житкәнчегә тикле, — диде хужа.

— Ә ни өчен безгә биредә ял итеп, иртәнгә хәтле көтмәскә? — дип куйды хужа хатыны.

— Иртән безне тотып алсыннар өченме, шулаймы? — диде хужа.

Хужа хатыны моңа бернинди җавап бирмәстән алга атлады; ул үзе атлый, үзе: «Болай ял итмичә качып барудан әсирлектә яту әйбәтрәк», — дип мыгырдана иде.

Шулай берничә сәгать баруга, кинәт артыбыздан кычкырган тавышлар ишеттек. Йөзләгән кешенең чабып килүе көн кебек ачык иде. Күрәсең, авылда безнең юкка чыгуыбызны сизеп алганнар да куа чыкканнар.

— Хәзер безне тотып алачаклар, — диде хужа үзенең хатынына.

— Әйе, бик дөрөс, тотып алачаклар, — диде ханым.

— Мескен Қаллу безне качыру өчен никадәр күп тырышты. Качуыбыз уңышсыз булгач, нишләрбез инде хәзер?— диде хужа.

— Әйдәгез, тизрәк йөгерик, бәлки яшеренер урын табарбыз, — дип тәкъдим ясады хатын.

Без йөгәрә башладык. Қөнчыгышта таң беленеп, әкрәнләп яктыра башлагач, эш тагын да катлаулана төште. Тиздән тәмам яктырыр, һәм вәхшиләр безне күреп алырлар да тотып ябарлар.

Алай да без әле тагын беравык йөгерүебезне дәвам иттек. Хәзер инде бөтенләй яктырды һәм юл бик яхшы күренә башлады. Куа килүчеләр инде шактый якын иделәр. Безгә аларның тавышлары аермачык ишетелә иде. Әгәр тигез жир булган булса, алар безне күптән күреп алырлар иде инде.

Кинәт каршыбызда тау тишеге күренде. Мин, әгәр без шунда кереп яшеренсәк, вәхшиләрнең безне тапмый калулары да ихтимал, дип уйладым.

Мин тау куышына чабып барып кердем, ә хужа белән ханым минем арттан керделәр. Без мөмкин булган кадәр тынлыкны сакларга тырышып куыш эчләтеп атладык. Қисәк анда ике ут күренде. Мин чинап жибәрдем һәм артка сикердем. Безнең каршыбызда юлбарыс ята иде. Нишләргә? Мин куркуымнан баскан жиремдә кымшанырга да кыймыйча катып калдым. Хужа белән ханым котлары очып жиргә егылдылар.

Әкрәнләп миңа хәл керде. Тегеләр янына килеп, икесен дә иснәп чыктым. Алар исән иделәр. Шунда мин юлбарысның, сикерү өчен ара шактый ерак булуга карамастан, безгә таба якынлашмыйча торуына игътибар иттем. Мин юлбарыска таба берничә адым атладым, ләкин ул барыбер безнең өскә ташланмады. Шул чак колагыма әкрән генә ыңгыраш-

кан тавыш ишетелде. Юлбарысның авыру икәнлеге шиксез иде. Мин бөтенләй якын килдем. Юлбарыс тагы да катырак ыңгыраша башлады һәм бер аягын югары күтәрде. Анын аягы бик нык шешенгән иде. Хәзер инде мин юлбарысның ни өчен кузгалмый ятуын төшендем: аның аягы авырта икән. Ул, койрыгын болгый-болгый безгә таба карап, әкрән генә шыңшып куйгалый иде.

Аның аягына бик зур шырпы кергән икән. Ләкин ничек итеп алырга соң аны? Әгәр без юлбарыска ярдәм итсәк, ул безгә тимәячәген мин аңлай идем. Мин хужаның аңына килүен көтә башладым. Берәздән ул күзләрен ачып жибәрде һәм, мине юлбарыс белән янәшә күргәч, тынычлана төште.

Юлбарыс кешегә карап алды да, койрыгын болгый-болгый, авыру аягын тагын югары күтәрде. Минем хужа да юлбарысның авыру икәнлеген төшенеп алды. Хатынын аңына китергәч, ул аңа нидер әйтте дә, юлбарыс янына килде. Аннары юлбарысның аягын күтәрә төшеп, саклык белән генә шактый тирән кергән шырпыны тартып чыгарды. Авырту басылгач, юлбарыс хужаның аягына башы белән ышкылып, койрыгын селкергә тотынды.

Шул вакыт тыштан кычкырышкан авазлар ишетелде. Безне куа килүчеләр тау куышына якынлашканнар иде инде. Мин куыш авызына бардым да тышта бер төркем вәхшиләрне күреп алдым. Алар да мине күрделәр һәм безне таба алуларынан шатланышып кычкырыша башладылар. Берничә кеше тау куышына үтеп кермәкче булып карады. Мин аларга ырылдап куйдым.

Кинәт — бу ни хәл бу? — шундый итеп ырылдаган тавыш ыңгырап китте, күк йөзе жиргә индеме, әллә ике тау бәрелештеме? Бу юлбарыс үкерүе икән. Тау тишеге янында торган вәхшиләрне жил өреп тараткандай булды. Алар, котлары

алынып, егылыша-егылыша, бер-берсен таптый-таптый, тау куышыннан бер читкә ыргылдылар. Юлбарыс бер вәхшине тотып, безнең күз алдында ботарлап ташлады. Мин баскан жи́ремдә катып калдым, ә хужа белән аның хатыны бу коточкыч күренештән күзләрен йомдылар.

Мин тышка чыктым, аннары якын тирәдә бер генә дә вәхши калмаганын күреп, кире хужа янына кердем. Без барыбыз да тау куышыннан чыктык та йөгерә башладык.

Юлбарыс, башын түбән иеп, алдан чапты, ул безгә юл күрсәтеп барды.

Қичкырын без бер урманга барып життек. Ул бик куге иде, эчендә бернәрсә дә күрерлек түгел иде. Без юлбарыс артыннан экренләп алга баруда булдық. Қинәт ул башын күтәреп, ырылдап куйды. Безнең каршыга икенче юлбарыс килеп чыккан иде. Хужа белән хатыны агачка үрмәли башладылар. Әлеге яңа юлбарыс аларга таба карап торды да, каты үкереп, алар менеп киткән агач төбенә ташланды. Шул чакны безнең юлбарыс аның өстенә сикерде. Алар арасында каты сугыш башланды. Әгәр безнең юлбарыс жиңелә калса, безгә бик начар булачак иде. Мин качып китәргә уйлаган идем дә, ләкин хужаларымны ташлый аламмы соң инде?

Юлбарыслар чын-чынлап, бик яман итеп сугыштылар. Аларның әле берсе, әле икенчесе жиргә егыла иде. Алар үзләренең үткен тырнаклы тәпиләрен дә, коточкыч казык тешләрен дә эшкә жиктеләр. Танаулары, гәүдәләре тәмам канга буялып бетте. Алар коточкыч итеп үкерәләр, ә без, тын да алмыйча, көрәшне күзәтеп торабыз. Ниһаять, безнең юлбарыс үзенең дошманын жиргә егып салды да тырнаклары белән тегенең корсагын ярып ташлады. Без өчөбез дә шатлыктан биешеп алдық. Әмма безнең юлбарыска да житәрлек эләккән иде. Аның да бөтен гәүдәсе жәрәхәтләнгән

иде һәм ул, хәлсезләнеп, үтерелгән юлбарыс белән янәшә егылды. Без тән буе шунда утырдык. Ашарыбызга берни дә юк иде. Хужам белән ханым берничә җимеш табып, тамакларын ялгап алдылар. Ә мин үземә ашардай бернәрсә дә таба алмадым.

Икенче көнне без океан ярына барып чыктык. Биредә безне бәхетсезлек көтеп тора икән. Мин яр буенда тамак ялгардай берәр нәрсә очрамасмы дип эзләнеп йөргән арада, безнең юлбарыс ярдагы кыяга яткан да, экрен генә ыңгыраша башлаган.

Мин юлбарыс янына чабып килгәндә, аның күзләре йомылган иде инде. Берәз вакыт үтүгә, юлбарыс тынып калып, бүтән кымшанмас булды. Шулай итеп, ул кичә алган җәрәхәтләренә түзә алмый үлеп китте.

Безнең барыбызга да юлбарыс дустаныбыз бик кызганыч булды. Ләкин яр буена чыгу шатлыгы озакламый безнең күңелләрдәге кайгы-хәсрәтне басып китте.

Мин тагын ашарлык берәр нәрсә тапмаммы дип эзләнәргә керештем. Шул чакны минем колакка моңа кадәр беркайчан да ишетмәгән сәер бер тавыш ишетелде. Бу тавыш каяндыр күктән килә иде. Ул автомобиль тавышын хәтерләтә иде. Хужа белән аның хатыны, тавышны ишетеп, башларын югары күтәрделәр. Күктә ифрат зур кош очып бара иде. Хужа башыннан эшләпәсен алып, аны һавада болгарга кереште, ә хатыны яулык селкәргә тотынды. Алар шатлыкларынан көлә-көлә каты итеп кычкыра башладылар. Кешеләреннән ни өчен ул хәтле сөенешкәннәрен мин аңламый идем әле.

Аннары ни булды дисезме? Кош кинәт түбән төшә башлады. Ай-һай зур да иде соң ул! Минем андый зур кошны гомеремдә дә күргәнем юк иде әле!

Менә кош тагын да түбәнгәрәк төште, жир өстеннән чабып барды да тукталып калды. Аңардан ике кеше чыкты. Соңыннанрак мин бу нәрсәнең самолет, ә теге кешеләрнен очучы икәнлекләрен белдем.

Очучылар минем хужаларның кулларын кыстылар. Аннары ни турындадыр сөйләшеп алгач, аларны самолетка утырттылар. Барыбыз да кереп утыргач, самолет һавага күтәрелде. Мин куркудан калтырана башладым. Һавадан очып бару уен эш түгел шул. Мондый биектән егылып төшә калсаң, сөякләреңне дә жыеп ала алмаслар. Хужа мине ара тирә сыйпаштыргалап, тынычландырырга тырышты.

Монда шундый тавыш иде, хәтта минем колакларым тонды. Самолет я түбәнгә төшөп китә, я кисәк-кисәк селкенеп куя иде.

Без шулай бер төн, бер көн очтык.

Икенче көнне көчле давыл купты. Чатнап-чатнап киткән яшен менә-менә безне сугып төшерер кебек тоела иде. Самолет кисәк кенә эле бер якка, эле икенче якка янтая, ул эле кинәт кенә омтылып түбәнгә төшөп китә, эле югарыга сикерә иде. Кешеләр каушап калдылар һәм куркышып ни буласын көттеләр. Алай да барысы да әйбәт бетте. Бер сәгать чама-сы вакыт узуга, давыл тынды һәм самолет салмак кына оча башлады. Берәздән безнең машина бәләкәй флаглар куелган зур бер кырга килеп төште.

Хужам мине кулына күтәреп самолеттан алып чыкты. Без автомобильгә утырып ары киттек. Мин тирә-ягыма карагач, үзебезнең таныш юл белән хужа йортына таба кайтып килүебезне күрдем. Мин үземнең күп кенә иске танышларымны күреп уздым. Минем алар белән тагын уйныйсым килде, әмма автомобиль туктамый-нитми алга таба очуында булды, һәм без тиздән өйгә кайтып җиттек.

Иң башта хезмәтче мине бик әйбәтләп юды, аннары, муеныма ефәк муенса бәйләп, хужа бүлмәсенә илтәп куйды. Хужаның хатыны мине үз тәлинкасеннән ашатты, иркәләде.

Ул көнне мине күрергә теләгән кешеләр безгә килеп, мине бик мактап киттеләр.

Әмма ни генә булмасын, мин һаман да гади бер эт, әүвәлге Қаллу идем. Бары тик шул, мин үземнең бурычымны үтәү өчен мөмкин булган һәр уңайлы очракны әрәмгә җибәрмичә файдалана, дусларымны һәрвакыт исемдә тотам һәм аларның кадерен белә идем. Әгәр дә инде миңа куркыныч хәлләрдә калырга туры килсә, мин һәрвакыт кыюлык күрсәтә идем, үз дәрәжәмне үзем саклай һәм үзем өчен нык торырга әзер була идем. Үземә гадел булган кешеләр өчен, минем җаным да җәл түгел иде. Менә шуның өчен дә инде — һич гадәттән тыш эт булганым өчен түгел — бүген мин бәхеттә-рәхәттә яшим.

Без кайткан көннең иртәгесен минем бүлмә ишегенә пәрдә эләр куйдылар, ә ишек төбенә бер полицейскийны утыртылар. Шәһәрнең танылган кешеләре бары да мине карарга киләләр һәм үземне чәчәкләргә күмеп китәләр иде. Европача костюм һәм эшләпәдән, яхшы итеп киенгән кешеләр, зур йортларның хужалары, сәүдәгәрләр һәм банкирлар, укучылар һәм студентлар, хәтта солдатлар да киләләр безгә. Аларның бер төрлесе миңа баш ия, икенчеләре, Һиндстан кешеләренең гадәте буенча, кулларын күкрәкләренә куя иде. Миңа шундый хөрмәт күрсәтәләр, әйтерсез лә мин эт кыяфәтендә җиргә килеп төшкән бер алла идем. Укымышлы кешеләр, билгеле, мине алла дип исәпләмиләр, бәлки гажәеп бер эт дип кенә карыйлар. Кайбер ханымнар исә киләләр дә минем тәпиләремнән үбәләр. Кешеләрнең дә акыллары томаланса томалана икән.

Көне буге шулай булды, э кичен мин туган жирлэргэ чыгып чаптым. Брахман йортына житеп килгэндэ генэ, кинэт миңа тугандашларым килеп ташландылар. Бэлки алар мине үзлэре кимереп яткан сөяклэрне чэлэргэ килгэн дип уйлаганнардыр. Минем хэзер теге чактагы данлыксыз Каллу түгеллегемне белмилэр иде шул алар. Нишли алам инде мин? Койрыгымны кыстым да бөтен кыяфәтем белән миңа тимәүләрэн үтендем. Ләкин этлэр мине кызганып тормадылар, алар шундый ярсу белән ташландылар, әйтерсең лә мин аларга ят эт идем. Нәкъ шул чакны безнең яннан таякка таянып минем элекке хужам — брахман үтеп бара иде. Бу хәл миңа куәт кертеп жиберде. Мин этлэр арасыннан аерылып чыктым да, аның янына килеп, койрыгымны болгарга керештем. Брахман шундук мине танып алды һәм кулын башыма куеп:

— Э Каллу! Хэзер инде син атаклы эт булгансың! Синен турыда гәжитлэргә язалар. Ничек син шушы ахмаklar арасына килеп чыктың әле? — диде.

Ул миңа ташланырга эзер торган этлэрне таяк белән куркыткач, тегелэр төрлесе төрле якка таралышып беттелэр. Мин брахман артыннан киттем һәм тиздән үземнең туган йортыма барып кердем.

Минем кайтуым турындагы хәбэр тиз арада бөтен авылга таралган. Кешелэр мине күрергә килә башладылар. Аларның кайберлэре миңа рупийлар, вак тәңкэлэр яки тәмле нәрсэлэр ташлый иде. Халык һаман артканнан-арта барды. Тик төн житкәч кенә мин өйгә кайта алдым.

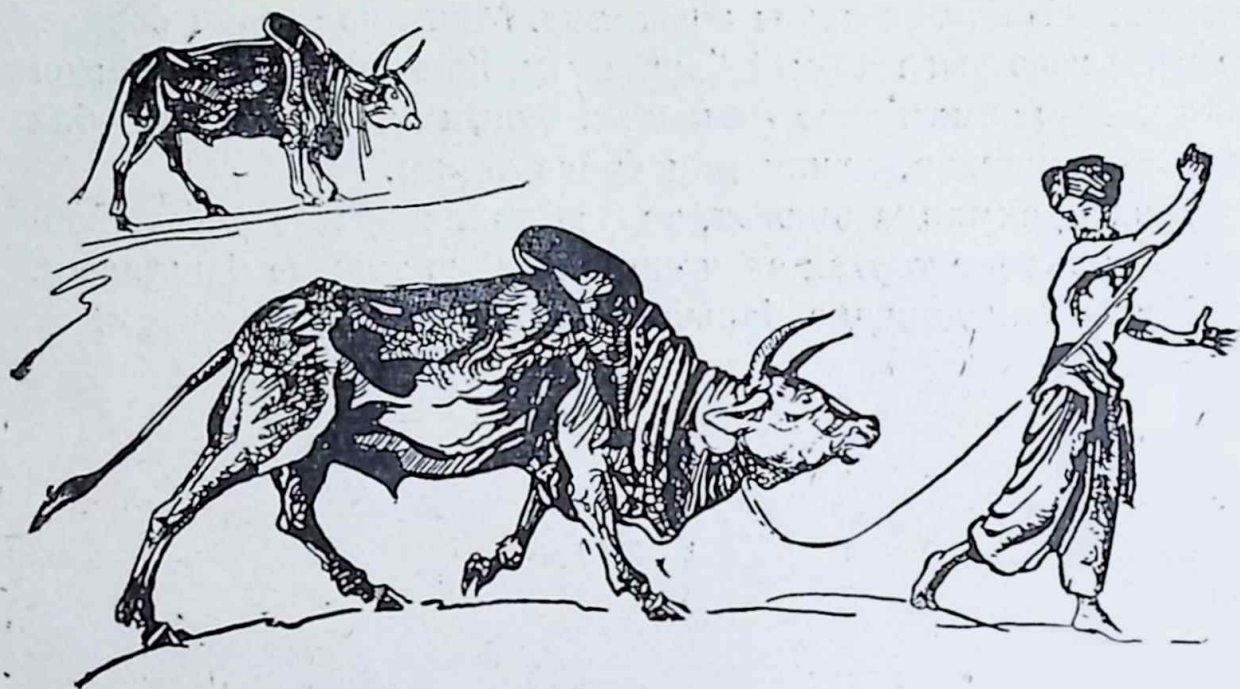
Хэзер минем өчен бик күп акча тәкъдим итэлэр иде, ләкин әфәндем мине бернинди бәягә дә бирергә теләмәде. Мине көннән-көн яхшырак тәрбияли башладылар. Иртә-кичләрэн ике хезмәтче мине йөрергә алып чыгалар, көн саен юалар

Һәм бик тәмле, бик яхшы ашаталар. Мин инде бүтән беркая да үзем генә чыга алмый башладым, һәм тора-бара тормыш минем өчен тәмам түзә алмаслык булып китте. Мине бик нык хөрмәтлиләр, ләкин мин бәйдә торам.

Мин брахманда яшәгән, теләсә кайда иректә чабып йөргән көннәремне торган саен ешрак исемә төшерә башладым.

Хәзер мин дөньяда барыннан да бигрәк ирекне сөям.

ИКЕ ҮГЕЗ ТУРЫНДА ХИКӘЯ

1

Хайваннар арасында ишәк иң аңгыра хайван дип исәпләнә. Кемне дә булса шыр тиле дип әйтергә теләсәк, без аны ишәк дибез. Чыннан да ишәк шулай аңгырамы, әллә аны беркатлылыгы, тиндәшсез түземлелеге өчен генә шулай атаганнармы, әйтүе кыен. Сыер кайвакыт сөзешә, ә бозавын саклаганда инде арсланнан да куркынычрак була. Эт, сабыр хайваннар-дан булса да, вакыты белән ярсып китә. Ләкин беркемнең дә, беркайчан да ишәкнең ярсыганын күргәне юк. Бичараны күпме кыйнасаң да, черегән печән генә ашатсаң да — ул

Һичкайчан да, ичмасам, бер генә тамчы да ачу белгертми. Хэтта яз көннәрендә, уйнаклап-сикергәләп йөргән чакларын да да, ваемсыз күренә ул. Аның танавында һәрвакыт катып калган хәсрәт чырае саклана. Бу чырае аның беркайчан да: бәхетле яки кайгылы чакта да, уңышка ирешкәндә дә, ирешмәгәндә дә һич үзгәрми. Акыл ияләренең иң яхшы сыйфатлары ишәктә тупланган диярсең. Шуңа да карамастан, кешеләр аны аңгыра диләр.

Шулай яхшы сыйфатларны санга алмау еш кына очрый ул. Күрәсең, бу дөньяга беркатлылык ярап бетмидер инде. Африкада яшәүче жирле халыкларны алып карагыз. Ни өчен алар мохтажлыкта торалар? Ни өчен аларга Америкага кереңгә рөхсәт ителми? Мескеннәр арагы эчмиләр, кара көнгә дип акча жыялар, көчләрен кызганмыйча эшлиләр, һичкем белән дә ызгышмыйлар, мыскыл итүләренә дәшми-тынмый гына кичерәләр. Шулай да аларга кимсетеп карыйлар. Житәрлек дәрәжәдә мәдәниятле түгелләр дигән булалар. Әгәр алар сукканга каршы сугу белән җавап кайтарырга өйрәнсәләр, мөгаен, аларны да мәдәниятле дип санарлар иде.

Ишәкнең үзеннән аз гына акыллырак булган энесе бар, ул — эш үгезе. Кайберәүләр эш үгезен ишәктән дә тинтәгрәк дип исәплиләр, ләкин без башка фикердә торабыз. Үгезләренең дә сөзешкән чаклары була, хэтта кире беткән үгезләр дә очраштыргалый. Һәрхәлдә, алар ничек кенә булса да үзләренең ризасызлыгын белдерәләр. Шуңа күрә әхлакый яктан үгез ишәккә караганда түбәнрәк кебек тоела безгә.

Бакчачы Жхуриның Хира һәм Моти исемле ике эш үгезе бар иде. Икесе дә малабар нәселеннән, икесе дә матурлар, зурлар, эш сөючәннәр. Алар озак вакыт бергә яшәп бик нык дуслаштылар. Еш кына алар, бер-берсенә кара-каршы яки янәшә ятып үзләренең мыштым телләрендә сөйләшә торганнар иде. Үгезләр бер-берсен ничек аңлаганнардыр, — без моны әйтә алмыйбыз, әмма аларның, һичшиксез, мыштымгына сөйләшә торган сәләтләре бар. Тереклек дөньясында үзен иң сәләтле дип йөргән кеше исә моны һичниче тә булдыра алмый. Үгезләр бер-берсен ялаштырып, иснәштереп иркәләнәләр иде. Кайвакытларда алар сөзешеп тә алгалыйлар, тик, жан дуслар бер-берсен йодрыклары белән төрткәләгән кебек, болар да юрамалыйгына, уйнап кына сөзешәләр. Шунсыз ныклы, ышанычлы дуслык булмый бит. Сабанга яки арбага жигелеп, башларын салмак кына селки-селки барган чакларында, алар һәрберсе йөкнең иң авыр өлешен үз жылкәсенә төшерергә тырыша иде. Эштән соң, төш вакытында яки кич белән тугарылгач, алар бер-берсенен камыт ышкыган урыннарын ялыйлар иде. Утлыкка азык китергәч тә, алар икесе дә берьюлы торып башларын улакка бергә тыгалар иде. Берсе улактан башын алса, икенчесе дә шуны ук эшли иде.

Бервакытны Жхури үгезләренең икесен дә каенесенең кырына эшкә жиберде. Үзләрен кая алып барганлыкларын үгезләр белмиләр иде. Алар: «Хужа безне саткан икән», дип уйладылар. Бу аларга ошагандырмы-юктырмы, кем белсен, тик Жхуриның каенесе Гая үгезләргә өенә китереп житкәргәнче байтак жәфа чикте. Ул арттан куарга тотынса, болар икесе ике якка чабалар, йөгәннәреннән тарта башласа —

киреләнеп артка чигәләр, кыйнарга керешсә, мөгезләрен түбән төшереп, үкерергә тотыналар. Әгәр ходай аларга сөйләү сәләтен биргән булса, алар Жхуридан: «Ни өчен син без мескеннәрне йортыңнан куасың? Без сиңа көчебезне кызганмыйча хезмәт иттек. Әгәр сиңа ул да аз булып күренгән икән, син безне күбрәк эшләтә ала идең. Без сиңа хезмәт итә-итә үләргә дә риза. Беркайчан да без азыктан зарланмадык. Ни генә бирсәң дә, түбәнчелек белән барын да ашап бетереп килдек. Ни өчен син безне бу явыз бәндәгә сатып жибердең соң?» — дип сорарлар иде.

Кичкырын Хира белән Моти яңа урынга килеп життеләр. Көне буге берни ашамаганнар иде, алай да улакка азык салынгач, алар аны кабып та карамадылар. Үгезләренең йөрәкләре сыкрый иде. Аларны үзләренең туган йортларынан аердылар. Яңа авыл, яңа йорт, яңа кешеләр — биредә бөтен нәрсә аларга ят иде.

Дуслар мыштым телләрендә үзара киңәшләшеп алдылар да, бер-берсенә серле караш ташлап, йокларга яттылар. Авыл йокыга чумгач, үгезләр бөтен көчләрен куеп бәйне өзеләр дә өйләренә таба юнәлделәр. Бәй баулары бик таза иде. Үгезләр аны өзә алып дип берәү дә уйламаган иде. Ләкин Хира белән Мотиниң бу төнне көчләре икеләтә артты — баулар берничә тартуга өзелеп тә киттеләр.

Иртүк Жхури ике үгезне дә утлыклары янында күрде. Аларның муеннарында бау кисәкләре асылынып тора, аяклары тез тиңентен пычранган, ә күзләрендә шаян, усал очкыннар ялтырый иде. Жхури бик шатланды. Ул йөгереп килде дә, үгезләргә сөяргә тотынды. Гажәп дулкынландыргыч күренеш иде бу. Жхуриниң балалары чабышып килделәр, авылның башка балалары да жыелды һәм алар, үгезләргә сәламләп, шатланышып кул чаптылар. Бу беренче тапкыр

гына булган хэл түгел иде, алай да, монысы шаккатырлык иде. Бала-чага батыр үгезләрне сыйларга теләде һәм аларның кайсы икмәк, кайсы әйрән, кайсы көрпә китерде.

— Берәүнең дә мондый үгезләре юк, — диде бер малай. Икенчесе аны куәтләп:

— Шундый ерактан бер үзләре кайтсыннар әле, — диде. Өченче малай өстәп куйды:

— Алар гади үгезләр генә түгел шул. Элек алар кеше булганнар¹.

Аңа каршы әйтергә берсе дә кыймады.

Әмма Жхуриның хатыны, үгезләрне күргәч, бик яман ачуланды.

— Әшәке хайваннар! — дип кычкырып жибәрде ул. — Бер көн дә эшләмәгәннәр — качканнар!

Жхури үзенең сөеклеләрен якларга ашыкты.

— Нишләп әшәке булсыннар алар? Ашатмаганнардыр, шулай булгач, качмый нишләсеннәр?

— Ие, шулай булмыйни, үгезләрне син генә ашатасың шул! — диде хатыны, кимсетеп. — Ә бүтәннәр, синеңчә, су белән генә туендырып торалар!

— Ашаткан булсалар, качмаслар иде. Нәрсә дип качсыннар ди алар?

— Минем этиләрдә, син ахмак кебек, үгезләрне назлап торырга өйрәнмәгәннәр шул. Анда ашаталар икән, эшләтә дә беләләр. Ә синең үгезләрең ялкаулар, шуңа күрә шундук качканнар да алар. Қоры кибәк кенә ашатырга кирәк аларга. Қарап карарбыз, житен түбеннән, он көрпәсеннән башка ничек торырлар икән. Теләсәләр — ашарлар, теләмәсәләр — чәчрәп китсеннәр шунда.

¹ Һинд динен тотучылар үлгәннән соң жанның күчеп йөрүенә ышаналар.

Шуннан соң ул батракка үгезлэргә берни кушмыйча коры кибәк кенә бирергә боерды.

Үгезләр улакка иелделәр: «Шулкадәр тәмсез булыр икән! Берни кушмаганнар, бөтенләй сусыл да түгел. Ничек ашарга моны?»

Өметләнәп ишеккә таба карадылар.

— Әй, син! — дип кычкырды Жхури батракка. — Улакка житен түбе сал!

— Моның өчен хатының кыйнар ич мине.

— Ә син ул сизмәслек итеп сал.

— Юк, хужа, соңыннан сез дә аның яклы булырсыз.

3

Икенче көнне Жхуриның каенесе яңадан килеп үгезләргә алып китте. Бу юлы ул аларны арбага жикте.

Моти берничә тапкыр арбаны юл буендагы канауга аударырга теләгән иде дә, сабыр холыклы Хира аңа ирек бирмәде.

Кичен өенә кайтып житкәч, Гая үгезләргә икесен дә юан баулар белән бәйләп куйды да кичәгә качулары өчен бик яман кыйнап ташлады. Аннары боларның улакларына коры салам ыргытты, ә үз үгезләренә житен түбе дә, он көрпәсен дә салды.

Моңа кадәр Хира белән Мотиның шушындый мәсхәрәләргә беркайчан да кичергәннәре юк иде. Жхури аларга бармак белән дә чиртми иде. Ул кычкырыбрак эндәшсә дә,

үгезләр катырак чаба башлый торганнар иде. Ә биредә аларны кыйнап ташладылар, өстәвенә, кичке азык итеп коры салам гына бирделәр. Үгезләр улак янына барып та карамадылар.

Икенче көнне Гая үгезләрне сабанга җикте, әмма хайваннар урыннарыннан кузгалмаска сүз куешканнармыни! Гая кыйный-кыйный алжып бетте. Шуннан соң ул Хираның борынына таяк белән төрткән иде, Моти, ташып торган ярусуына түзә алмыйча, суканы сөйрәп чаба башлады. Сука да, баулар да, камыт та — барысы да өзелеп, ватылып бетте. Муеннарында бау өзеklärе асылынып тормаса, үгезләрне тота да алмаслар иде.

— Качу — файдасыз булыр, — диде Хира үгез телендә.

— Ул сине үтерә язды бит, — диде Моти. — Хәзер безне тагын да катырак кыйнарлар инде.

— Кыйнасалар кыйнарлар. Үгез булып тугансың икән, кыйналадан котыла алмассың инде? Бирегә Гая белән тагын ике кеше килә. Кулларында таяклар.

— Әгәр син риза булсаң, мин аларга күрсәтер идем күрмәгәннәрен. Безне ничек итеп кыйнарга белерләр иде аннан! — диде Моти.

Ләкин Хира, дусын үгетләп:

— Кирәкмәс, туган, баскан җирендә тыныч кына тор, — диде.

— Алар миңа сугып кына карасыннар, — диде Моти каршы төшеп, — бурычлы булып калмам. Мин аларны җиргә егып салырмын.

— Ярамый! Бу — безнең нәсел законнарына сыймый.

Моти, йөрәге телгәләнсә дә, баскан җирендә калды. Гая йөгереп килде дә, үгезләрне эләктереп, өенә алып китте. Бәхеткә каршы, бу юлы ул үгезләрне кыйнамады, юкса Моти

чыдый алмаган булыр иде. Үгезнең кан баскан күзләрен күргәч, Гая да, аның ярдәмчеләре дә үч алуны икенче вакытка калдыруны яхшырак таптылар.

Үгезләргә утлыкка тагын коры салам гына ташладылар, бу юлы да дуслар аны ашарга теләмәделәр.

Менә бервакыт кешеләр әбәт ашарга утыргач, өйдән бәләкәй генә бер кыз чыкты. Ул үгезләргә берәр телем икмәк бирде дә йөгереп кереп китте. Бер телем икмәк белән карын ачуын басып буламыни? Шулай да үгезләрнең йөрәгенә жиңелрәк булып китте. Бу йортта да намуслы жан иясе яши икән! Кызчык йорт хужасыныкы иде. Аның үз әнисе күптән үлгән, ә үги әнисе гел кыйнап тора икән. Шуңа күрә дә ул үгезләрне кызганган.

Үгезләр көне буге сабан сөрделәр, ә тын алырга тукталган чакларында, аларны һаман кыйнадылар. Кичен абзарга бәйләп куйдылар. Караңгы төшкәч, әлегә кызчык яңадан аларга берәр телем икмәк китерде. Аның саф мәхәббәте үгезләргә көч бирде, шуңа күрә алар көнозынга берничәшәр уч коры салам гына ашасалар да, хәлсезләнмәделәр. Ләкин башка кешеләргә аларның жан ачулары чыкты. Моти үзенең мыштым телендә дусына:

— Бүтән түзә алмыйм, Хира! — диде.

— Нишләмәкче буласың соң син?

— Мин хужаны мөгеземә элөп, жиргә ыргытачакмын.

— Син безгә икмәк ашатып торучы теге әйбәт кызнын хужа кызы икәннен беләсең ич. Хужаны үтерсәң, ул, мескенкәй, үксез калачак.

— Алайса мин мөгезем белән хужа хатынын сөзәм. Кызны шул кыйный ич!

— Ләкин син хатын-кызга тияргә ярамаганлыгын онытып жибәрәсең.

— Син бернәрсәгә дә риза түгел! Алайса, тыңла: әйдә-бүген бауларны өзеп, качып китәбез.

— Әйдә, монысына мин риза. Тик шушындый юан бауны ничек өзәрбез икән?

— Мин жаен беләм. Башта бауны шәпләп чәйнәргә кирәк, аннары ул бер ыргылудан ук шартлап өзеләчәк.

Кичен, кыз икмәк белән сыйлап киткәчтен, үгезләр бауны чәйнәргә керештеләр. Ләкин юан бауларны авызга кабуы бик кыен иде. Мескеннәр бөтен көчләрен куеп тырыштылар, тик бернәрсә дә барып чыкмады.

Кинәт кызчык тагын килеп керде. Үгезләр, башларын түбән иеп, шатлыктан койрыкларын күтәреп, тегенең кулларын ялый башладылар. Кызчык үгезләргә иркәли-иркәли:

— Мин сезне бәйдән ычкындырам. Әкрән генә чыгып качыгыз моннан, юкса үтерерләр үзегезне. Хәзер алар сезнең иреннәргә ничек итеп божра киертергә икән дип киңәшләр, — диде.

Ул бауларны чишеп жибәрде. Әмма үгезләр китмәделәр. Моти үз телләрендә иптәшеннән:

— Син ни өчен качмыйсың? — дип сорады.

— Качуы озақ түгел ул. Тик иртәгә бу ятимә безнең аркада бәлагә элэгәчәк бит. Бөтенесе дә бауларны ул чишкән белер.

Көтмәгәндә кызчык ачы тавыш белән:

— Жизнинең үгезләре качты! Әй, дада¹, дада! Үгезләр качты! Тизрәк килегез! — дип кычкырып жибәрде.

Үгезләр шундук чыгып чаптылар. Гая өеннән йөгереп чыкты да үгезләргә куа китте. Тегеләр тагын да катырак чаба башладылар. Гая кычкырырга тотынды, аннары ярдәмгә бүтән кешеләргә дә чакырырга дип, кире борылды. Ә дус-

¹ Д а д а — олырак ирләргә мөрәжәгать итү.

лар инде шактый ерак китэргэ өлгергәннәр иде. Алар чап-тылар да чаптылар, тик адашканлыкларын аңлагач кына туктап калдылар. Юлны ничек табарга да белмәделәр. Аларга яңадан-яңа авыллар очрады. Шуннан соң үгезләр, ниндидер кыр читенә туктадылар да, инде нишлэргэ дип уйлаша башладылар.

— Без юлдан яздык, ахры, — диде Хира.

— Син үзең дә бик шәп инде — уңны-сулны белмәстән, чабарга тотындың! Аны шундук сөзеп үтерергә кирәк иде.

— Без аны үтерсәк, кешеләр ни әйтер иде? Законны ул бозсын, нигә безгә аның артыннан иярергә ди?

Үгезләр ач иделәр, ә кырда борчак үсә иде. Алар, берәрсе килми микән дип тыңлый-тыңлый, борчак йолкырга керештеләр. Туйганчы ашагач, үгезләр рәхәтләнеп иректә сикерешеп уйнарга тотындылар. Аннары үкереп алдылар да мөгезләрен эләктерешеп сөзешә башладылар. Моти Хираны чигенергә мәжбүр итә-итә, чокырга ук этеп төшерде. Шуннан соң Хира да ярсып китте. Егылган жиреннән сикереп торды да Мотига ташланды. Уеннан уймак чыгып, сугышып китәселәрен сизеп алган Моти кыр читенә чигенде.

Чү, бу ни бу? Аларга таба филдәй зур бер үгез чабып килә иде. Дуслар тынычсызланып ян якларына карашып жуйдылар. Мондый зур үгез белән бәйләнешсән, һәлак бу-

луың мөмкин, ә чигенсәң, — барыбер котыла алмассың. Үгез туп-туры боларга таба чаба иде. Абау, танавы нинди куркыныч!

— Эләктек без синең белән бәлагә! — диде Моти.—Ничек котылырга хәзер? Әйдә, тизрәк берәр жаен тап инде.

Хира тынычсызланып:

— Үгез ачудан бөтенләй шашкан. Үгет-нәсихәтне белмәс ул, — диде.

— Әйдә, качабыз, югыйсә, соң булыр.

— Качу — куркаклык ул.

— Алайса, үзең генә бет шунда. Мин качам.

— Ә үгез куа китсә үзеңне?

— Йә инде, тизрәк котылу юлын эзләп тап!

— Бер генә чара бар: икебезгә дә берьюлы һөжүм итәргә кирәк. Мин — ал яктан, син — арттан. Ике яклап сөзүгә чыдамас, качар ул. Миңа ташлана калса, син мөгезләрең белән аның корсагына бәр. Тәвәккәллек инде бу, әмма бүтән юл юк.

Дуслар бернигә карамыйча, килмешәккә ташландылар. Бу үгезгә беркайчан да мондый бердәм дошманнар белән бәрелешергә туры килгәне юк иде. Ул бергә-бер генә сугышырга күнеккән иде. Ул Хирага ташлануга, Моти аңа арт яктан һөжүм итте. Үгез Мотига таба борылган иде, Хира һөжүмгә күчте. Үгез аларны берәм-берәм генә туздырып ташламакчы булган иде, ләкин хәйләкәр дуслар тегенә алай итәргә юл куймадылар. Үгез ярып Хирага ташлангач, Моти, жаен китереп, янтыктан килеп чыкты да мөгезләрен тегенең корсагына батырды. Үгез, тагын да катырак ярып, артка борылды — шул чакны Хира мөгезләре белән тегенең икенче як кабыргаларына китереп бәрде.

Ахырда, жәрәхәтләнгән үгез кача башлады, ә ике дус

аны озак кына куа бардылар. Жәрәхәтләрәннән һәм талчыгудан тыны буылып, жиргә ауганчы кудылар алар бу үгезне. Тик шуннан соң гына калдырдылар үзен.

Мондый жиңүдән кәефләнеп киткән дуслар юлларын дәвам иттеләр.

— Ул үгезне минем тәмам үтерәсем килгән иде, — диде Моти.

— Бер жиңелеп егылган дошманга һөжүм итәргә ярамый, — дип әрләп алды аны Хира.

— Болар бары да күз буяу гына. Дошманны беркайчан да аягына тора алмаслык итеп кыйнарга кирәк аны.

— Өйгә ничек кайтып житәрбез икән, шул турыда уйласаң, яхшырак булыр иде, — диде Хира, сүзне икенчегә бо-рып.

— Иң башта ашап алыык әле, аннары уйлашырбыз.

Алда борчак басуы жәелеп ята иде. Хира рөхсәт итмәсә дә, Моти шундук басу эченә кереп китте. Моти борчакны йолкырга керешкән генә иде, кинәт ике яклап кулларына таяклар тоткан ике кеше йөгереп килеп чыкты. Хира юлда басып тора иде, ул сакчылардан жиңел генә качып котылды. Моти исә сулы басуда иде. Аның тояклары пычракка баттылар, шунлыктан ул кача алмыйча, сакчылар кулына эләкте, Хира дусының бәлагә төшүен күреп, эләксәң, бергә эләгергә кирәк дип кире килде. Сакчылар аны да тотып алдылар.

Таңны ике дус терлек утарына ябылган хәлдә каршы алдылар.

Гомерләрәндә беренче тапкыр дуслар көн буена авызларына бер тәгам ризык алмадылар. Алар, нинди хужа икән бу дип, аптырашта калдылар. Хәтта Гая да моңардан шәфкатьләрәк иде. Утарда берничә ана буйвол, кәжәләр, атлар һәм ишәкләр интегә, аларга да азык бирелми иде. Хайваннар барысы да шулхәтле бетерешкәннәр, хәтта басып торыр хәлләре дә калмаган иде, алар көлтәләрсиман жиргә ава башладылар. Көнозын дуслар, күзләрен капкадан алмыйча, басып тордылар. Ләкин беркем дә аларга азык китермәде. Үгезләр стенаның тозлысыман балчыгын ялаштыргалаган булдылар, әмма моның белән генә карын ачуын басып буламы соң!

Кичен дә аларның ашарына берни бирмәделәр. Хиранын йөрәгендә ачу кабынды. Ул үзенәң дусына:

— Мин моңа бүтән түзә алмыйм, Моти! — диде.

Тегесе, башын күтәрмичә генә:

— Без биредә үләрбез ахры, — дип җавап кайтарды.

— Күңеләңне төшөрмә, туган. Биредән ычкыну юлын уйлап табарга кирәк. Әйдә стенаны җимерәбез.

— Моңа минем көчем җитмәс.

— Ышанмыйм. Син бит үзеңнең куәтең белән бик горурлана торган идең!

— Бар иде дә, юк булды.

Утарның стенасы нык түгел икән. Хира очлы мөгезләре белән бар көченә китереп бәргән иде, стенадан бер кисәк балчык кубып та төште. Бу аны канатландырып җибәрде. Ул чабып килеп стенага тагын, тагын бәргәләде һәм бәргән саен тегеннән яңадан-яңа балчык кисәкләре куба торды. Шул вакыт бар терлекләр дә үз урынындамы икән дип тикшерү өчен кулына фонарь тоткан сакчы килеп керде. Хира

жімергән балчыктарны күргәч, ул аны таяк белән бик яман кыйнап ташлады да юан бау белән баганага бәйләп куйды. Жирдә ятып торган Моти дусыннан:

— Я менә, сине кыйнап ташладылар, шуның белән нәрсәгә ирештң инде? — дип сорады.

— Һәрхәлдә, мин көчемнән килгәннең барын да эшләдем.

— Үзеңне тагын да ныграк бәйләп куйгач, синең ул эшләрәңнән ни файда?

— Ничек кенә бәйләмәсеннәр, мин барыбер көрәшне дәвам итәчәкмен.

— Хәзер инде качудан ваз кичәргә туры килер.

— Һич юк. Әгәр болай ятсак, барыбер үләчәкбез. Үзең уйлап кара: стена жімерелгән булса, нихәтле жан иясе котыла иде! Биредә безнең күп кенә туганнар жәфа чигә. Кайберләре инде үләләр дә. Тагын берничә көннән без барыбыз да бетәчәкбез.

— Ихтимал, син хаклыдыр. Яхшы, хәзер мин көчемне сынап карыйм инде.

Шулай диде дә Моти мөгезләре белән стенага китереп бәрде. Балчык коелып төште. Мотиның кыюлыгы тагы да артты. Ул мөгезләрен шундый көч белән бәреп батыра башлады, әйтерсең иң явыз дошманы белән сугыша иде. Ниһаять, ике сәгать буе өзлексез бәрүләрдән соң стенаның югарыгы өлеше жімерелде. Моти икеләтә артык көч белән тагын бер тапкыр бәргән иде, — стенаның яртысы ишелеп төште.

Стена ишелеп төшүгә, жирдә яткан ярым үлек хайваннарга жан керде. Жімерелгән төштән иң башта сикерә-сикерә атлар чыгып чапты. Аннары кәжәләр качты, кәжәләр артыннан ана буйволлар чапты. Тик ике ишәк кенә ничек торган булсалар, шулай басып калдылар. Хира алардан:

— Сез нигә качмыйсыз? — дип сорады.

Моңа ишәкләрнең берсе:

— Яңадан тотмагайлары дибез! — дип жавап бирде.

— Тотсалар соң? Хәзер сез кача аласыз ич.

— Без куркабыз. Монда калсак, әйбәтрәк булыр.

Ярты төн узган иде инде. Ишәкләр әле һаман баскан жирләрендә качаргамы-юкмы дип баш ватып торалар. Ә Моти дусын бәйләп куйган бауны өзәргә тырышып караган иде дә булдыра алмады. Хира Мотига:

— Син кач, ә мине монда калдыр. Бәлки кайчан да булса бер очрашырбыз әле, — дип тәкъдим ясады.

— Хира, син мине үз-үзен генә яратучы дип исәплисең-мени? — диде Моти күз яшьләре белән. — Без ничәмә ел бергә яшәдек, инде бүген син бәлагә төшкәнсең икән, мин сине шушында ташлап качып китә аламмы соң? — диде.

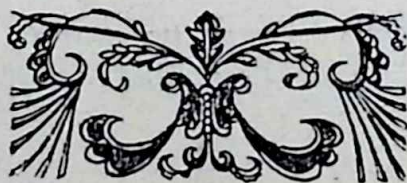
— Сине бик каты кыйнарлар. Кешеләр моны синең эшен икәнлеген белерләр бит.

Моти горурлык белән:

— Миңа да жәфа чигәргә туры килә икән, аның өчен бер дә борчыласы юк. Аның каравы, безнең туганнар ко-тылды. Алар безне яхшы сүз белән исләренә алырлар, — диде.

Моти, мөгезләре белән куркытып, ишәкләрнең икесен дә утардан куып чыгарды да әсирлеккә эләккән дусы янына килеп, аның белән янәшә ятты.

Иртән писарь, сакчы һәм башка хезмәтчеләрнең ачудан ничек ярсулары турында язып тору кирәк булырмы икән! Мотины рәхимсез рәвештә кыйнап ташлаулары һәм аны да шулай ук юан баулар белән баганага бәйләп куюлары ту-рында әйтү дә бик җиткән.

Атна буге дуслар утарда бэйлэнгән хәлдә тордылар. Бер бөртек үлән ташлаучы да булмады аларга. Тик тәүлегенә бер тапкыр су гына биреп килделәр, бу аларга азрак көчләр сакларга ярдәм итте. Икесе дә шул хәтле хәлсезләнделәр, хәтта аякларына да баса алмас булдылар, коры сөяккә калдылар бичаралар. Бервакыт койма артында барабан суга башладылар һәм үгезләрне тышка алып чыктылар. Капка янына иллеләп кеше жыелган иде. Алар хайваннарны карыйлар да кимсетүле караш ташлап читкә китәләр иде. Үлэргә торган үгезләрне кем алсын инде? Көтмәгәндә сакаллы, тупас йөзле, кан баскан күзле ниндидер бер кеше үгезләр янына килде дә бармагы белән боларның сөякләренә төртеп алгач, писарь белән сөйләшә башлады. Аның йөзен күргәч тә, караңгы язмышны сизенеп дусларның йөрәкләре калтыранып куйды. Бу кешенең кем икәнлегенә, үзләрен ни өчен сатып алганлыгына бер тамчы да шик калмады аларда. Үгезләр, котлары чыгып, бер-берсенә карашып алдылар да башларын түбән иделәр.

— Гаядан без юкка гына качып киттек. Хәзер безгә вәсәлам! — диде Хира.

— Алланы бар нәрсәгә дә шәфкәтьле диләр, — диде Моти, кайгылы көлемсерәп. — Ни өчен аңа безгә дә шәфкәтьле булмаска?

— Үлеме без, тереме, аллага барыбер.

— Бер заман алла теге кызчык куллары белән безне коткарган иде бит инде. Бу юлы да коткармас микән?

— Бу кеше безне чалып ташлаячак. Менә күрерсең.

— Ә нигә кайгырырга! Итебез, тиребез, мөгезләребез, сөякләребез — барысы да эшкә ярар!

Сатулашканнан соң, әлеге сакалбай дусларны алып китте. Мескеннәр аякларын чак-чак кына өстериләр иде, тик куркудан, абына-сөртенә булса да бардылар инде шунда. Адымнарын әкренәйтә башласалар, сакалбай аларны таяк белән кыйнарга тотына иде.

Юлда аларга яшел болында утлап йөргән сыерлар, үгезләр көтүе очрады. Хайваннар бик канәгать, тук һәм шат күренәләр иде. Берәүләре уйнаклап йөри, икенчеләре, рәхәтләнәп күшәп яталар. Нинди бәхетле алар! Ләкин алар үзләре турында гына уйлыйлар шул. Итче кулына эләккән ике туганның бәхетсезлеген аларны һич борчымый.

Кинәт дусларга таныш юлдан баргандай тоелды. Әйе, кайчандыр Гая аларны шушы юлдан алып киткән иде бит! Аларга таныш кырлар, бакчалар, авыллар очрый башлады. Үгезләр адымнарын тизләтә төштеләр. Бөтен талчыгуларын җил алгандай булды.

— Ах! Кара әле! Бу бит безнең көтүлек! Шушы коедан без су чыгара торган идек. Әйе, шул кое инде!

— Менә өйгә дә якынлашып киләбез, — диде Моти.

— Аллага шөкер! — дип җавап бирде Хира.

— Хәзер мин өйгә чабам.

— Ә ул рөхсәт итәрме?

— Туктатып кына карасын — мин аны мөгезләрем белән бәрәп егармын!

— Аның белән бәйләнәшәп тормыйк, әйдә, тизрәк абзарга чабып керәбез! Аннан беркая да китмәбез.

Дуслар, бәхетләреннән шашып, яшь бозаулар кебек сикерә-сикерә өйләренә таба чаптылар. Менә абзар. Моти белән Хира үзләренең араннарына килеп керделәр.

Сакалбай исә артларыннан куа килде.

Жхури ишек алдында кояшта кызынып утыра иде. Үгез-

ләрне күргәч, ул алар янына йөгереп килде дә берәм-берәм кочакларга тотынды. Дусларның күзеннән шатлык яшьләре бәреп чыкты. Аларның кайсыдыр Жхуриның кулын ялый башлады.

Сакалбай йөгереп килеп җитте дә үгезләрне йөгәннәреннән тотып алды.

— Болар минем үгезләр, — дип каршы төште Жхури.

— Ничек инде ул — синекеләр? Мин аларны утарда сатып алдым ич.

— Ә мин аларны син урлагансың дип саныйм. Исән чагында үкчәнне күтәр тизрәк. Бу минем үгезләр, миннән башка беркемнең дә аларны сатып йөрергә хакы юк.

— Мин синең өстеңнән полициягә бараچакмын.

— Теләсәң кая бар. Бу минем үгезләр. Аларның минем ишек алдында торулары да шуны раслый.

Сакалбай, ачуы чыгып, үгезләрне көч белән алып китмәкче булды. Ләкин Моти аңа мөгезләрен төбәде. Сакалбай чигенде. Моти аның артыннан ташланды. Итче артына да карамыйча чабарга тотынды. Моти, сакалбайны авылдан куып чыгарганчы эзәрлекләп чабып барды. Аннары, Моти, туктап, дошманның хәрәкәтләрен күзәтә башлады. Итче, шактый еракта торган хәлендә, куркытып, сүгенеп, ташлар ыргытып маташты. Ә Моти, җиңүгә ирешкән сугышчы кебек, тегенең юлына киртә булып басып торды. Авыл кешеләре бу тамашаны күреп эчләре катып көлделәр.

Ахырда сакалбай җиңелеп, үз юлына китеп баргач, Моти горур атлап өенә кайтты.

— Кызып китеп үтереп ташламагаң дип куркып тордым, — диде Хира.

— Әгәр кагыла калса, мин аны исән калдырмый идем.

— Хәзер ул кире килмәс инде.

— Килә икән, мин аны акылга утыртырмын. Карап карарбыз, ничек итеп алып китәр икән ул безне.

— Әгәр ул сине атып үтерсә?

— Үлсәм үләрмен, әмма аңа бармам.

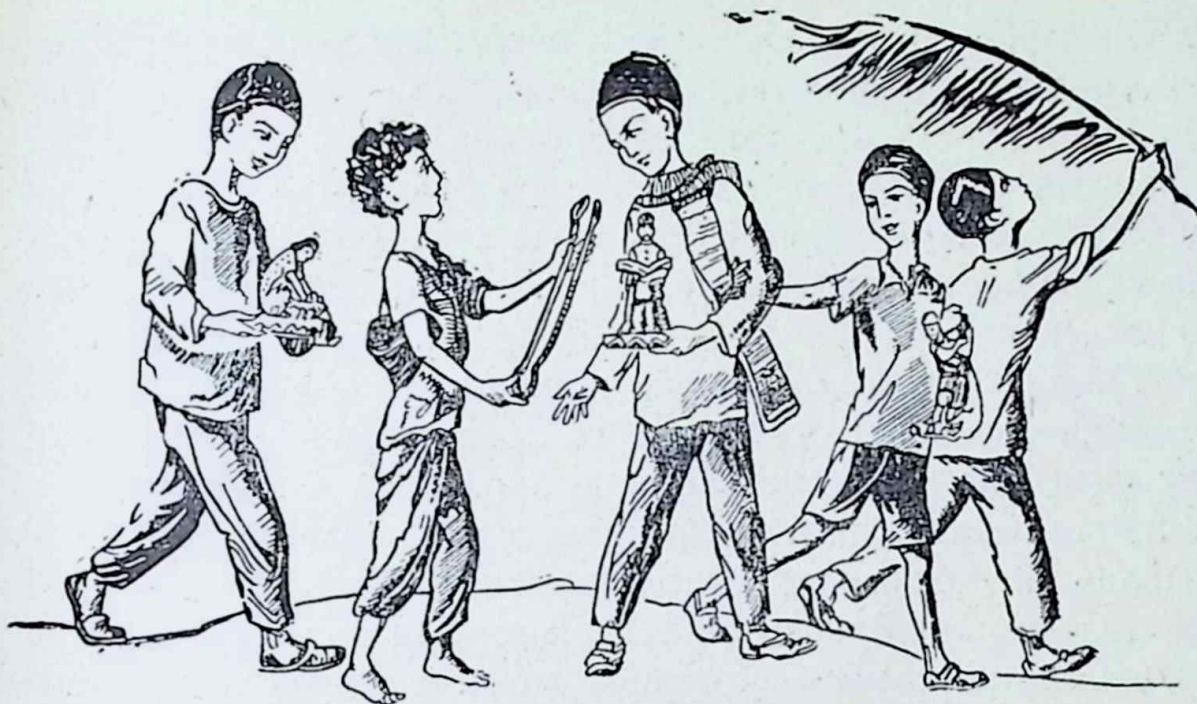
— Безнең дә жаныбыз барлыгын беркем дә аңламый шул.

— Без юаш булганга шулай ул.

Озакламый утлык тутырып житен түбе, салам, он көрпәсе, ашлык салдылар, һәм дуслар ашарга тотындылар. Янәшә генә торган Жхури аларны сыйпаштыргалап куя. Бер төркем бала-чага исә ни булганын күзәтеп тора. Бөтен авыл шатланасыман күренә иде.

Шул вакыт абзарга хуҗа хатыны килеп керде һәм үгезләрнең икесен дә башларыннан үбеп алды.

ГАЕТ БЭЙРЭМЕ

1

Бүгөн, утыз көнгө сузылган уразадан сон, Гает бэйрәме килеп житте. Нинди ямьле, нинди матур иртә! Агачлар зөбәржәт яшеллеккә төрөнгәннәр, кырларда искиткеч гүзәллек хөкөм сөрә, ә күк йөзөнә гажәеп матур алсулык жәелгән.

Карагызчы, кояш бүгөн нинди якты! Нинди сөйкемле ул! Артык эссе дә түгел, әйтерсең ул да бөтен дөньяны бүгенге бэйрәм белән тәбрик итә.

Ә авылдагы ыгы-зыгыны күрсәң иде! Анда Гаеткә барырга хәзерләнәләр. Берсе күлмәгендә төймәләре житмәгән

күрөп тизрэк күршесенэ энэ-жеп сорарга йөгөрө. Икенчесенен башмаклары катып киткэн — ансы кибеткэ май алырга чаба. Барысы да үгезлэренэ азык бирергэ ашыгалар. Алар Гаэттэн әйлөнөп кайтканда, инде төш житкэн булыр. Өч кос¹ араны жэяү үтөргө туры килчөк. Йөзлөрчө кешеләр белән очрашасы, сөйлөшөсө-нитөсө булыр, — юк, төштән дә алда кайту һич мөмкин түгел.

Бәйрәм килүенә барыннан да бигрэк бала-чага шатлана. Олыларга мәшәкәт — балаларга бәйрәм. Бу бәйрәмне алар көн саен ислэренэ төшереп тордылар. Менә бүгөн ул килеп тә житте. Балаларның түзәр хәлләре калмаган. Нигә ашыкмыйлар инде бу зурлар! Хужалык мәшәкәтлэрендә аларның ни эшләрә бар! Бәйрәм ашы пешерү өчөн йортта сөт белән шикәр бармы-юкмы — аларга барыбер. Аларның эше — тәмле бөккәннәр ашау гына. Аптырашта калган этисенен бүгөн ни өчөн ашыга-ашыга Чоудри Кайамали дигән авыл баена баруын аның улы каян белсен ди. Әгәр Чоудри мәрхәмәтлек күрсәтмәсә, бөтөн бәйрәм тоташ бер уразага әвереләсен алар уйлап та карамыйлар. Бала-чаганың кесәсә байлык алласы Куберның хәзинэләре белән тулган бит аның. Әледән-әле алар кесәлэреннән вак тәңкәләрне алып, санап карыйлар да канәгәтләнөп, яңадан салып куялар.

Энә Мәхмүт саный — берәү, икәү... унау... унике! Аныкы унике пайса².

Мохасинныкы — берәү, икәү, өчәү... сигез, тугыз... унбиш пайса!

Шушы пайсаларга алар хисапсыз күлөмдә уенчыклар, тәмле әйберләр, быргылар, туплар һәм башка бик күп нәрсәләр алырлар.

¹ Кос — озынлык үлчәве, өч-дүрт километр чамасында.

² Пайса — Һиндстанда иң вак акча тәңкәсә, аннаның дүрттән бер өлөшө.

Хәмит исә бүген һәммәсеннән дә кәефлерәк күренә. Биш яшьләрендәге ябык кына, сабыр гына бер малай ул. Аның әтисе былтыр ваба авыруыннан үлеп китте, әнисе, алла үзе белә, ни өчендер, ябыкканнан-ябыга барып, ахырда шулай ук дөнъяны куйды. Аның нәрсә белән авырганын берәү дә белми. Хәер, берәр жире авыртудан зарланган булса да, кем генә колак салыр иде икән аның зарына?

Хәмит хәзер үзенәң карт әбисе Әминә белән генә торып калды. Әбисе белән яшәүдән ул бик риза. Малай үзенәң әтисен акча эшләргә киткән дип уйлый. Ул аларга янчык-янчык акча алып кайтачак. Әнисе исә Алла әфәнденең йортына Хәмит өчен әйбәт-әйбәт әйберләр алырга дип киткән. Хәмит шуңа күрә шатлана да. Өмет — зур нәрсә ул, бигрәк тә балалар өчен! Аларның хыялы бернинди чикләргә белми.

Хәмитнең аягында башмаклары юк, башында — чит-читләре каралып, тузгып беткән иске бүрек, алай да ул бәхетле. Әтисе янчыклар, әнисе тәмле-тәмле нәрсәләр алып кайткач, Хәмит бар теләкләренә ирешәчәк. Шул чакны ул карап карар эле, Мәхмүтләр, Мохасиннар, Нурилар, Саммилар аныкы хәтле акча таба алырлар микән.

Бичара Әминә үзенәң алачыгында күз яшьләренә буылып елый да елый. Бүген бәйрәм булса да, аның өендә адашып калган бер генә бөртек ашлык та юк! Габид исән булса, бәйрәмне алар болай каршы алырлар идемени! Карчыкны өметсезлек тойгылары торган саен ныграк баса бара. Шушы Гаеп бәйрәмен кем генә уйлап чыгарды икән! Бу йортка бәйрәм нигә керсен, ул анда нишләсен, ә нарасый бала Хәмит! Кемнең дә булса яшәвендә яки үлемендә аның ни эше бар. Берәүнең үлгәнлеген, берәүнең яшәвен аңлыймыни эле ул! Аның эчендә — яктылык, тышында — өмет. Нинди генә кай-

гы-хәсрәт бергә жыелса да — Хәмитнең бәхетле, гөнаһсыз карашы аларны туздырып ташлаячак.

Менә Хәмит урамнан йөгереп керә дә әбисенә:

— Син, әбкәй, минем өчен курыкма. Мин бөтенесеннән дә иртәрәк кайтырмын. Курыкмый гына тор, яме! — ди.

Карт Әминәнең йөрәгенә кан сава. Авылдагы барлык балалар бәйрәмгә үзләренең этиләре белән баралар. Хәмитнең исә әтисе юк, Әминә әби аңа әтисен дә, әнисен дә алмаштыра. Ничек итеп аның бер үзен бәйрәмгә жибәрергә? Әгәр дә бала халык арасында югалып куйса, нишләрсен? Юк, Әминә моңа юл куймас. Бик кечкенә генә бит әле ул! Өч кос араны ничек жәяү барсын ди ул? Аякларын кырып бетерер. Өстәвенә башмаклары да юк. Болай ярамый, аңа оныгы белән бергә барырга кирәк, малай арыса, ул аны кулына алып. Ләкин биредә бөккәннәрне кем пешерер соң? Акчалары булса, бөккәннәрне ул кайту белән үк пешереп өлгертер иде. Ә хәзер менә кирәк нәрсәне сәгатьләр буге жыярга туры килә. Кичә ул күршесе Фахимәгә күлмәк тегеп биргән иде. Хезмәте өчен сигез анна алды. Бүгенге бәйрәм өчен ул бу акчаны күз карасы кебек саклаган булды. Әмма нишлисен инде, кичә, жыл ташлаган диярсең, әллә қаян сөт сатучы килеп керде дә тәмам бугазга ябышты! Бурычны түләргә туры килде. Әбиненң Хәмит өчен бернәрсәсә дә булмаган чакта, ичмасам, ике генә пайсалык сөт алырга кирәк иде ләбаса. Хәзер нибары ике анна калды, шуларның өч пайсасы Хәмит кесәсендә, калган бишесе — Әминә янчыгында. Бу — аның бар байлыгы. Бәйрәм китергән кыенлыкларны жиңеп чыгарга аңа Алла ярдәм итсен инде. Қилсәләр, барысы да — кер уучысы да, чөч кыручысы да, идән себерүчесе дә, пыяла мәржәннәр сатучының хатыны да — барысы да килер. Барысының да тәмлетатлы нәрсәләр ашыйсы килә. Тәм-томы аз булса, кунаклар

канэгать булмаслар. Эминэ берсенен дә күзенә күтәрелеп карый алмас. Аннары, ни өчен аңа шулкадәр хурлыкны үз өстенә алырга ди? Бәйрәм елына бер генә килә бит ул. Булса, тормыш бәхетле булсын. Аларның язмышлары да шушы бәйрәмгә бәйләнгән ич.

Бәйрәмгә баручы халык төркеме авылдан чыгып китте.

Бала-чага белән бергә Хәмит тә бара иде. Қайвакыт алар барысы да алга чабып китәләр. Аннары, берәр агач төбенә тукталып, арттагыларны көтәләр. Нигә олылар шулай әкрен баралар инде? Хәмиткә канатлар үскән диярсең. Үзенә ул беркайчан да арымас кебек күренә.

Менә шәһәргә дә килеп життеләр. Юлны ике яклап байларның бакчалары сузылып киткән. Әйләнә-тирәләре — таш койма. Агачларда бик күп манго жимешләре асылынып тора. Қайчакны малайларның берәрсә, юлдан таш алып, аны бакчага ыргытып жиберә. Тегеннән, бакча эченнән, сүгенә-сүгенә бакчачы килеп чыга. Малайлар шундук чабып китеп тә баралар. Алар шатланып көлешәләр: бакчачыны бигрәк кызык иттек диләр.

Менә инде зур йортлар да бацланып китте. Бусы — суд, тегесе — клуб, ә тегендә — колледж. Мондый зур колледжда нихәтле малай укый торгандыр инде! Хәмитләр мәктәбендә начар даннары чыккан, дәресләрдән качып йөри торган берничә олы малай бар. Аларны көн саен кыйныйлар. Биредә дә, мөгаен, андый малайлар житәрлектер, булмыйча мөмкин дә түгел. Ә клубта төрле сихерләр белән шөгыйльләнәләр дип сөйлиләр. Зур тамашалар да булгалый икән, тик балаларның берсенә дә анда керергә рөхсәт итмиләр икән. Биредә әфәнделәргә генә күңел ача да шул. Сакаллы кешеләр туплы уйнап яталар ди. Ханымнар да уйныйлар ди. Чынлап та! Авыл хатынына теге ни... нине... ничек әле... ракетканы биреп

карасаң, ул аны тота да алмас иде. Ракетка белән селтәнәп жиберүе булыр, егылып китүе булыр.

— Валлаһи дип әйтәм, безнең әнинең куллары калтырар иде! — диде Мәхмүт.

— Калтырар иде ди, таптың!

— Безнең әни дисәң, уннарча килограмм он тарттыра ала, — диде Мохасин, сүзгә кушылып. — Син әйтәсең, кулына кечкенә ракетка алса, аның кулы калтырар иде дисең? Соң ул көн саен коедан йөзләрчә чиләк су чыгара ич! Бер ана буйвол гына биш чиләк су эчеп бетерә. Ә ул мадамнарның, бер чүлмәк су тутырып алуға, күз аллары караңгыланыр иде әле.

Ары атладылар.

Алдарак кондитер кибетләре башланды. Аларны бүген бик матурлап бизәгәннәр. Ул хәтле тәмле әйберләргә кемнәр генә ашап бетерә икән? Карагыз әле, карагыз, кибет саен әллә ничә пот бардыр алар.

— Минем ишеткәнем бар, имеш, төннәрен кибеткә җеннәр киләләр икән дә бар нәрсәгә сатып алалар икән, — диде Мохасин. — Эти үзә әйтте, төн уртасында кибеткә әллә кем килә ди, бөтен әйберне үлчәп чыга да чын акчалар калдырып китә ди. Акчалары чып-чын, нәкъ безнекеләр төсле үк ди.

Хәмит ышанмады:

— Җеннәр чын акчаны каян алсыннар ди?

— Җеннәрнең акчасы аз дисеңме? — диде аңа каршы Мохасин. — Алар бит нинди хәзинәгә керәселәргә килсә, шуңа керә алалар. Хәтта тимер ишекләргә дә ача беләләр. Син ялгышасың шул, кадерлем! Асылташлар да, бүтән кыйммәтле нәрсәләр дә тулып ята ул җеннәрдә. Яраткан кешеләренә кәрҗин-кәрҗин асылташлар бирерләр, ди, алар. Ай-яй тиз

йөриләр, ди, үзләре... Хәзер биредә утырсалар, биш минуттан Калькуттага житәләр, ди.

— Бик зур булалардыр ул женнәр? — дип яңадан сорап куйды Хәмит.

— Буйлары күккә хәтле житә, ди, һич алдамыйм. Жңиргә басса, башы күккә тия икән. Теләсә, чүлмәк эченә дә керә ала, ди.

— Ә кешеләр аларның жаен ничек табалар икән? — дип кызыксынды Хәмит. — Берәрсе миңа аның сихерен әйтсен иде, женнәр миннән гел риза булып торсыннар өчен мин барын да эшләр идем.

— Моны мин хәзер үзем дә белмим, — дип җавап бирде Мохасин. — Ә менә сахиб Чоудри кул астында бик күп женнәр бар диләр. Берәр нәрсәне урласалар, Чоудри шундук белеп ала икән, хәтта каракның исемен дә әйтә икән. Шушы арада Джумратиның бозавы югалган иде. Джумрати өч көн буе эзләгән, тик бер каян да таба алмаган. Аннары күз яшьләре белән Чоудрига килгән. Теге шундук: «Бозавың терлекләр утарында», — дигән. Шуннан аны алып та кайттылар. Женнәр Чоудри янына килеп, дөньядагы бөтен яңалыкны сөйләп торалар икән.

Хәзер инде Хәмит Чоудриның ни өчен шундый бай да, дәрәжәле дә булуын аңлады.

Ары киттеләр. Менә бусы — мәйдан. Биредә полицейскийларны йөрергә өйрәтәләр: алга, артка, уңга, сулга. Төnnәрен ул мескеннәр, урлашу булмасын дип, бөтен җирдә йөриләр, саклыйлар.

— Син полицейскийларны әйбер саклап йөриләр дип беләсеңме әллә? — диде Мохасин, каршы төшеп. — Бигрәк күп беләсең икән! Тыңлагыз, галиҗәнап әфәнде: полицейскийлар урларга булышалар алар. Шәһәрдәге полицейский-

лар барысы да караклар белән бергә эш йөртәләр. Төн җитсә, полицейскийлар каракларга: «Урлагыз» диләр, ә үзләре икенче бер урамга китәләр дә: «Әй, әй!» дип тавыш биргән булып йөриләр. Шуңа күрә аларга акча елга булып агып килә дә. Минем бер абый полицейский булып эшли. Аена егерме рупий ала, ә өенә иллене җибәрә. Ант итеп әйтәм! Бер тапкыр мин аңардан: «Сез ул хәтле акчаны каян табасыз, абый?» — дип сорадым. Ә ул, көлөп: «Алла бирә, туганкай», — диде. Аннары үзе үк сөйләп тә бирде: «Без теләсәк, бер көн эчендә йөз меңнәрне таба алыр идек, ди. Без хурлыкка калмаслык һәм эштән куылмаслык кадәр генә алабыз», — ди.

— Алай урлашкач, ни өчен аларны беркем дә тотмый соң? — дип сорады Хәмит, гажәпләнеп.

Мохасин, аның беркатлылыгын кызганып:

— И, син бигрәк ахмак икәнсең! — диде. — Кем тотсын аларны? Алар үзләре тоталар ич. Ә менә алла аларга җитәрлек җәза бирә. Эшләп тапмаган нәрсә файдага бармый ул... Берничә көн элек абыйның өендә янгын булды. Бөтен мал-мөлкәте янды да бетте. Бер чүлмәгә дә калмады хәтта. Әллә ничә көн агач төбендә кундылар. Алла белән ант итеп әйтәм — агач төбендә менә! Аннары әллә каян бурычка йөз рупий алды да хужалыгын аякка бастырды да куйды.

— Йөз ул илледән күбрәкме? — дип сорады Хәмит.

— Таптың, иллене йөз белән чагыштырырга? Илле ул бер янчыкка да сыеп бетә, ә йөз рупий ике янчыкка да сыймас...

Хәзер инде йортлар ешрак күренә башлады. Ярминкәгә баручы халык төркемнәре очрый башлады. Һәммәсе дә матур итеп киенгәннәр. Кайберләре көймәле җиңел арбада, икенчеләре, кукрайган һәм хушбуй сөрткәннәре, автомобильләрдә баралар.

Бер төркем авыл кешеләре, гомуми шатлыкка бирелеп, төрле яклап килгән куркынычка да карамастан, бара да бара. Шәһәрдәге бар нәрсә дә балалар өчен гадәттән тыш булып күренә иде. Нәрсәгә генә карамасыннар, авызларын ачып, тик басып калалар шунда. Хәтта арттан әледән-әле яңгырап торган машина гудоклары да аларны бу хәлләреннән чыгара алмый иде. Ә Хәмит чак-чак кына автомобиль астына эләкмичә калды.

Көтмәгәндә балалар каршында Гае́т бәйрәме урыны ачылып китте. Югарыдан, куе тамаринд агачларыннан, күлгә төшә иде. Аста — таш түшәлгән идән, аңа бик зур келәм жәйгәннәр. Ә бәйрәмгә килүчеләрнең бер-бер артлы тезелешкән сафлары әллә кайларга, еракка-еракка сузылган, аларның очы-кырые да күренми. Кешеләр келәм булмаган жирләрдә дә басып торалар. Яңа килгәннәр артка басалар иде. Алда урын беткән иде инде. Безнең сәяхәтчеләребез дә артка килеп бастылар. Бәйрәм намазы башланды.

2

Бергәләп укылган намаздан соң кешеләр бер-берсен ко-чаклыйлар һәм бәйрәм белән тәбрик итешәләр. Аннары барысы да тәмле әйберләр, уенчыklar сатыла торган кибетләргә, ларекларга ашыгалар.

Авил кешеләреннән әлегә төркем, бала-чага шикелле, бөтенесенә дә сокланып, шатланып туя алмый. Бирегә карагыз әле, биредә — даган. Бер пайса түлгез дә утырыгыз. Сез

үзегезне эле кош кебек күккә менеп киткәндәй, эле таш кебек жиргә төшкәндәй хис итәрсез. Ә бусы — карусель. Озын колгаларга агач филләр, атлар, дөяләр асып куйганнар. Бер пайса түләгез дә теләсә кайсына утырыгыз.

Хәмитнең иптәшләре — Мәхмүт, Мохасин, Нури һәм Самми — шушы атларга, дөяләргә атланалар. Хәмит бер читтә басып тора. Аның нибары өч пайса акчасы бар. Ул карусельдә әйләнү рәхәте өчен генә үзенң байлыгының өчтән бер өлешен әрәм итә алмый шул.

Менә, ниһаять, алар карусельне калдырып, уенчыклар сатып алырга юнәләр. Биредә төрле-төрле уенчыклары булган кибетләр һәм лареклар тезелешеп утыралар. Аларда солдат һәм сөт сатучы, раджа һәм адвокат, су ташучы, кер уучы һәм дәрвиш сыннары — бәләкәй курчаклар бик күп. Һай, нинди матур уенчыклар алар! Мактап бетерә алмассың!

Мәхмүт бер бәләкәй солдат-курчакны ала — аның өстендә яшькелт мундир һәм кызыл чалма; жылкәсенә мылтык күтәргән, сугыш уенын өйрәнә диярсен.

Мохасинга су ташучы ошады. Су ташучы су тутырылган кувшин авырлыгыннан бөгелеп төшкән, үзе бер кулы белән аның сабыннан тоткан. Нинди канәгать ул! Мөгаен, ул берәр жыр жырлый торгандыр эле. Үзе кувшинның суын түгәргә жыена кебек тә күренә.

Нуриның күзе адвокатка төште. Аның йөзеннән үк галим икәне күренеп тора! Кара мантия, аның астында кар төсле ак кыска чикмән, күкрәк кесәсендә — алтын чылбырлы сәгать. Адвокат бер кулына законнар жыйнагын тоткан. Ул, сорау алганнан соң яки бәхәстә катнашканнан соң судтан кайтып килә ахры.

Бу уенчыкларның һәммәсе дә икешәр пайса тора иде. Хәмитнең акчасы — нибары өч пайса. Шушындый кыйммәтле

уенчыктарны ул ничек алсын инде? Өстәвенә, уенчыктар бик кыска гомерле әйберләр ич алар. Ялгыш төшереп җибәрсәң — челпәрәмә килә дә вәссәлам. Бер тамчы су тиде исә — бөтен буявы юыла да бетә. Андый уенчыктар белән нишләсен ул, нигә кирәкләре бар. аларның?

— Минем су ташучым көн буге — иртән дә, кичен дә. су ташып торачак, — дип мактана Мохасин.

— Ә минем солдатым йортны саклап торачак. Берәр карак килеп чыкса, ул — шалт! — мылтыгыннан атар да үтерер.

— Ә минем судьям хөкем эшләрен бик шәп алып барачак.

— Ә минем кер уучым көн саен керләр уар, — ди Самми, иптәшләреннән калышмыйча.

Хәмит уенчыктарны хурлаган була: аларны бит балчыктан гына ясаганнар, төшеп китсәләр, челпәрәмә киләчәкләр ич алар! Ә үзе алардан күзләрен дә ала алмый: бер генә тотып карасаң иде, ичмасам! Малайның куллары үзеннән-үзе уенчыктарга таба сузыла. Ләкин балалар үз хисләрен аямыйча иптәшләрен кызгану тойгысын бөтенләй белмиләр, сүз яңа уенчыктар турында барганда инде бигрәк тә шулай була. Хәмитнең теләге, шулай итәп, тормышка ашмыйча кала.

Уенчыктарны тәм-том алмаштыра. Берсе — пыяласыман кәнфит, икенчесе — йөзем, өченчесе тагын кәнфит сатып ала. Малайлар аларны рәхәтләнеп ашыйлар.

Хәмит тагын дусларыннан читләшә. Мескеннең нибары өч пайсасы бар. Ни өчен берәз тәмле-татлы нәрсәләр алмаса ди? Ул, төкерекләрен йотып, барысына да карап тора.

— Хәмит! — дип кычкыра аңа Мохасин, — мә кәнфит! Шундый тәмле!

Хәмит икеләнә. Ул моны юньсез шаярту булмагае дип шикләнә, чөнки Мохасин аны сыйлардай киң күңелле малай түгел ул, әмма Хәмит, шуны белә торып та, иптәше янына килә. Тегесе кәнфитне чыгарып Хәмиткә суза. Малайның кулы кәнфиткә таба үрелү белән Мохасин аны тиз генә үз авызына кабып жибәрә. Мәхмүт, Нури һәм Самми рәхәтләнеп көлэләр. Хәмит уңайсызланып кала.

— Ярый, бу юлы, ант итеп әйтәм, Хәмит, бирәм. Мә, ал, — ди Мохасин, яңадан аңа мөрәжәгать итеп.

— Үзең аша! Син нәрсә, минем акчам юк дип беләсеңме? — дип җавап кайтара Хәмит.

— Нибары өч пайсамы? — дип көлә Самми. — Өч пайсага нәрсә алмакчы буласың син?

— Минем йөземне кабып кара, Хәмит, — дип тәкъдим итә Мәхмүт, — Мохасин — юньсез ул.

— Таптыгыз шатланыр нәрсә — тәм-том, имеш! Аның турында китапта да бик начар әйтелгән, — ди Хәмит, каршы торырга тырышып.

— Ә үзең эчтән генә: «Тәмләп карасаң шәп булыр иде», дип уйлыйсыңдыр әле! — дип үрти аны Мохасин. — Нигә син акчаңны тотмыйсың соң?

— Аның хәйләсен беләбез: без үзебезнең акчаны тотып бетергәч кенә ул безне, үчекли-үчекли тәмле нәрсәләр ашамакчы була, — ди Мәхмүт.

Кондитер кибетләреннән соң тимер-томыр товарлары сатыла торган кибетләр китә. Аларда алтын суы йөгертелгән арзанлы бизәнү әйберләре бик күп. Ләкин балаларны кызыктырырдай берни дә юк. Алар ары атладылар. Тик Хәмит кенә тимер-томыр кибете янында тукталып калды. Анда берничә кыскыч ята иде. «Әбинен кыскычы юк. Ул учактан кабартма алганда гел кулларын пешерә», дип уйлады малай.

Әгәр Хәмит аңа кыскыч алып кайтса, әбисе ничек сөенер иде! Ул беркайчан да бармакларын пешермәс иде. Өйгә файдалы әйбер кайтыр иде. Уенчыкларның ни файдасы бар? Бушка акча әрәм итү генә алар. Башта берәз уйныйсың да, аннары карыйсың да килми. Ярый әле өеңә алып кайта алсаң — юлда ук төшереп ватуың бар. Ә кыскыч бит файдалы әйбер! Телисең икән — учактан кабартмалар ал, телисең икән — утлы күмерләрне болгат. Берәрсе ут сорап килә калса, шундук күмер кисәген тартып аласың да тегеңә сузасың: мә, рәхим ит! Аның бичара әбкәсе базарга кайчан гына бара алыр әле, аннары бу хәтле акчаны каян табар ул? Көн дә кулларын пешерә.

Хәмитнең иптәшләре алга ук киттеләр инде. Алар бер чатыр янында туктаганнар да шикәрле жимеш суыннан эерләнгән ширбәт эчеп торалар.

«Нинди сараннар бу малайлар! — дип уйлый Хәмит. — Нихәтле тәмле нәрсәләр алдылар, миңа берсе дә бер бөртек тә бирмәде! Шуннан соң тагын: минем белән уйна да, минем белән уйна, анысын эшлә дә, монысын эшлә дигән булалар житмәсә. Хәзер миңа берәрсе: «моны эшлә» дип әйтеп кенә карасын, мин аңа җавап кайтара белермен! Ул тәмле-татлы әйберләрнең нәрсәсе бар инде, йә? Татлы нәрсә ашасаң, авызың кибең кала, телең татлыга күнегә. Аннары, өеңнән акча урлап тәмле әйбергә тота башларсың. Китапларда ялганны язып тормаслар иде инде. Соң мин начарлык эшләргә телиммени? Әбием кыскычны күрер дә: «Оныгым минем турыда да кайгырткан!» — дияр. Мең-мең рәхмәт укыр үземә. Аннары кыскычны бөтен күршеләргә күрсәтер. Бөтен авыл белер — Хәмит кыскыч алып кайткан диярләр. Нинди әйбәт малай диярләр. Ә бу малай-шалайга уенчыклары өчен берәр кеше рәхмәт әйтер дисеңме? Юк. Олыларның рәхмәте

шундук аллага барып житә ди бит. Минем акчам юк, Мәхмүт белән Мохасин шуңа күрә борыннарын күтәрәләр инде. Алай да мин аларга бирешмәмен әле. Уенчыкларыгыз белән уйнагыз, тәмле-татлы нәрсәләр ашагыз әйдә. Мин ярлы булсам да, беркемнән бернәрсә сорамыйм. Аннары, иртәме-соңмы, минем әтием кайтыр. Әнием дә кайтыр. Шул чакны теләсәм никадәр уенчыгым булыр минем. Һәммәсенә берәр кәржин уенчык бирермен. Менә шунда алар чын дус нинди булганын белерләр. Юкса, бер пайсалык тәмле әйбер алганнар да, үчекләгән булалар... Бөтенесе дә Хәмит кыскыч алган дип көлөргә тотыныр инде... Көлсәләр, көләрләр! Минем ни эшем бар аларда!»

— Бу кыскыч ни хак тора? — дип сорады Хәмит кибетчедән.

Кибетче аңа карап алды да, малай янында олылардан берәүне дә күрмәгәч:

— Сиңа кирәге юк аның, — диде.

— Сатыламы-юкмы? — дип кабат сорады Хәмит.

— Нишләп сатылмасын ди? Нигә дип ята дисең ул монда?

— Алайса, ни өчен җавап бирмисез? Күпме тора?

— Алты пайса.

Хәмитнең йөрәге өзәлөп төшкәндәй булды.

— Соңгы бәясә күпме?

— Биш пайса. Теләсәң — аласың, теләмәсәң — табаныңны ялтырат.

Хәмит, бар хәлен җыеп:

— Өч пайсага ризамы? — дип сорады. Ул шулай диде дә, кибетченең сүгенүен ишетмәс өчен, тизрәк ары китеп барды.

Әмма кибетче сүгенмәде. Ул, малайны чакырып китерде

дә, аңа кыскычны тоттырды. Хәмит аны мылтык кебек итеп
жылкәсенә куйды, һәм, күкрәген киереп, горур атлап иптәш-
ләре янына килде.

— Менә жүләр! Ник алдың ул кыскычны! Нишләмәкче
буласың аның белән? — дип кычкырды Мохасин, көлеп.

Хәмит, кыскычны жиргә ыргытып:

— Яле, үзенң су ташучыңны жиргә ыргытып кара әле.
Көле дә калмас, — диде.

— Кыскыч уенчыкмыни ул?

— Ә ник уенчык булмасын? Жылкәңә салдың исә — мыл-
тык була, кулыңа тотсаң — дәрвиш таягы; телім икән, мин
аңарда тәлинкәдә уйнаган кебек уйный алам, шундый шәп
музыка чыга! Кыскычым белән бәрәп жибәрсәм, сезнең бөтен
уенчыкларыгыз челпәрәмә килерләр. Ә сез уенчыкларыгыз
белән минем кыскычны нишләтә аласыз? Берни дә. Кыскыч
ул — минем батыр каһарманым!

Үзенә шөлдерле барабан сатып алган Самми:

— Алмашасыңмы? Ул ике анна тора, — дип тәкъдим
итте.

Хәмит, барабанга кимсетүле караш ташлап:

— Теләсә, минем кыскыч аның эчәкләрен актарып таш-
лый ич. Исең киткән, бер тарттырып куелган тире кисәге
шунда! Су тиде исә, бетә бит ул. Ә минем батыр кыскычы-
ма — су тисә дә, ут тисә дә, өермә китереп бәрсә дә — берни
булмый! — дип жавап кайтарды.

Кыскыч барын да сокландырды. Ләкин берәрсенең акча-
сы калган идеме соң? Аннары, ярминкәдән дә шактый ерак
киткәннәр иде инде алар. Сәгать күптән инде тугызны сукты,
кояш та бик яман пешерә башлады. Малайлар өйләренә
ашыгалар иде. Ә Хәмит шундый хәйләкәр! Шуңа күрә дә ул,
июньсез, акчасын тотмаган.

Малайлар ике төркемгә бүленделәр. Берсендә — Мохасин, Мәхмүт, Самми һәм Нури, ә икенчесендә — Хәмит бер ялгызы. Алар аяусыз бәхәсләшәләр. Самми хыянәтче булып чыкты — ул Хәмиткә килеп кушылды. Хәмиттән бер-ике яшыкә олырак булган Мохасин да, Мәхмүт тә, Нури да ахырдә берәм-берәм жиңеләләр. Дәрәслек Хәмит ягында. Балчык бер нәрсә, ләкин инде корыч дип йөртәлгән металл бөтәйләй икенче. Корыч корыч шул инде. Юлбарыс килеп чыга калса, су ташучы әфәнденең кыюлыгы шундук жиңгә очар; солдат үзенең балчыктан ясалган мылтыгын ташлар да кая да булса шылыр; судья әфәнденең дә хәле шәптән булмас: үзенең мантиясенә башын тыгып, ул да жиңгә авар. Ә кысқыч — батыр ул, ул әкият каһарманы юлбарысны муенынан әләктереп алыр да, тегенең бәбәкләре атылып чыгар.

Хәмит үзенең соңгы дәлилен китереп:

— Су ташучы бит бөтән кешенең ялчысы булып йөри. Су китерә, ашыга, ишек төпләрен чылатып бетерә, — диде.

Мохасин тәмам жиңелеп калды. Мәхмүт аңа ярдәмгә килде:

— Ә менә сезне тотә калсалар, бәйләрләр дә судка китерерләр. Менә шул чакта сез судьяның аяк астында аунап ятырсыз әле.

Хәмит мондый төпле әйтәлгән сүзгә жавап кайтара алмады, ул тик:

— Кем тотсын безне? — дип кенә куйды.

— Шушы мылтыклы солдат, — диде Нури, горурланып.

Хәмит аны үчәкләп:

— Шушы мескен солдат батыр каһарманы тотә алыр дисеңме! — дип кычкырып жиңәрде. — Яле, солдатыңны китер әле, көрәшәп карыйк әле. Ул бит кысқычны күрү белән

үк табаннарын ялтыратачак! Ничек инде шул мескен безне тотсын ди?

Мохасин яңадан һөжүм итеп:

— Синең кыскычың көн саен утта яначак! — дип кычкырды.

Ул Хәмит моңа каршы бер сүз дә әйтә алмас, дип уйлаган иде, әмма Хәмит җавапны бик тиз тапты:

— Утка батырлар гына керә ул, хөрмәтлем. Сезнең шушы судьяларыгыз, солдатларыгыз, су ташучыларыгыз өйдә кирәкмәс чүп-чар гына булачак. Ә минем каһарманым утта янса да сер бирмәс.

Мәхмүт бирешмичә:

— Судья әфәнде өстәл артында креслода утырачак, ә синең кыскычың кухняда аунап ятачак, — диде.

Бу сүзләр хәтта Самми белән Нурига да җан керттеләр. Дөрөс әйтте егет! Кухняда аунап ятудан бүтән ни эшли ала соң ул кыскыч!

Хәмитнең башына тагын да ныграк ышандырырдай җавап килмәгәч, ул бәхәсләшергә тотынды:

— Минем кыскыч кухняда калыр дисеңме? Менә тагын! Адвокат әфәнде креслога утыру белән минем кыскыч килеп чыгар да аны җиргә бәрәп төшерер, аннары законнар җыелмасын тегенең корсагына тутырыр.

Җавап уңышлы түгел иде. Ләкин законнар җыелмасын корсакка тутыру мөмкинлеге малайларны эсәрләндереп җибәрде, аларга бик нык тәэсир итте. Өч батыр авызларын ачкан көйгә катып калдылар, әйтерсең алар әллә нинди тимер очырткычны кәгазь очырткычны йотып җибәрүен күреп алганнар иде. Алар законны авыздан чыга торган бернәрсә дип беләләр иде. Ләкин аны корсакка кертәп җибәрү — бусы инде, әдәпсезлегенә карамастан, аз булса да яңалык иде.

Бәхәс кырында Хәмит жиңеп чыкты. Аның кыскычы ка-
нарман иде. Хәзер инде малайларның берсе дә моның белән
килешмичә кала алмады.

Жиңелгәннәр жиңүчегә хөрмәт белән карый торган була-
лар, энә шундый хөрмәт Хәмит өлешенә дә туры килде.

Башкалар өчәр-дүртәр анна тотсалар да бер нинди фай-
далы әйбер ала алмадылар. Хәмит исә өч пайсага хөрмәт
яулап алуға иреште. Чыннан да, уенчыклардан ни файда?
Барысы да ватылып бетәчәк. Ә Хәмитнең кыскычы озак ел-
лар буе яшәячәк.

Килешү шартларын сөйләшә башладылар.

— Кыскычыңны миңа тотып карарга бир әле. Ә син ми-
нем су ташучыны алып кара, — дип тәкъдим ясады Мохасин.

Мәхмүт белән Нури да үзләренең уенчыкларын тәкъдим
иттеләр.

Хәмит мондый шартларга бер тамчы да каршы килмәде.
Кыскыч чиратлап кулдан-кулга күчте. Ә уенчыклар чи-
ратлап Хәмит кулында булып алдылар. Нинди матур уен-
чыклар.

Хәмит жиңелгән иптәшләренең күңелен юатырга ты-
рышып:

— Мин сезне үчекләдем генә. Чынында шушы тимер кыс-
кычны сезнең уенчыклар белән чагыштырып буламы соң? —
диде.

Ләкин малайларны бу аз гына да юандырмады. Кыскыч
аларның күңелен биләп алган иде инде.

Мохасин Хәмиткә каршы төшөп:

— Бу уенчыклар өчен безгә беркем дә рәхмәт әйтмәс
шул, — диде.

— Кая ул рәхмәт әйтү! — дип өстәп куйды Мәхмүт. —
Ярый әле кыйнамасалар. Менә күр дә тор минем эни: «Яр-

минкәдә шушы балчык уенчыктан юньләрәк берни дә юк иде-мени?» — дияр.

Әйе, бу уенчыкларны күргәч берәүнең дә әнисе шатланмас. Ә менә Хәмитнең әбисе, кыскычны күргәч, шатланыр да шатланыр ичмасам. Моның белән Хәмиткә килешергә туры килде. Хәмит бөтен акчасын тотса да, үкенерлек түгел иде. Өстәвенә аның кыскычы хәзер каһарман да, бөтен уенчыкларның патшасы да булып калды.

Юлда Мәхмүтнең ашыйсы килә башлады. Аның әтисе юлга дип биргән банан жимеше бар иде. Мәхмүт аны барытик Хәмит белән генә бүлеште. Ә калганнар аларның жимешенә ничек итеп тәмләп ашауларын карап кына тордылар. Бу — кыскычның казанышы иде.

3

Сәгать унбердә авылда ыгы-зыгы купты. Бәйрәмнән ирләр белән малайлар кайтып життеләр. Мохасинның сеңелесе абыйсы янына йөгереп килде дә аның кулыннан су ташучыны тартып та алды. Кызый шатлыгыннан сикереп куйды. Су ташучы әфәнде шунда жиргә төште дә челпәрәмә килде. Ике туган тукмаклашырга тотындылар. Аннары икесе дә акырып еларга керештеләр. Житмәсә әниләре, тавышны ишетеп, үзләрен бик каты ачуланды һәм икесенә дә биргәләп ташлады.

Ә Нуриның хөрмәтле адвокаты, үзенә тиеш булганча, даншөһрәт эчендә үлеп китте. Адвокат жирдә яки скамьяда утырырга тиеш түгел — аның югары дәрәжәле кеше икәнен

истә тотарга кирәк,— шунлыктан стенага ике кадак кагып куелды. Аларга такта кисәген беркеттеләр, тактага кәгазь келәм жәйделәр. Адвокат әфәнде, раджа кебек, тәхеткә менеп утырды. Нури аны жылпәзә белән жылләтергә кереште. Судларда тәрәзә пәрдәләре дә, электр вентиляторлар да була. Ич югында, ичмасам, гади бер жылпәзәсез дә ярамый бит инде? Аңардан башка баш эшли алмый ич. Нури камыш жылпәзә табып алды да шуның белән жылпи башлады. Кем белсен нидән, әллә һава дулкыныннан, әллә жылпәзә бәрелүеннән, адвокат әфәнде яңадан балчык кисәгенә әверелеп калды. Шуннан соң зур тантана белән жиназасын укыдылар һәм адвокатның фани калдыкларын чүплеккә чыгарып ташладылар.

Хәзер инде Мәхмүтнең солдаты гына калды. Аңа һич кичекмәстән авылны саклау бурычы йөкләнде. Ләкин полиция солдаты — үз аягында йөрүче гади кеше түгел ул. Аны паланкинга утыртып йөртәчәкләр. Әллә каян әллә нинди кәржин таптылар, аңа иске, тузып беткән кызыл чүпрәк жәйделәр һәм солдат әфәнде шунда бик һәйбәтләп кереп урнашты. Нури шушы кәржинне күтәрәп алды да ишек алдында әйләнгәләп йөрергә тотынды. Аның ике энесе кәржин артынан чаба-чаба солдат булып: «Тыңла! Тыңла!» дип кычкырып йөрделәр. Ләкин, шундый да бәхетсезлек булса булыр икән, Мәхмүт абынып китте! Кәржин аның кулыннан ычкынды да хөрмәтле солдат үзенәң мылтыгы-ние белән жиргә барып төште. Аның бер аягы өзелеп чыкты. Мәхмүт үзен яхшы доктор дип исәпли иде. Аның бер төрле мае бар иде, шуның белән, күз ачып күз йомганчы, өзелгән аякны ябыштырып куярга мөмкин иде. Тик фиға агачының сөте генә кирәк. Фиға сөте дә табылды. Аякны ябыштырып куйдылар. Ләкин солдатны турайтып бастырулары булды, аягы тагын ярак-

сызга әверелде. Ул гынамы әле: хирургия операциясе вақытында солдатның икенче аягы да өзелеп чыкты. Хәзер инде солдат кисәге, һич югында, бер урында гына утыра алачак. Бер аяк белән генә ул ни утыра, ни йөри алмый иде. Шулай итеп солдат суфыйга әверелде. Йортны ул бер жирдә утырган килеш кенә саклый. Теләгән чакта ул хәтта алла булып та куя. Аның башындагы чачаклы чалмасы юкка чыкты: хәзер аны теләсә кем дип әйтергә була. Аны хәтта таш гер урынына файдаланырга да мөмкин.

Инде хәзер, рәхим итеп, безнең хөрмәтле Хәмитебез турында тыңлагыз. Әминә әби, аның тавышын ишеткәч тә, шундук өеннән йөгереп чыкты. Ул, оныгын кулына алып, үбә башлады. Қинәт ул сискәнәп китте:

— Бу кыскычны каян алдың?

— Мин аны сатып алдым.

— Күпмегә?

— Өч пайсага.

Карт Әминә сукранып:

— Нинди аңгыра малай бу! — диде. — Инде төш житкән, ә ул авызына сыңар валчык та алмаган. Аннары, карагыз әле, нәрсә алып кайткан бит? Кыскыч! Ярминкәдә шушы ти-мер кыскычтан да юньлерәк нәрсә таба алмадыңмыни?

— Әбекәй, син гел тимер учакка кулыңны пешерәсең. Менә шуңа күрә дә мин аны сиңа алып кайттым, — диде Хәмит, гаепле кыяфәт белән.

Қарчыкның йөрәгендәге ачуы сөю хисе белән алмашынды, әмма бу — күзгә күренеп торган һәм сүз белән әйтергә мөмкин булган сөю түгел иде. Бу — нык, тирән, очсыз-кырыйсыз киң, мәңге яши торган сүзсез сөю иде.

«Нинди нечкә күңелле, нинди шәфкатьле, нинди кешелекле бу бала», — дип уйлады әби. Уенчыклар да, тәмле нәрсә-

ләр дә аласы бик килгәндер аның! Әмма ул берни дә алмаган, ул үзенң карт әбисе турында уйлаган. Никадәр сөю һәм көч бар бу сабыйда! Әминә әбинәң йөрәге әйтеп бетергесез бәхет белән тулды. Ул елап жибәрде.

Гади бер кыскыч ниләр эшләп ташлады бит!

Бүген Хәмит олы, Әминә әби бәләкәй булды. Ул оныгына сыенды, һәм аның йөзе буйлап кайнар яшь тамчылары төгәрәде.

Карт Әминәнең нигә елаганын Хәмит аңлый ала идеме соң әле...

ТХАКУР КОЕСЫ

улы чүмечне ирененә тигезү белән, Жокхуның борынына сасы ис килеп бәрелде.

— Бу нинди су бу? — дип сорады ул хатыннан, ачуланып. — Эчәрлек түгел ич: сасыган ис килә. Минем тамагым кибең бетте, ә син әллә нинди эшәке су эчерәсең!

Ганги суга көненә бер тапкыр, кичләрен генә бара иде. Еш йөрерлек түгел, кое шактый ерак. Бу суны ул кичә китергән иде, аңарда һичнинди ис-мазар юк иде. Бүген андый ис-каян килгән икән? Ганги суны иснәп карады: чыннан да, үлөксә исе килә. Мөгаен, коега берәр терлек-мазар төшеп үлгәндер. Ләкин башка суны каян алырга соң?

Тхакур¹ коесына барырга аңа кем рөхсәт итәр? Якын да жибәрмәсләр — сүгеп ташларлар. Авылның түбән очында өченче кое — сәүдәгәр коесы бар. Әмма анда да су алырга бирмәсләр. Авылда бүтән кое юк иде.

Жокху берничә көннән бирле авырый иде. Ул сусавын көч-хәл белән генә басып, тын гына ята. Менә ул тагын телгә килеп:

— Чыдар хәлем калмады. Су бирсәңче. Борынымны кыскач, ничек тә йотып жибәермен әле, — диде.

Ләкин Ганги аңа эчәргә бирмәде. Бу шакшы судан авыруга тагын да начаррак буласын аңлый иде ул. Ганги бозылган суны кайнатып чистарту мөмкин икәннен белми иде.

— Бу суны ничек эчмәкче буласың? — диде Ганги кискен генә. — Коеда нинди хайван үлгәннен кем белә. Мин сиңа әйбәттен китерермен.

— Суның әйбәттен каян алмакчы буласың син? — диде Жокху, гажәпләнеп.

— Авылда тагын тхакур белән саху² коесы бар бит әле. Бер чүмеч су алырга да рөхсәт итмәсләр микәнни?

— Син алардан берни дә ала алмассың. Кара аны, тотсалар, изеп ташларлар. Өйдә утырсаң шәбрәк булыр. Изге брахманнар да каргарлар үзеңне. Тхакур таяк белән кыйнап ташлар, ә сәүдәгәр әжәтне биш тапкырга арттырыр. Ярлы-ябагайның жәфасын аңлаймыни алар? Үлеп ятсак та, яныбызга килеп караучы булмас. Андый кешеләр үз коеларынан су бирәләр димени?

Бу — ачы хакыйкәт иде. Моңа Ганги ни дип тә җавап кайтара алмады. Алай да ул авыруга сасы суны эчәргә бирмәде.

¹ Т х а к у р — алпавыт, бай арендатор.

² С а х у к а р, с а х у — ростовщик, сәүдәгәр.

Кичке сэгать тугызлар иде. Көне буге эшлэп арыган хезмэт кешелэре күптэн йокыда иде инде. Тхакур капкасы төбенэ берничэ эшлексез адэм жыелган. Аларның сөйлэшкәне яу кырындагы батырлык турында түгел, һич юк: сугыш батырлары заманы күптэн үткән инде. Хөкем низагларындагы, судлашулардагы егетлекләр турында иде сүз. Тхакурның гажәп бер осталык белән полиция инспекторына бирем төртеп, четрекле бер эштән котылып калуын исләренэ төшереп утыралар иде алар. Әйе нинди осталык белән ул бер бик әһәмиятле хөкем документының күчermәсен кулына төшерде. Суд приставы да, тикшерүче дә бертавыштан күчermәне эләктереп булмас дип торганнар иде. Берсе илле, икенчесе йөз рупий таләп иткән иде, ә тхакур сукур бер пайса да тотмыйча аны кулына төшерде дә куйды! Эшeңне жайлы бeлeргә кирәк шул!

Кое читенэ беркетелгән фонарь тонык кына яктылык сибә. Ганги сиздермичә генэ кое янына барды да уңайлырак вакытны көтә башлады.

Бөтен авыл суны шушы коедан эчә. Бар кешегә дә рөхсәт ителгән. Тик алар гына, мескеннәр, коедан су ала алмыйлар¹. Горейф-гадәт белән изгеләшкән каста — катлау тыюларына һәм чикләүләренэ каршы Гангиның йөрәгендә нәфрәт дулкыны купты.

«Ни өчен алай ул: без — эшәке, ә бу кешеләр — әйбәт? — дип уйлады ул. — Муеннарына чылбыр тагып йөргән өчен генәме²! Чынында алар барысы да иң эшәке кешеләр бит: урлылар да, алдыйлар да, даулашалар да. Күптән түгел генэ әле шушы тхакур бер ярлы көтүченең сарыгын урлады

¹ Гиндстанда әле соңгы елларга кадәр дини гадәт буенча түбән катлаулардагы бер төрле хокуксыз кешеләргә жәмәгать коесыннан файдалану тыелган булган.

² Югары катлау кешеләре муеннарына изге чылбыр тагып йөриләр.

да суеп ашады. Хөрмәтле пандитның¹ өендә елның ел буе азартлы уеннар уйнап яталар. Саху әфәнде исә сары майга үсемлек маен кушып сата. Алар безне эшләргә мәжбүр итәләр, ә хакын түләргә дигәндә, йөзләренә үлек төсә керә. Ниләре белән бездән артык соң алар? Тамаклары белән безне уздыруын уздыралар — бусы шулай! Без чат саен үзебезне аксөяк нәселдән дип кычкырып йөрмибез шул...»

Аяк тавышлары ишетелде. Кайсыдыр коега таба килә иде. Гангиның йөрәге калтыранып тибә башлады. Аны биредә күрә калсалар, бәла-казадан котыла алмассың! Артыңа бер-ике тибү белән генә ычкындырмаслар. Ул, кувшин белән бауны эләктереп, иелә-иелә коедан читкә йөгерде дә бер куге агач күлэгәсенә кереп яшеренде. Бу кешеләр кемне дә булса кызганып торалармы соң? Алар бичара Маханганы шулхәтле нык кыйнадылар, теге әллә ничә ай кан төкереп ятты. Нәрсә өчен генә әле, бушка эшләргә теләмәгәнә өчен генә бит!

Кое янына ике хатын килеп туктады. Су ала-ала алар сөйләшүләрен дәвам иттеләр.

— Кара син ул әфәнделәрне! Үзләре кичке ашка утырдылар, ә безгә салкын су китерергә кушалар. Өйдә су тутырып куярга чүлмәк сатып алырдай да акчалары юк, диярсең.

— Ирләр безнең ял итүебезне яратмыйлар шул. Алар өчен үткен пычактан да яман ул.

— Шулай шул. Чүлмәк алып суга үзләре барып кайтсалар ни булыр иде! Кая ул! Куша гына беләләр, әйтерсең без, килде-китте асраулар!

— Асрау булмый, кем соң син йортта? Соң үзеңне ашатмыйлар да, киендермиләрдәмени? Өстәвенә, жай табып, бер-

¹ П а н д и т — укымышлы, брахман, борынгы дини китапларны — ведларны белүче дин әһеле.

ничә рупий акча да урлап куясың. Ниенң белән син асрау түгел?

— Ярар, мыскыллама инде, сеңелкәй! Бу тормыштан аз тына булса да ял итәсем килә, шундый туйдым! Башка гаиләдә шушылай эшләсәм, тынычрак яшәр идем. Ирем дә кадеремне белер иде. Ә боларда дөнья куып үлсәң үләрсең, рәхмәт сүзен ишетмәссең.

Хатыннар, су алгач, китеп бардылар. Ганги поскан жиреннән чыкты да кое янына килде. Тхакурның капкасы төбөндә беркем дә юк иде инде. Эшлексезләр таралышканнар иде. Тхакур үзе, капканы бикләп, ишек алдына йокларга китте. Ганги иркен сулап куйды. Хәзер аңа берни дә комачауламый иде инде.

Мөгаен, әкияттәге патша улы да тереклек суы белән үлем суын алган чагында Ганги кебек шулкадәр саклык белән эш итмәгәндер. Ганги тавыш-тынсыз гына кое читенә менеп басты да, кувшинның муенына бау бәйләгәч төнлә дошман ныгытмасын күзәтергә кәргән солдат шикелле сагаеп, як-ягына каранып алды. Әгәр хәзер аны тотып алсалар, аз гына да кызганып тормаячаклар. Ул, аллага ялварып, кайнар яшь белән дога укып алды, аннары, берәз хәл кәргәндәй булгач, кувшинны коега төшереп жибәрде.

Кувшинга су тулганчы бөтен бер гомер узгандай тоелды. Бер нинди чайпалу тавышы чыкмады. Ганги, кулларын тиз-тиз йөртеп, бауны өскә тарта башлады. Менә инде кувшинның муены да күренеп китте. Бернинди көч иясе дә кувшинны шулай тиз чыгара алмас иде.

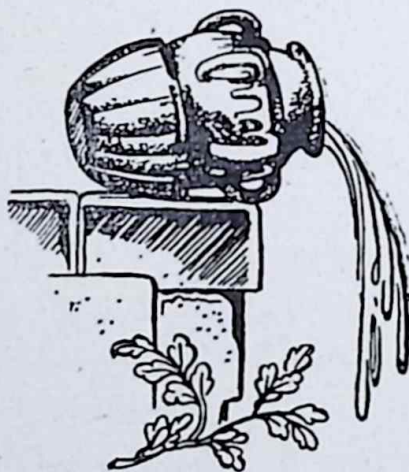
Ганги кувшинны эләктереп алыым дип иелгән генә иде, кинәт тхакур әфәнденең өй ишеге ачылып китте. Шушы ачык ишек Ганги өчен ыржаеп торган юлбарыс авызына караганда да куркынычрак иде.

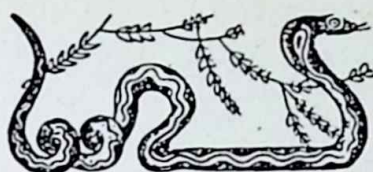
Аның кулындагы бау ычкынып китте. Кувшин дөбердәп кое эченә барып төште, түбәндә су чапылдаган тавыш ишетелде.

— Һэй, кайсы анда! Кем ул? — дип кычкырып жибәрде тхакур, коега таба юнәлеп.

Ганги жиргә сикереп төште дә бар көченә йөгерә башлады.

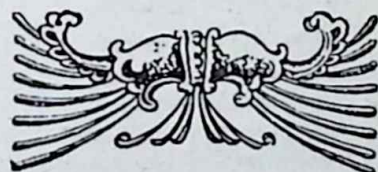
Өенә кайткач, ул Жокхуның сасыган суны комсызланып эчүен күрде.

ӘЧТӘЛЕК

Малай белән юлбарыс	3
Крокодил аулау	8
Моти атлы фил	11
Миттху исемле маймыл	15
Аэроостатка сикергән каплан	19
Елан ташы	24
Бер этнең сөйләгәннәре	30
Ике үгез турында хикәя	82
Гаеп бәйрәме	101
Тхакур кәһәһе	123

Прем Чанд
ЗМЕИНЫЙ КАМЕНЬ

(на татарском языке)

Э. Касыймов төржемөсе

Редакторы *Р. Вәлиева*

Тышлык художнигы *С. Кульбака*

Художник *Л. Фейнберг* рәсемнөрәннән күчермә

Художество редакторы *Х. Ш. Әхмәтҗанов*

Техник редакторы *Ә. С. Трофимова*

Корректоры *Н. Я. Исмагилова*

Наборга бирелде 26|I-59 ел. Васарга кул куелды 22|V-59 ел. Кәгазь форматы 70х92¹/₁₆. Учет.-изд. табак 5,48+рәсемнәре 0,55. Васма табак 8,25 (9,65)+рәсемнәре 0,5 (0,58). Табакта 25298 хәрәф. Заказ № К-57. Тираж 10000 экз. Бөйсә тышлыгынан башка 1 сум 90 тиен, тышлыгы 2 сум 50 тиен, рәсемнәре 80 тиен.

Татарстан Культура министрлыгы каршындагы нәшрият һәм полиграфия
промышленносте бүлегенә Камил Якуб исемендәге матбугат комбинатында
басылды. Казан, Вауман урамы, 19, 1959 ел.

КАДЕРЛЕ БАЛАЛАР!

ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ 1959 НЧЫ ЕЛДА КЕЧЕ
ЯШЫТӘГЕ МӘКТӘП БАЛАЛАРЫ ӨЧЕН ТҮБӘНДӘГЕ
КИТАПЛАРНЫ ТАТАРЧАГА ТӘРЖЕМӘ ИТЕП ЧЫГАРА:

Гринвуд Д.	— Бәләкәй сукбай
Губарев В.	— Кыек көзгеләр дөньясы
Ильин М., Сегал Е.	— Укучы сумкасында ниләр бар
Коллектив	— Болгар әкиятләре
Линдгрэн А.	— Бәләкәч һәм түбәдә яшәү-
че Карлсон
Пантелеев Л.	— Ант
Паустовский К.	— Жәйге көннәр
Хэй Ли	— Елгалар, таулар кичеп
-
-

